

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

ISTORIA ROMÂNIEI

MĂRTURII DE EPOCĂ PRIVIND SOLIDARITATEA ROMÂNILOR ÎN
MIȘCAREA DE UNITATE NAȚIONALĂ

GHEORGHE DUMITRAȘCU, STOICĂ LASCU

GRIGORE G. TOCILESCU ȘI SLAVISTICA CEHĂ DIN CURSUL SECOLULUI
AL XIX-LEA

TRAIAN IONESCU-NIȘCOV

ȘTEFAN CEL MARE ȘI RĂZBOIUL OTOMANO-VENEȚIAN DIN 1499-1503

EUGEN DENIZE

PĂGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

ASPECTE ALE PROCESULUI DE CREARE ÎN CHINA A FRONȚULUI
NAȚIONAL UNIC JAPONEZ

ANA BUDURA

DOCUMENTAR

DOCUMENTE MEDIEVALE ROMÂNEȘTI ÎN S.U.A.

ANDREI BUSUIOGEANU

CRONICA ȘTIINȚIFICE

CARTEA ROMÂNEASCĂ
ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

10

TOMUL 41

1988

OCTOMBRIE

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU (*redactor șef*), ION APOSTOL (*redactor șef adjunct*); NICHITA ADĂNILOAI, LUDOVIC DEMÉNY, GHEORGHE I. IONIȚĂ, AUREL LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ȘTEFAN OLTEANU, POMPILIU TEODOR (*membri*)

Prețul unui abonament este de 180 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ROM-PRESFILATELIA, Departamentul Export-Import, presă P.O. Box 12-201. Telex 10378 prstir - București, Calea Griviței nr. 64-66.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției:

B-dul Aviatorilor, nr. 1

71 247 - București, tel. 50.72.41.

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 41, NR. 10
octombrie 1988

SUMAR

ISTORIA ROMÂNIEI

- GHEORGHE DUMITRAȘCU, STOICA LASCU, Mărturii de epocă privind solidaritatea românilor în mișcarea de unitate națională 943
TRAIAN IONESCU-NIȘCOV, Grigore G. Tocilescu și slavistica celă din cursul secolului al XIX-lea 961
EUGEN DENIZE, Ștefan cel Mare și războiul otomano-venețian din 1499—1503 977

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

- ANA BUDURA, Aspecte ale procesului de creare în China a Frontului Național Unit Antijaponez 993

DOCUMENTAR

- ANDREI BUSUIOCEANU, Documente medievale românești în S.U.A. 1009

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

- Sesiunea științifică anuală de comunicări a Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” (Mihai Oprîșescu); Analiza critică a izvoarelor medievale—cerință fundamentală a eticii și probității profesionale (Costin Feneșan) 1023

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

- * * * *Istoria militară a poporului român*, vol. IV, Edit. militară, București, 1987, 1105 p. + 28 p. il color + hărți (Marian Stroia) 1033
* * * *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1986, 415 p. (Tatiana Duflu) 1036
THOMAS S. BURNS, *A History of the Ostrogoths*, Indiana University Press, Bloomington, 1984, XVI + 299 p. (Alexandru Madgearu) 1037
PHILIPPE ERLANGER, *Isabelle la Catholique*, Librairie Académique Perrin, Paris, 1987, 286 p. (Ovidiu Bozgan) 1038

REVISTA DE ISTORIE

TOME 41, N° 10

octobre 1988

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA ROUMANIE

- GHEORGHE DUMITRAȘCU, STOICA LASCU, Témoignages d'époque concernant la solidarité des Roumains dans le mouvement de l'unité nationale 943
TRAIAN IONESCU-NIȘCOV, Grigore G. Tocilescu et l'étude de la langue et de l'histoire tchèques au cours du XIXe siècle 961
EUGEN DENIZE, Étienne le Grand et la guerre ottomano-vénitienne de 1499—1503 977

PAGES D'HISTOIRE UNIVERSELLE

- ANA BUDURA, Aspects du processus de création en Chine du Front National Uni Antijaponais 993

DOCUMENTAIRE

- ANDREI BUSUIOCEANU, Documents médiévaux roumains aux États-Unis . . . 1009

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

- La session scientifique annuelle de communications de l'Institut d'Histoire „Nicolae Iorga” (*Mihai Opreșescu*); L'analyse scientifique des sources médiévales— exigence fondamentale de l'éthique et de la probité professionnelle (*Costin Feneșan*) 1023

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

- * * * *L'histoire militaire du peuple roumain*, vol. IV, Edit. militară, București, 1987, 1105 + 28 p. ill. couleurs + cartes (*Marian Stroia*) 1033
* * * *La politique extérieure de la Roumanie. Dictionnaire chronologique*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1986, 415 p. (*Tatiana Duju*) 1036
THOMAS S. BURNS, *A History of the Ostrogoths*, Indiana University Press, Bloomington, 1984, XVI + 299 p. (*Alexandru Madgearu*) 1037
PHILIPPE ERLANGER, *Isabelle la Catholique*, Librairie Académique Perrin, Paris, 286 p. (*Ovidiu Bozgan*) 1038

MĂRTURII DE EPOCĂ PRIVIND SOLIDARITATEA
ROMÂNILOR ÎN MIȘCAREA DE UNITATE NAȚIONALĂ

GHEORGHE DUMITRAȘCU, STOICA LASCU

Legăturile perene, multisekulare, între românii din toate ținuturile spațiului de etnogeneză carpato-danubiano-pontic, nevoiți a trăi vreme îndelungată în mai multe provincii separate, sub dominația unor puternice imperii vecine, sînt peremptoriu evidențiate nu numai de documente dintre cele mai diverse, dar de însăși unitatea românească nealterată în evul mediu și în perioada modernă — ceea ce i-a îngăduit națiunii noastre puțința înfăptuirii unității statale prin actele din 1859, 1878 și 1918.

Două dintre provinciile românești ce s-au constituit în aceeași vatră de formare a poporului nostru sînt *Transilvania* și *Dobrogea*.

Împărtășind același destin istoric, găsindu-și pentru o clipă implinite eforturile și aspirațiile de unitate sub Mircea Voievod și Mihai Viteazul, ele prezintă, deopotrivă, și alte semnificative similitudini — ceea ce le explică, în fapt, apropierea și colaborarea dintre românii transilvăneni și transdunăreni. Deși despărțiți geograficește de munți, de o largă cîmpie și de un fluviu, situați la două dintre extremitățile spațiului geografic românesc, ei se vor găsi în strînse și multiple relații și se vor afla alături în toate marile momente ale istoriei moderne a țării. În ultimii ani au văzut lumina tiparului tot mai multe lucrări, în revistele istorice de specialitate, în alte publicații de cultură, sau de sine stătătoare, subsumate reliefării unor aspecte ale legăturilor dintre Transilvania și Dobrogea; aproape toate se concentrează, însă, asupra evidențierii rolului mocanilor ardeleni la propășirea modernă a regiunii dintre Dunăre și Mare — aspect esențial, dar nu singular referitor la problematica amintitelor legături¹. Pe de altă parte, în lucrările mari, de sinteză, semnate de prestigioși reprezentanți ai istoriografiei noastre contemporane — ce au văzut lumina tiparului în ultimii șase — șapte ani —, cu foarte puține excepții², nu se regăsește, în chiar numai cîteva rînduri, importanța legăturilor dintre cele două provincii istorice românești; de asemenea, nu este relevată deloc susținuta solidaritate a dobrogenilor cu lupta românilor transilvăneni pentru înfăptuirea idealului unității naționale — deși materiale istoriografice pe această temă există³; nu este, de aceea, întîmplător, că nici în manualele școlare nu și-au găsit, pînă acum, locul inserarea măcar a cîtorva manifestări de sprijin ale dobrogenilor față de împlinirea dezideratului național al unității statale depline⁴.

În rindurile de față — restrinse din înțelese necesități redacționale de spațiu — vom încerca să reluăm problematica legăturilor multiple dintre Transilvania și Dobrogea, oprindu-se atenția și concentrându-ne investigația doar asupra a două momente din istoria atât de bogată a acestor relații — modul în care este receptată în Transilvania revenirea Dobrogei la țara-mamă, în noiembrie 1878, și solidaritatea dobrogenilor cu lupta națională a românilor transilvăneni în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea; nu în ultimul rând, aceste pagini se pot constitui și ca o modestă contribuție la istoria presei din cele două provincii — la relațiile presei transilvănene cu cea din restul României și la începuturile editării presei dobrogene⁵; de menționat, în sfârșit, că în mod deliberat ne-am focalizat documentarea — pentru studiul de față — doar asupra presei, în credința de a folosi acest important izvor documentar cât mai detaliat (în limitele, desigur, ale spațiului acestui articol), asumându-ne riscul sacrificării unui quantum de idei în favoarea inserării a cât mai multe informații.

Precizăm, încă de la început că lecturarea presei românești din Transilvania, în răstimpul 1877—1878, creează o imagine de ansamblu fidelă realităților românești, circumscrise întregii țări și, în particular, Dobrogei. Reiterarea istoriei acestei străvechi provincii românești, evidențierea realităților sociale, economice, etnice, culturale — este făcută numai prin prisma justificării și argumentării necesității ineluctibile a revenirii ei la țara-mamă.

Publicația sibiană „Albina Carpaților” își informează, în 1877, cititorii asupra realităților din sudul Dunării, prin intermediul notelor de călătorie semnate de Al. Lapedat; ajungând la Siliștriu, el scrie despre acest vechi oraș dunărean: „Cea dintâi cafenea de lângă port purta o firmă în limba română. Și nici nu vă mirați de aceasta — atrage el atenția conașionalilor săi, mai puțin familiarizați cu adevărata situație etnică din stînga Dunării. Elementul românesc în Siliștriu e foarte bine reprezentat. Există deja o școală română destul de considerabilă. Mai apoi era vorba ca românii să zidească și o biserică spre a se separa cu totul de bulgari. În port (este) multă mișcare între pescari și hamali”⁶; același autor întreprinde un util excurs istoric asupra vechimei populației românești la Dunărea de Jos, evidențiind filiera geto — daci — romani străromâni — români pe ambele maluri ale fluviului, menționînd faptul că elementul grecesc și bizantin implementat în acest spațiu nu a putut altera fizionomia românească autohtonă și precizînd că Mircea cel Mare a cuprins în teritoriul Țării Românești și această parte a pămîntului strămoșesc dintre Dunăre și Mare. În acest clar context istoric, concluzia gazetei din Sibiu apare logică și fără de tăgadă: „politica și diplomația nu vor izbuti niciodată să dea lucrurilor o altă față și un alt sens” — cu alte cuvinte Dunărea de Jos este și va rămîne românească pe ambele maluri⁷.

În ajunul războiului de independență, așadar, și a revenirii Dobrogei la România cititorii presei transilvănene erau familiarizați tot mai mult cu istoria acestei regiuni. „Poporațiunea română a Dobrogei este cea mai numeroasă, în comparațiune cu fiecare din celelalte elemente

de acolo : tătari, bulgari, circasieni, zaporojeni, greci. Sub raport etnografic, prin urmare, Dobrogea aparține, fără contestațiune, naționalității române. De la 1370 pînă după 1406 Dobrogea împreună cu Siliștra formau o parte integrantă din posesiunile lui Mircea cel Mare și a predecesorilor săi, chiar după ce Bulgaria întreagă căzuse deja demult sub jugul otoman. Turcii au cucerit Dobrogea de la români, nu de la altcineva — concluzionează revista românească editată la Budapesta (iar din 1880 la Oradea), „Familia”, reluînd un text din ziarul bucureștean „Românul” — de unde urmează că, la caz de lichidațiune — tot românilor și numai românilor, trebuie să se înapoiască”⁸.

În același sens, ample știri sînt consemnate și în paginile altui periodic de la Sibiu, respectiv „Observatoriul”. Sub titlul *Rezumatului istoricu despre cestiunea orientale pe doi ani* este încorporată o mare cantitate de informații sintetice asupra „cestiunii” în cauză; ziarul este de părere (războiul era încă în toi) că Dunărea și gurile sale trebuie lăsate în grija statului român, „cum că de libertatea Dunării, prin urmare și de a Basarabiei și a Deltei și chiar de a Dobrogei va îngriji numai România că dară mai îndeaproape și mai esențial (este) interesată”⁹; cîteva luni mai tîrziu, sub titlul *Charta etnografică despre Turcia europeană*, ziarul combate pseudoveridicitatea unei hărți „care se tipărește acum”, „foarte măgulitoare pentru bulgari”, de către o persoană care afirmă că în „Bulgaria dunăreană nu există picior de român”, remarcînd că aceasta, pe nume Gyorkovitz, „nici nu a pus piciorul acolo, nici n-a citit nimic în viața lui de așa ceva și nici limba română n-o cunoaște”¹⁰. În susținerea argumentată, motivată istoricește, a drepturilor României asupra regiunii sale transdunărene, publicația sibiană reproduce un raport al Divanului Ad-hoc al Moldovei, din 1857, în cuprinsul căruia este explicitată apartenența Dobrogei și a Gurilor Dunării la Principatele Române¹¹. Mai tîrziu, în ianuarie 1879, după marcarea evenimentelor ce au punctat revenirea Dobrogei la țară, în noiembrie 1878, gazeta românească din Sibiu apreciază că toate întrebările și chestiunile ce s-au ridicat în legătură cu aceasta se constituie, în cele din urmă, într-un „lucru bun, în conservarea și dezvoltarea patriotismului”; dacă pînă în acel moment, consideră ziarul (exagerînd, de bună seamă, tocmai pentru a evidenția importanța reunirii cu țara — mamă a românilor dobrogeni), „Literatura și ziaristii s-au referit numai din cînd în cînd la românii din afara granițelor țării, spunînd că sînt atîtea milioane sau atîtea sute de mii (...), azi te întrebă ce-i cu cei din Serbia sau cu macedonenii”¹².

Tabloul cel mai fidel al Dobrogei în preajma războiului de independență le datorăm însă lui Nifon Bălășescu — fostul revoluționar transilvănean de la 1848—1849, organizator al școlilor românești din Dobrogea prin 1871¹³. „Noi românii de dincoace de Dunăre, din Dacia lui Traian, am dat uitării de multe sute de ani pe frații noștri de dincolo de Dunăre sau Dacia lui Aurelian, care sînt răspîndiți pînă astăzi în număr de 3 milioane prin provinciile Dobrogei și Bulgariei, Serbia, mijlocul Turciei europene, în provinciile Macedonia, Thesalia, Epir, Tracia, Albania, Grecia liberă și Insula Egee”¹⁴. Însemnările lui N. Bălășescu — inserate în „România liberă”, „Biserica și Școala”, (Arad), „Telegraful”, „Cărțile săteanului român” (Cluj—Gherla), poate și în „Federațiunea” din Pesta — sînt citabile aproape în întregime, dar acum ne

vom rezuma doar la fragmentul de mai jos: „Românii din Dobrogea locuiesc 72 de comune, mari și bine populate, de 100, 300 pînă la 600 familii una, altele numai cu prea puțini bulgari, cele mai multe numai cu români. Suma tuturor românilor din Dobrogea urcă la numărul de 8.000 familii cu minimum 60.000 suflete. Din acești români din Dobrogea, o mare parte acolo sunt născuți și crescuți, acolo s-au pomenitu din vechime, neam de neamul lor (subl. n.), dinainte de emigrațiunea Bulgarilor în aceste părți. Alții sunt veniți acolo mai în urmă, din toată românia din Dacia lui Traian, din România, din Moldova, Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banat, Temișana, Ungaria și Maramureș, ba chiar și din Macedonia. Aceștia din urmă găsind mulți frați de-ai lor, ca și dinșii de același singe, de aceeași limbă, de aceeași religie, de aceeași datini strămoșești; apoi mai găsiu și niște cîmpii, dealuri și văi, păduri, toate libere de locuit, cine le va vrea și cui unde-i va plăcea, fără condițiuni grele din partea proprietarilor, după cum erau ei necăjiți din partea acestora pînă a nu veni aici... căci cîmpurile întregii Turcii, prin urmare și ale Dobrogei, nefiind pînă acum proprietatea statului fiindcă toată întinderea Imperiului Otoman e o moșie mare al cărui proprietar e sultanul. Acolo, dacă un stăpîn de vite, la Sfințu Gheorghe plătea vameșului trecerea vitelor putea sta cu ele un an de zile unde și cît vrea, fără a-l supăra cineva un an de zile (...). Și în cele administrative și judecătorești, în religie, deplină libertate. Această libertate face pe români să se așeze formînd sate și orașe”¹⁵.

Referindu-se la ocupațiile românilor dobrogeni, același important martor ocular relatează că „între români din Dobrogea sînt mulți și negustori de tot felul, speculanți de grîu, de vinuri și de rachiuri; alții pescari, avînd unii 80, 90, 100 de servitori pe care prin ghiolurile (...) fac mai ales la Tulcea comerț de pește. Prin orașe și prin sate, dintre români sînt mulți și meseriași de tot felul, mulți sînt plugari, cultivă și viile, făcînd bucate: grîu, porumb, orz, ovăz”; deci, conchide N. Bălășescu, „pămînt bun, climă sănătoasă, cei ce spun altfel, mint”¹⁶. Fără a mai detalia, în continuare, relatarea periegezei acestuia — ținînd seama că ea a fost făcută de Cornelia și Gheorghe Mihalcea și Vasile Maciu, cum am menționat deja — se poate afirma că notele de călătorie ale lui Nifon Bălășescu, publicate, în 1877—1878, de către periodice transilvănene și din București, se constituie într-un izvor documentar de prim ordin, ele contribuind, la vremea respectivă, la clarificarea problematicii Dobrogei în rîndurile românilor din Transilvania.

Amplu este oglindită în presa românească din Transilvania momentul revenirii Dobrogei la țara-mamă, a intrării autorităților civile și militare în străvechea provincie a lui Burebista și a lui Mircea cel Mare; în ceea ce privește informațiile privind operațiunile militare din regiune — ținînd seama de dimensiunile reduse ale acestora —, ele sînt puține; astfel în „Albina Carpaților” este inserat desenul avînd legenda *Exploziunea monitorului turcesc Seifi în noaptea de 13 spre 14 mai 1877 la Măcin. Înfricoșătoarele scene ce s-au produs în rezelul de față prin aplicarea torpîlelor pe Dunăre*¹⁷; același desen îl reproduce și „Familia”, alături de un articol ce se referă la atacul nocturn cu torpîle „aruncate sub monitor de către o mică expedițiune de ofițeri și soldați ruși cu maiori l român Murgescu”¹⁸.

Cele mai multe dintre știrile înserate au drept sursă presa din București („România liberă”, „Războiul”, „Pressa”, „Românul”, „Timpul” — în coloanele acestuia M. Eminescu a scris adevărate dizertații istorice și politico-economice asupra Dobrogei, a trecutului, a prezentului și a statutului său în cadrul statului român¹⁹ și din Galați („Vocea Covurluiului”) alături de aceasta, drept sursă este folosită și presa din capitalele europene — știrile respective fiind însoțite, de cele mai multe ori, de comentarii proprii (se pare că unele știri au sosit direct de la fața locului, avînd un caracter privat, ele fiind transmise dacă nu prin corespondenți speciali, oricum prin oameni de încredere ai redacțiilor).

Se dau numeroase informații privind intrarea unităților armatei române în Dobrogea, a cărei capitală se presupune că va fi Babadag²⁰, în timp ce „Amiculu familiei”, de la Cluj—Gherla, își informează cititorii, la începutul lui noiembrie 1878, că „dobrogenii au invitat mai adeveseori pe guvernul român ca să se grăbească a-i lua sub stăpînirea și scutița sa”²¹. Aceeași publicație aduce la cunoștința cititorilor săi telegrama semnată de 600 locuitori ai Tulcei către Domnitorul Carol I, prin care se salută intrarea trupelor și administrației românești în Dobrogea: „Prea înălțate Doamne, drapelul oșteanului român încununat de flori filfîie mîndru între noi. L-am salutat cu iubire și devotament și inimile noastre tresaltă în lacrimi de bucurie că-n el vedem simbolul civilizațiunii pe care Alteța Ta Regală, Marele Căpitan al vitezei oști române îl sameni în noua provincie regală. De astăzi înainte începe o viață nouă pentru noi”²².

Amplu este prezentată în paginile presei transilvănene, mai ales în cele ale „Gazetei Transilvaniei”, momentul noiembrie 1878, al intrării trupelor și administrației civile în Dobrogea²³. Prefațînd acest eveniment, îndelungat așteptat, respectabila publicație românească de la Brașov, inserează un semnificativ articol de fond: „Luarea în posesiune a Dobrogei și a gurilor Dunării de către români este un fapt de cea mai mare importanță nu numai pentru România, ci și pentru întreg Orientul european. De la fericita dezlegare a problemei grandioase ce au luat-o asupra-și românii cu ocuparea Dobrogei, depinde nu numai viitorul și bunăstarea statului român, dar chiar și pacea și libertatea Orientului. Este în interesul bine înțeles al tuturor popoarelor de pe peninsula Balcanilor, ca România să devină prin noua pozițiune ce-o ocupă la litoralul Mării Negre și la gurile Dunării un adevărat scut al libertății și al civilizațiunii în Orient. Românii, elementul cel mai puternic și cel mai înaintat între popoarele creștine ale Orientului european trebuie să reiasă învingători din toate greutățile ce li se contrapun, dacă este ca Orientul să nu devină prada lăcomiei celor mai puternici”²⁴. În numerele următoare sînt publicate *Proclamația Domnitorului către locuitorii Dobrogei* și *Înaltul ordin* către armată, ambele emise la Brăila, la 14 noiembrie, precum și nota diplomatică trimisă de M. Kogălniceanu baronului Stuart, „rezidentul Rusiei” la București, care răspunde, la 13 noiembrie, în legătură cu prezența armatei ruse, că „a telefonat lui Bieloțerkovici, guvernatorul Tulcei, de a proceda imediat la remiterea Dobrogei în miinile autorităților princiare însărcinate cu luarea în posesiune a acestui teritoriu”²⁵.

Publicațiile românești din Transilvania notează pe larg pregătirile pe care dobrogenii le fac, la Constanța și Tulcea pentru primirea sărbătorească a autorităților române — despre ridicarea a șase arcuri de triumf în Tulcea, împodobite cu tricolorul național și ale căror inscripții redau atmosfera emoțională în care erau așteptați solii fraților din stînga Dunării : *Onoare patriei, Bine ați venit frați români !, Trăiască armata română, Grivița, Plevna, Rahova, Smîrdan, Trăiască populațiunea Dobrogei !*, ș.a.²⁶. Sînt inserate, *in extenso*, cuvîntările care se țin, este detaliat programul manifestărilor de la 14 noiembrie, cînd, alături de unități militare, „Carol se suie pe vaporul „Ștefan cel Mare” și a trecut (de la Brăila — n.n.) dincolo la Ghecet, unde în persoană a luat în posesiune Dobrogea. Încă de dimineață — precizează „Gazeta Transilvaniei” —, steagul românesc filfia pe malul drept al Dunării, unde un numeros public de musulmani, bulgari și români dobrogeni așteptau cu nerăbdare trecerea trupelor”²⁷; „Amiculu familiei”, mai aduce, în plus, știrea că la Ghecet, Domnitorul a fost întîmpinat cu pîine și sare, a primit un pumn de pămînt dobrogean care, prin generalul C. Davilla, este depus la „mausolul țării din București, în amintirea acestui măreț moment”²⁸.

Alte informații se referă la solemnitățile ce au avut loc la Tulcea, la 23 noiembrie, cînd s-a definitivat predarea Dobrogei în mîinile autorităților române — din partea administrației temporare ruse; actul s-a săvîrșit la Tulcea cu mare pompă, iar momentul arborării drapelului național românesc pe Palatul Administrativ a fost salutat cu salve de tun și prin „aclamațiunile entuziaste ale poporațiunii”; primul delegat român, N. Catargi, și prefectul numit la Tulcea, G. M. Ghica, primesc din mîna guvernatorului rus, în mod oficial, posesiunea Dobrogei²⁹. După citirea proclamației domnești către populația dobrogeană, institutorul C. Adrian ține un patriotic și înflăcărat discurs, pe care presa transilvăneană îl publică în întregime : „Bine ați venit fraților români. Este de mult de cînd cu nerăbdare vă așteptăm ca pe îngerii cerului, ca executorii sfintei și sublimei misiuni a providenței divine către noi. Noi cu lacrimi de bucurie vă salutăm ca pe salvatorii noștri și binecuvîntăm cerul ce vă aduce. Pofțiți, dar cu drag între noi, porțile cetății sunt deschise și lumea toată vă așteaptă cu iubire spre a lua prin noi ceea ce Dumnezeu cere de la dinșii : lumină și libertate pe calea dreptății și adevărului și binelui. Fiți bine veniți între noi și Dumnezeu să binecuvînteze lucrurile voastre. Trăiască România liberă și independentă ! Trăiască victorioșii ei ostași !”³⁰. Știri asemănătoare sînt transmise și de la Ostrov, Babadag, Cernavodă și Constanța ; la „Chiustengea” instaurarea administrației românești se face într-o atmosferă de mare sărbătoare : „entuziasmul era foarte mare, bucuria se vedea pe toate fețele. Tot orașul era în picioare, stindarde tricolore, ghirlande de flori și diferite ornamente împodobeau casele”; în discursul său, prefectul numit, Remus Opreanu³¹, conchide că „ziua de astăzi va rămîne în cartea istoriei ca o zi de fericire pentru această nouă Românie”³².

Pe lingă aceste informații ce detaliau atmosfera sărbătorească a revenirii unei vechi provincii românești la țara — mamă — ce urmăreau, credem, și susținerea moralului românilor transilvăneni, prin întărirea credinței că și ei se vor uni cu frații din România liberă și independentă, căci „Popoarele din Europa se ține de acest principiu”, al

naționalităților și majorității naționale, cum nota „Observatoriulu”³³ — articolele din presa transilvăneană pătrund și în fondul problemelor legate de delimitarea graniței³⁴, de neînțelegerile de la frontieră și abuzurile bulgarilor³⁵, de piedicile pe care autoritățile rusești încercau a le pune românilor, pentru a întârzia primirea autorităților și a armatei³⁶.

De asemenea, în răstimpul noiembrie 1878 — ianuarie 1879, paralel cu continuarea relațiilor privind momentul intrării administrației românești în Dobrogea, se inserează și multe materiale pe marginea preocupărilor, a intențiilor și proiectelor guvernului român față de refacerea provinciei transdunărene, a politicii economice și naționale adecvate realităților de aici. Exemplificăm aceste materiale doar printr-un articol din „Observatoriulu”, în care, pe lângă evidențierea vechimii și vitalității populației românești autohtone, a toleranței confesionale pe care autoritățile românești erau hotărâți să o aplice față de elementele alogene — sînt relevate și câteva sugestii privind modalități de propășire a Dobrogei: „Nu este adevărat că Turcia ar avea majoritatea relativă. Mahomedanii luați la un loc o au, turcii nu. Toate aceste populațiuni vorbesc limbi diverse, cele mai multe dintre ele n-au locuințe stabile, ci se mută dintr-o regiune în alta. Iar a vorbi aici de o civilizație cum o înțelege Europa lumii ți-ai bate joc de cele 82 de comune românești ce se află situate mai mult pe malul drept al Dunării începînd de la Silistra pînă la Tulcea și Mare. În Dobrogea nu poate fi vorba despre o desnaționalizare cît mai virtos de simpla naționalitate, ca adică să așezi dacă ai de unde coloniști români curați pe întinsele șesuri și coline ale Dobrogei pînă la Mare și pînă la Baba(dag), să-i faci proprietari de drept pe teritoriul statului pe care îl vei împărți între dînșii. Cea mai mare parte a suprafeței e proprietatea statului, a sultanului, și deci statul român îl va moșteni și va face ce vrea cu el — or să-l vind pe vecie ori să-l arendeze ca în Anglia pe 50—70 de ani. Duci acolo două—trei mii de români. Dobrogea care n-are naționalitate pronunțată și nici literatură națională va fi naționalizată românește fără a nîndreptăți pe cineva. Dacă toți aceștia chiar și românii n-au mai nicăieri școală³⁷ dacă guvernul va da loc bisericilor și școlilor, și dacă literatura română va străbate mai repede decît cea turcă sau bulgară, aceasta e o competiție culturală. Turcii au stat cinci sute de ani, cine e de vină că Dobrogea e cum e. Comisia guvernului care au cercetat vara trecută Dobrogea în toate direcțiile a dat peste mai multe urme de ruine și monumente rămase ca prin minune din timpul dominației anticilor romani și altele de cînd Genova și Venetia aveau emporiile lor la Marea Neagră. Națiunea română n-are a se desnaționaliza. Cine se așează la noi — (subl. n.) învață limba noastră fără cea mai mică silă că e ușoară sau că interesele lor materiale îi fac s-o învețe. O mie trei sute de prizonieri au început să vorbească”^{37a}.

Revenirea străvechiului colț de țară românească, Dobrogea — după peste patru veacuri și jumătate de dominație otomană³⁸ —, în granițele naturale ale patriei — mamă, în noiembrie 1878, a constituit o a doua etapă importantă — după Unirea din 1859 — în realizarea secularului și îndreptățitului deziderat al unității statale a tuturor românilor. Puternic revitalizată prin aportul fraților de sînge din vechea Românie, din Ardeal, nordul Deltei Dunării (mai ales, învățători și funcționari)

și sudul Dunării (aromânii) — conștiința românilor din Dobrogea s-a menținut permanent la cota patriotismului ardent, a idealurilor corolare ale unității naționale românești.

În acest context, manifestările de solidaritate ^{38a} ale dobrogenilor cu lupta și jertfele românilor din provinciile asuprite se circumscriu firesc, neobosit și fără întreruperi, pe făgașul ce canaliza preocupările suflării românești de pretutindeni. Practic, nu a existat publicație constănțeană și, în mai mică măsură, tulceană, care să nu fi reflectat în coloanele sale lupta fraților ardeleni pentru unitate națională; vom exemplifica această preocupare doar pentru perioada 1892—1899, semnalând și citind cit mai multe materiale în credința că ele pot evidenția, la dimensiuni reale, integrarea Dobrogei în complexul general-național al luptei pentru unitatea națională românească.

Dacă pînă la 1890, în general, știrile privind situația românilor transilvăneni sînt sporadice în presa dobrogeană ^{38b} — de altfel, nici publicațiile locale nu vor fi multe în primii 12—13 ani de după 1878 ^{38c} —, în ultimul deceniu al secolului referirile la idealul unității naționale se diversifică tot mai mult, pe măsura amplificării luptei românilor transilvăneni, a înmulțirii manifestărilor de solidaritate și în cele două județe românești transdunărene. În anii '90, principalele publicații dobrogene ce vor reflecta în paginile lor idealul unității naționale vor fi gazetele „Constanța” (a apărut între 1891—1903 și în 1914), „Gazeta Dobrogei” (1888—1894) și „Santinela Dobrogei” (1894—1896) — acesta din urmă fuzionînd în februarie 1896 cu cel mai informat și bine scris ziar constănțean de la sfîrșitul secolului trecut, respectiv „Constanța”, redactat aproape în întregime de directorul și proprietarul său, agentul silvic Petre Grigorescu.

Înființarea secției constănțene a *Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor*, în vara anului 1892, este pe larg popularizată, iar motivația este clar exprimată: Tot ce are sfînt românul este astăzi în primejdie dincolo de Carpați: limba, legea, familia și cu ele naționalitatea sunt călcate în picioare. Față de această stare de lucruri, noi românii din România liberă și independentă nu ne putem aștepta răstignirea cu brațele încrucișate, nevoile, păsurile și suferințele fraților noștri, oriunde s-ar afla ei, sunt ale noastre în același timp. Aci suntem cu trupul dar gîndurile fiecăruia dintre noi sunt acolo unde se sugrumă existența noastră ca națiune” ^{38d}.

Inaugurarea activității Ligii culturale în județ are loc la 28 iunie 1892 la Medgidia — unde se desfășoară o mare adunare populară (în arealul central dobrogean se stabiliseră mai ales mocanii cu turmele de oi). În emulația patriotică a întrunirii, participanții ascultă cu emoție discursul unuia dintre vorbitori, profesorul I. Măgură, originar și el din Ardeal; el arată că românii transilvăneni au venit cu turmele și avuțul lor în Dobrogea „pentru a înfige steagul românismului și al civilizațiunii, (iar) noi ceștia liberi și neîmpiedecați în dezvoltarea culturală a neamului, ne-am adus aminte că mormintele strămoșilor noștri de peste munți, astăzi pingărite, cer ca soarele libertății să răsară și deasupra lor, ne-am adus aminte că strămoșii noștri ne-au păstrat limba cea dulce, simțirea cea caldă a iubirii de nație, datinile și doina cea tristă de care

răsună văile Carpaților și prin care ei și-au vărsat focul de veacuri”³⁹. Și ceilalți oratori la această întrunire, desfășurată sub președinția lui Ion Blebea — cel mai în vîrstă dintre participanți, ardelean dintr-o familie ce se stabilise în Dobrogea cu mult înainte de 1878 —, protestează împotriva persecuțiilor maghiare în Transilvania, încurajînd și susținînd lupta dreaptă a fraților din această parte a pămîntului românesc; acțiunea de solidaritate a dobrogenilor se încadra, astfel, șuvoiului de manifestații naționale din acea vară a anului 1892, cînd „Zeci de mii de oameni toate straturile sociale, toate părerile politice, tineri de pe băncile școli, și bătrîni girbovi, români din Ardeal, din Bucovina, din Macedonia, din Basarabia cu toții cufundați în marea pînză a manifestațiilor”⁴⁰.

Spații ample a acordat presa dobrogeană evidențierii *mișcării memorandiste*; sînt publicate documente, informații și comentarii asupra „esenței cestiunii românilor din Transilvania și Ungaria”, toate exprimînd adeziunea profundă a Dobrogei la cauza fraților de peste munți. Constănțeanca Aurelia Drăgescu⁴¹, asemenea altor patrioți, le scria în paginile „Constanței”, din iulie 1892, memcrandiștilor, dînd glas sentimentelor de solidaritate și admirație pentru lupta lor, de încredere în triumful cauzei lor, de dragoste pentru Transilvania și locuitorii ei: „Eu sunt olteancă și iubesc frumcașa dumneavoastră țară cu căldura și duioșia nețarmurite pentru că suferiți pe nedrept, pentru că sunteți singe din singele nostru, pentru că ați dat neamului românesc printre alții pe Șincai, Maior, Lazăr, premergători ai reinvierii noastre naționale”⁴².

În numerele din iunie—septembrie 1892, gazeta menționată face loc în paginile sale documentelor mișcării memorandiste⁴³, după ce în iunie publicase *Questiunea Transilvaniei* — respectiv circulara Comitetului executiv al studenților universitari, ce chema la „afirmarea conștiinței ce avem de solidaritatea ce unește pe toți românii” —, precum și telegrama „pe care valoroșii studenți universitari au trimis-o la Sigmaringen” regelui Carol I⁴⁴. La rubrica permanentă *De peste munți*, ziarul „Constanța” aduce, număr de număr, fapte și inserează comentarii asupra evenimentelor naționale din Transilvania, vestejînd atitudinea generală a presei maghiare, care, „vcrbind de prezența în Capitală a d-lui dr. Vasile Lucaci, înjură în modul cel mai trivial pe șefii partidului național, căci ar fi sfătuit pe Lucaci să fugă în România și să ceară regelui Carol să intervie pe lingă Frantz Iosef pentru grațierea sa. E imposibil — continuă comentariul gazetei constănțene — de relevant calomniile pe care le debitează presa ungurească în contra d-lui Lucaci. Nici o armă, fie ea cît de ordinară, nu le scapă ca să compromită pe eminentul agitator de peste munți. Acestor calomnii — își încredințează cititorii „Constanța” — le vor da o desmintire strălucită românii din Brașov și din Șişești care sunt hotărîți a face mari manifestațiuni în onoarea lui Lucaci”⁴⁵.

Fiecare nouă etapă a luptei naționale a românilor ardeleni este adusă la cunoștința opiniei publice dobrogene; sub titlul *Din Transilvania*, același ziar — des citat pînă acum — publica la 16 septembrie 1892 un lung extras din „Tribuna”, precedat de următorul comentariu: „Cine este la curent cu evenimentele ce se desfășoară peste munți știe că în contra *Replicei junimei academice române din Transilvania și Ungaria* s-a redactat la Cluj un memoriu intitulat *Protestul tinerimei*

române, prin care un profesor universitar român de acolo unguritul Moldován Gergely, plătit de stăpînii săi unguri încearcă în numele „tinerimei române” să desmintă constatările dezastruoase pentru unguri și efectele penibile ce *Replica* a produs asupra lumii întregi, servindu-se în acest scop de numele a doi tineri dela Universitatea din Cluj”.

Numeroase sînt și informațiile din presa europeană inserate în „Constanța” la rubrica permanentă *Presa europeană și cestiunea română*; respectivele extrase sînt din „Il Citadino”, „Corriere del Veneto”, „La Gazeta de France”, „Le Gaulois”, „Le Matin”, „La Liberté”, „L’Univers”, „Le Pays”, „Le Soir”, „La Libre Parole”, „Kölnische Zeitung” („vestitul ziar european”), „National Zeitung”, „Kleine Journal”, „Estaphette” („scrie în termenii cei mai acizi și mai simpatici un lung buletin sub titlul *Le congrès roumain*”⁴⁶) ș.a. Ele au rostul vădit de a evidenția permanent cetățenilor dobrogeni largul ecou internațional al luptei românilor transilvăneni pentru drepturi politice, simpatia de care se bucura cauza lor dreaptă în întreaga lume.

În primăvara anului 1893, sub titlul *Din Transilvania. Un apel*, gazeta constănțeană descrie situația gravă în care se aflau școlile românești din Ardeal, amenințate „de pierirea totală prin dreptul de amestec al statului în afacerile școlilor profesionale, singurele instituțiuni ce au rămas pînă acum nepîngărite de strănepoții lui Atila”, [arătîndu-se că „Am primit apeluri sîngerinde de durere și disperare din districtele Brașovului, Sibiuului și de pe Valea Hațegului, grădina lui Decebal, prin care ne cer nouă, *dobrogenilor* ajutoare”. În urma primirii unui apel „iscălit de preoții și învățătorii unui sat de 1.000 familii”, ziarul face „cel mai călduros apel la toți cei ce au durere pentru frații noștri, la toți românii, la toți transilvănenii, care știu de aceste suferințe, să binevoiască a contribui cu cit vor putea. O listă de subscripție se află la redacția ziarului nostru — se precizează —, iar numele donatorilor vor fi publicate prin acest ziar, și binecuvîntate de acei ce țin ca să nu li se distrugă neamul”⁴⁷. În august același an, „Constanța” — care era, în fapt, un organ de presă oficios al Ligii culturale — inserează un alt apel pentru „formarea fondului de protestare pentru plata amenzilor la care sunt condamnați frații noștri de peste munți” — o lună mai tîrziu strîngîndu-se, deja, 170 lei de la un număr de opt patrioți dobrogeni⁴⁸.

Alături de menționatul ziar, în vara lui 1893, numeroase știri despre situația românilor din Transilvania sînt consemnate și de „Gazeta Dobrogei”; coloane întregi sînt rezervate, de pildă, procesului redactorilor „Tribunei”⁴⁹ și Conferinței de la Sibiu — la care reprezentanții românilor transilvăneni „declară că alegătorii români din Ungaria și din Transilvania se identifică cu comitetul central și aprobă cu desăvîrșire memoriul prezentat în 1892 cancelariei imperiului”⁵⁰. Un alt mijloc eficace de întreținere a idealului unității naționale — prin intermediul presei — l-a constituit și publicarea unor materiale de istorie a Transilvaniei, cum sînt, de pildă, extrasele din cunoscuta lucrare a lui G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă*⁵¹, sau știrile ce consemnează sărbătorirea, la Blaj, a trei decenii de la înființarea ASTREI⁵² ș.a.

Ca o dovadă a realei simpatii de care se bucurau fruntașii românilor ardeleni, în presa constănțeană sînt inserate și telegramele de solidaritate

tate trimise memorandiștilor de către dobrogeni; una dintre ele este expediată chiar de redacția ziarului „*Constanța*“, la 26 mai 1892, în cuprinsul căreia — după ce se protestează împotriva asuprii naționale a românilor din Transilvania, care „a umplut de indignare sufletele tuturor românilor” — se afirma: „ne asociem din inimă la manifestația de protestare și ne declarăm solidari cu rezoluțiile ei”⁵³. La sfârșitul anului 1895, sosirea la București a fruntașului memorandist dr. V. Lucaciu, determină trimiterea către acesta a unei alte telegrame, tot de către Petre Grigorescu, de astădată în numele Biroului Secției Ligii culturale; „să continuați, ca și pînă acum, apostolatul ardent al patriotismului. Ca și cei prezenți la sosire sîntem cu inima și sufletul, entuziaști admiratori ai martirului naționalității române”⁵⁴.

Între anii 1894 — 1896, alături de cele două gazete menționate pînă acum, un alt ziar constănțean va reflecta număr de număr, pe coloane și chiar pagini întregi, lupta românilor ardeleni pentru drepturi naționale și politice, solidaritatea locuitorilor dobrogeni cu justa cauză națională; este vorba de săptămînalul „*Santinelă Dobrogei*”, care va rezerva — în mai mare măsură chiar decît „*Constanța*” — un spațiu aparte propriilor comentarii circumscrise acestei problematice.

Sub titlul *Meetingul de protestare contra fărădelegilor maghiare ținut la Hirșova în ziua de 19 aprilie curent*⁵⁵, este detaliată prezentarea manifestației publice din acest oraș dobrogean, de solidaritate cu frații de peste munți: „Încă din dimineață în ziua de 19 ale curentei circula pe stradele Hirșovei o mare afluență de români din localitățile învecinate și din Hirșova, grupuri, grupuri și pe fețele tuturor se citea lămurit indignarea și durerea”, adunarea cetățenească fiind determinată „de cea mai înaltă datorie de simț către frații noștri asupriți, contra cărora șovinismul maghiar a declarat un război de exterminare, care este o pată rușinoasă pentru bătrîna Europă, cultă și civilizată, care tolerează încă ca în mijlocul ei să se săvîrșescă lucruri înfiorătoare și nedemne de reputațiunea bătrînelui secol al 19-lea”. Președinte al adunării este ales fruntașul mocanilor dobrogeni Ioniță Oancea, după care Luca Oancea (viitor șef al organizației liberale constănțene pînă la primul război mondial, perfect al județului în 1914, și el transilvănean) citește manifestul studenților universitari în „questiunea fraților asupriți”; vorbitorii ce au urmat — între care și medicul orașului, dr. Weisberg —, „prin cuvîntări bine simțite au înfierat vandalismul maghiar și au protestat cu toată energia durerei și indignărei contra nelegiuirilor și tiraniilor acelora pe care nici timpul nici civilizațiunea și cultura modernă n-a fost în stare să le curețe firea de coaja sălbăticeii de odinioară (...)”.

Participanții la „meeting” trimit, apoi, telegrame președintelui Ligii culturale, profesorul V. A. Urechia, președintelui Comitetului Național din Transilvania, dr. I. Rațiu, și regelui Carol I, „prin care meetingul de la Hirșova și-a exprimat durerea, a zis cuvîntul său de aderare în lupta pentru salvarea libertății fraților noștri, isbiți în modul cel mai crud în soarta și destinele lor, și a cerut sprijinul Tronului pentru triumful sfintei cauze naționale”; de asemenea, participanții la această importantă și semnificativă întrunire a locuitorilor dobrogeni au votat „o moțiune de protest contra înscenării monstruosului proces intentat contra apărătorilor neamului nostru de peste munți”⁵⁶.

Într-un comentariu intitulat *Din evenimentele zilei*, gazeta arată că „Întreaga suflare românească de pretudindeni este alarmată de cele ce se petrec la frații noștri de peste Carpați. Monstruosul proces intentat membrilor Comitetului Național de peste munți, reprezentanți legali a peste 3 milioane de români, a pus în mișcare orice inimă românească. Poporul român liber s-a ridicat ca un singur om ca să protesteze contra; barbarilor ce să săvârșesc asupra unui întreg neam din mijlocul Europei⁴⁵⁷; se precizează, în corpul aceluiasi număr de gazetă, că „deoarece secția Constanța a Ligii a lipsit de la marele miting de protestare ținut la București la 24 aprilie”, au luat parte, totuși — ca reprezentanți ai Dobrogei — mai mulți delegați din Hirșova, „iar Costache Oancea a plecat la Cluj chiar, spre a asista la procesul ce se desbata pe socoteala fraților noștri”. Arătînd că în cursul dezbaterilor de la acest proces, dr. I. Rațiu a exclamat: „Causa noastră este cîștigată”, „*Santinela Dobrogei*” se arată pe bună dreptate îndreptățită să consemneze optimismul fruntașului român, adăugînd: „Și noi suntem siguri că va fi cîștigată, căci este o cauză sfîntă și dreaptă, e cauza asupritului care cere dreptate, și un popor care cere aceasta nu va pieri, căci libertatea și dreptatea sunt principii eterne cari azi sau mîine trebuie să triumfe⁵⁸”.

O lună mai tîrziu, în iunie 1894, ziarul constănțean se arăta incredințat că „Oricare ar fi combinațiile curții din Viena și Buda-Pesta, ele sunt niște măsuri momentane, care nu vor stăvili o mișcare națională susținută de un neam întreg (subl. n.). Posternarea împăratului la Buda-Pesta departe de a descuraja pe români, îi va întări, căci vor vedea că mîntuirea lor nu va mai trebui să atîrne de grația unui singur om, ci de forța viguroasă a lor proprie (subl. ns.). Semne de isbîndă se arată. Cînd temnițele vor începe să se umple de acei ce cer libertate, neamul nostru va merge înaintea închisorilor, va deschide ușile lor, va sdrobi lanțurile robiei, căci este veacul libertății și înăbușită, mai mult cu mai mare putere va izbucni⁵⁹”.

În cuvinte îmbărbătoare „*Santinela Dobrogei*” își anunță cititorii asupra finalului procesului memorandiștilor, care sînt condamnați⁶⁰, exprimînd încrederea în triumful dreptății naționale și a victoriei luptei, și jertfelor ei: „Grelele situațiuni create prin sentința de la Pesta ne impune să pășim mai departe în lupta națională, ca să scăpăm viața martirilor noștri și cu a lor pe a neamului românesc”, arătînd, în continuare că „Peste cîteva zile martirii neamului nostru vor merge în temnița maghiară ca să ispășească curajul ce au avut de a cere pentru un popor asuprit de veacuri dreptate. Glasul mișcător al marelui preot Lucațiu cinci ani nu va mai răsuna în frumoasele văi ale Ardealului (...). Mulți sunt anii condamnării, dar puțin vor rămîne — se arată încredințată pe bună dreptate, publicația dobrogeană —, căci poporul român nu va lăsa să-și istovească viața acei ce au luptat pentru el. *Poporul român nu poate avea azi altă țintă decît libertatea conducătorilor lui*”⁶¹.

În săptămîinile care au urmat, în 1894, tonul articolelor rămîne la același nivel încurajator al luptei românilor ardeleni, informațiile și comentariile continuînd și anul ce a urmat⁶². În mai 1895, la aniversarea revoluției din 1848, un lung articol redacțional reiterează semnificația evenimentelor din urmă cu 47 de ani, în contextul luptei naționale din ultimul deceniu al secolului ce se apropia de sfîrșit: „Aducîndu-se amînte

de vremurile eroice de la 1848, noi, ceștia, din România liberă nu dorim altceva decît aceeași decizie energetică, aceleași sentimente de frățietate și de unanimă părere să animeze pe frații noștri subjugăți, în lupta titanică ce au întreprins contra asupritorilor neamului românesc și cari mai mult ca oricînd încearcă a le șterge orice urmă de existență răpindu-le cel mai puternic reazim de naționalitate, limba”⁶³.

În ultimii ani ai secolului, știrile și comentariile din presa dobrogeană — circumscrise problematicii evidențiate pînă acum — devin mai rare, ocazionate de momentele semnificative ale acesteia și de ecoul lor în partea transdunăreană a țării; de pildă, „Centrul Dobrogei”, de la Babadag, omagiază, în 1898, aniversarea revoluției din 1848—1849⁶⁴, „Constanța” se ocupă, în repetate rînduri, de „chestia școalelor din Brașov”, apreciind că ajutorarea acestora de către guvernul și opinia publică românească trebuie să se facă fără încetare, fără nici o amîinare⁶⁵, în timp ce ziarul tulcean „Istrul” ne aduce știrea că în acest oraș dobrogean cetățenii organizează o mare întrunire ce-și propunea manifestarea sprijinirii morale și materiale a românilor transilvăneni⁶⁶.

NOTE

¹ O sinteză a prezenței lor în Dobrogea, la T. Mateescu, *Păstoritul mocanilor în teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră*, D.G.A.S., București, 1986, passim; Idem, *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, D.G.A.S., București, 1979, passim; vezi și Idem, *Știri noi despre prezența moacanilor în Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Revista arhivelor”, XLVIII, 1971, pp. 391—417; Idem, *Documente privind istoria Dobrogei (1830—1877)*, D.G.A.S., București, 1975, doc. 5, 9, 17, 23, 29, 34, 42, 49. ș.a.; Gh. Dumitrașcu, *Trei transilvăneni de bine*, în „Litoral”, XI, nr. 1.064, 11 iulie 1981, pp. 1, 3; N. Ursu, *Deplasări demografice din Țara Românească în Dobrogea*, în *Comunicări de istorie a Dobrogei*, 2, 1983, Constanța, 1983, pp. 7—19; lucrarea de bază rămîne, însă, D. Șandru, *Mocanii în Dobrogea*, București, 1946, passim.

² Practic acest lucru este relevat în A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, pp. 194—195-200, 233, 236—237, 255, 262.-263 ș.a.; vezi și M. Mușat, I. Ardeleanu, *De la statul gelodac la statul român unitar*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1983, p. 414.

³ Vezi, în acest sens, N. Ciachir, Gh. Dumitrașcu, *Un dialog istoric între Dobrogea și Transilvania*, în „Tomis”, III, nr. 11, 1968, p. 21; S. Ursu, *40 de ani de relații strînse între Dobrogea și Transilvania*, în „Ex Ponto”, V, nr. 12, 1973, p. 3; Gh. Dumitrașcu, *Dobrogea și desăvîrșirea statului unitar român*, în „Tomis”, XIII, nr. 4, 1978, p. 3; Idem, *Dincolo de munți și ape*, în „Tomis”, XVIII, nr. 10 (164), 1983, pp. 2, 3; M. Păvăloiu, *Ecouri în presa dobrogeană*, în *Ibid.*, XVIII, nr. 11 (165), 1983, pp. 3, 4; V. Postelnicu, *Legăturile dintre locuitorii Dobrogei și ai Transilvaniei — expresie a voinței de unire*, în „Delta”, XVI, nr. 1.808, 17 noiembrie 1983, pp. 1, 3; Gh. Dumitrașcu, Șt. Lascu, *Pentru cauza fraților*, în „Magazin istoric”, XVII, nr. 12 (201), 1983, pp. 55, 56; Idem, *Românii dintre Dunăre și Mare, solidari cu decideratul împlinirii unității naționale a tuturor românilor*, în „Revista muzeelor și monumentelor. Muzeu”, XX, nr. 10, 1983, pp. 37—42; Șt. Lascu, *Un alt colț de țară, aceleași sentimente*, în „Contemporanul”, nr. 46 (1.931), 11 noiembrie 1983, p. 6; Idem, *Dobrogea și idealul unității naționale*, în „Tomis”, XX, nr. 11 (189), 1985, p. 3.

⁴ Vezi Gh. Dumitrașcu, N. Zota, *Locul Dobrogei în manualele de istorie a României pentru clasele a IX-a și a X-a*, în „Buletin de informare și documentare”, nr. 93 1985—1986, pp. 16—18 (editat de Casa Corpului Didactic Constanța).

⁵ Vezi Gh. Dumitrașcu, *Considerații cu privire la valoarea documentară a presei românești pentru istoria Dobrogei în 1877—1878*, în *Lucrări științifice. Științe sociale. Filologie*, I.I.S., Constanța, 1978, pp. 21—28; Gh. Dumitrașcu, M. Lupu, *Documente privind istoria Dobrogei în 1877—1878 și pregătirea reunirii ei cu România*, în „Muzeul Național”, IV, 1978, pp. 609—613.

⁶ „Albina Carpaților”, I, nr. 11, 17 octombrie 1877, p. 121.

⁷ Ibid., I, nr. 12, 13 noiembrie 1877, p. 137.

⁸ „Familia”. XIV, nr. 52, 13/25 iulie 1878, p. 336. Intruct din această publicație au fost extrase mai multe știri privind situația din Dobrogea, nu o vom mai repeta și în aceste rânduri, (vezi *Familia. Corespondența de la Pleana* (Texte selectate, note și comentarii de St. Vălescu; Cuvînt înainte de V. Faur), Edit. Facla, Timișoara, 1977, pp. 180—186; 239—240.

⁹ „Observatoriulu”, II, nr. 8, 25 ianuarie 6 februarie 1878, p. 2.

¹⁰ Ibid., II, nr. 47, 10/22 iulie 1878, p. 3.

¹¹ Ibid., I, nr. 10, 1/13 februarie 1878, p. 3.

¹² Ibid., I, nr. 104, 30 decembrie 1878/11 ianuarie 1879, p. 3.

¹³ Despre personalitatea complexă a acestuia și articolele publicate, în legătură cu Dobrogea, vezi Cornelia Mihalcea, Gh. Mihalcea, *Nișon Bălădescu, ctitor de școli și dascăl în Dobrogea*, în „Convorbiri didactice”, IV, 1975, Tulcea, pp. 223—228; V. Maciu, *Periegeza profesorului Nișon Bălădescu la românii din Dobrogea*, în „Memoriile Secției de științe istorice”, Seria IV, tom I, 1975—1976, Edit. Academiei R.S.R., București, 1978, pp. 63—70 (ca sursă primară este folosit ziarul „România liberă”); același material și în „Studii și articole de istorie”, XXXIII—XXXIV, 1976, pp. 5—12. Făcîndu-se, așadar, referiri la activitatea lui N. Bălădescu, noi nu vom insista în aceste pagini.

¹⁴ „Cărțile sateanului român”, III, cartea 10, 1877, p. 10; în 1869, o publicație transilvăneană socotea că pe malul drept al Dunării, în Serbia și în Dobrogea, existau circa 400.000 de români („Transilvania”, II, nr. 23, 1 decembrie 1869, p. 286).

¹⁵ „Biserica și Școala”, I, nr. 46, 2/16 decembrie 1877, p. 369.

¹⁶ „Cărțile sateanului român”, III, nr. 2, 1878, pp. 30—31.

¹⁷ „Albina Carpaților”, I, nr. 3, 1 septembrie 1877, p. 35.

¹⁸ „Familia”, XIII, nr. 27, 3 15 iulie 1877, p. 123.

¹⁹ Vezi A. Ciocîină, *Dobrogea în scrierile politice ale lui Mihai Eminescu la 1878*, în *Lucrări științifice...*, pp. 57—62.

²⁰ „Familia”, XIV, nr. 52, 13/25 iulie 1878, pp. 335—336; „Gazeta Transilvaniei”, XLI, nr. 91, 28 octombrie 10 noiembrie 1878, p. 1.

²¹ „Amiculu familiei”, I, nr. 7, 1/13 noiembrie 1878, p. 79.

²² Ibid., I, nr. 10, 13/27 decembrie 1878, pp. 112. 114; „Familia”, XIV, nr. 67, 7/19 septembrie 1878, p. 432; „Telegraful român”, XXVI, nr. 130, 7 noiembrie 1878, p. 2.

²³ Despre acest moment, vezi A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Op. cit.*, pp. 278—284; N. Ciachir, R. Șt. Ciobanu, *Revenirea Dobrogei la aria de viață a statului român, consecință a permanenței populației românești pe pămîntul dobrogean*, (1878), în *Din lupta poporului român pentru independență* (coord. I. Scurtu), Universitatea din București, 1977, pp. 157—169; N. Ciachir, *Contribuții la istoria Dobrogei (aprilie 1877 — noiembrie 1878)*, în „Revista arhivelor”, V, nr. 1, 1962, pp. 161—177; N. Adăniloae, G. Lungu, *Instalarea administrației românești în Dobrogea după războiul de independență*, în „Studii și articole de istorie”, XXXV—XXXVI, 1977, pp. 162—170; I. Bitoleanu, *Manifestări ale dreptului de autodeterminare în momentul revenirii Dobrogei în cadrul statului românesc*, în *Lucrări științifice...*, pp. 29—34; (același studiu, mai extins, și în *Comunicări de istorie a Dobrogei*, 1, 1980, Constanța, pp. 100—111); Gh. Dumitrașcu, *Rolul intelectualității românești din Dobrogea în reunirea acestei străvechi provincii autohtone cu patria-mamă*, în „Crisia”, X, 1980, pp. 155—162; Idem, *Colonelul Fălcoianu raportează...*, în „Litoral”, XI, nr. 1093, 14 august 1981, p. 1; St. Lascu, *O treaptă spre împlinire* (noiembrie '78 în Dobrogea), în „Tomis”, XVIII, nr. 11 (165), 1983, p. 4.

²⁴ „Gazeta Transilvaniei”, XLI, nr. 91, 28 octombrie/10 noiembrie 1878, p. 1.

²⁵ Ibid., XLI, nr. 92, 1/13 decembrie 1878, p. 2; „Amiculu familiei”, I, 1887, nr. 91, 1/13 decembrie 1878, p. 102; „Observatoriulu”, II, nr. 94, 22 noiembrie/4 decembrie 1878, pp. 3—4.a.

²⁶ „Gazeta Transilvaniei”, XLI, nr. 85, 7 noiembrie/26 octombrie 1878, p. 4; nr. 93, 3 decembrie/21 noiembrie 1878, p. 2 ș.a.

²⁷ Ibid.; „Telegraful român”, XXVI, nr. 137, 23 noiembrie 1878, p. 4.

²⁸ „Amiculu familiei”, I, nr. 10, 15/27 decembrie 1878, p. 113.

²⁹ „Familia”, XIV, nr. 93, 1878, p. 596.

³⁰ „Gazeta Transilvaniei” XLI, nr. 98, 22/10 decembrie 1878, p. 3; „Amiculu familiei”, I, nr. 10, 15/27 decembrie 1878, p. 117 ș.a.

³¹ Despre activitatea acestuia, vezi, mai pe larg, Gh. Dumitrașcu, *Aspecte ale situației Dobrogei în perioada 1878 — mai 1883. Activitatea primului prefect de Constanța, Remus Oprescu*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol»”, XVIII, 1981, pp. 293—304.

³² „Gazeta Transilvaniei”, XLI, nr. 95, 12 decembrie/30 noiembrie 1878, p. 1.

³³ „Observatoriulu”, I, nr. 47, 10/22 iulie 1878, p. 3.

³⁴ „Gazeta Transilvaniei”, XLI, nr. 67, 5/24 august 1878, p. 1; nr. 91, 28/16 noiembrie 1878, p. 1; nr. 90, 24/12 noiembrie 1878, pp. 1–2 ș.a.

³⁵ „Telegraful român”, XXVI, nr. 148, 19 decembrie 1878, p. 1; XVII, nr. 9, 23 ianuarie 1879, p. 1 ș.a.

³⁶ Tratatul de la Berlin fusese încheiat la 1/13 iulie 1878, dar intrarea trupelor și administrației civile românești în Dobrogea are loc tocmai la sfârșitul toamnei, deși de drept ea făcea parte din România.

³⁷ Vezi situația reală la Gh. Dumitrașeu, *Contribuții la problema vechimii unor școli românești din Dobrogea, înainte de 1878*, în *Insemnări didactice. Culegere de studii și articole metodico-științifice de istorie*, Constanța, 1982, pp. 41–55.

^{37a} „Observatoriulu”, I, nr. 85, 21 octombrie/2 noiembrie 1878, p. 3.

³⁸ Vezi, sinteza mai recentă, Gh. Dumitrașeu, St. Lascu, *Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Studii și articole de istorie”, LI–LIII, 1985, pp. 18–31.

^{38a} Vezi *Nota 3*. De remarcat faptul că în răstimpul analizat, Dobrogea își avea propriile ei probleme, legate de resincronizarea structurilor social-economice și politice, a mentalităților de comportament civic cu exigențele unei evoluții moderne, scăpate din orbita lăentărei orientale, corupte și abuzive — care, totuși, se mai simțea prezentă; în același timp, crearea unui cadru aparte de exprimare a voinței politice a cetățenilor canaliza preocupările acestora, în primul rând, spre „constituționalizarea” completă a provinciilor lor, cetățenii ei participând pentru prima dată la alegerile parlamentare — avînd, așadar, drepturi politice depline — numai în anul 1912 (vezi St. Lascu, *Din istoria modernă a României: lărgirea exercitării de către locuitorii județelor Constanța și Tulcea a drepturilor politice constituționale*, în „Peuce”, IX, 1984, pp. 411–422).

^{38b} În 1883, prima publicație tulceană cu caracter de revistă recomandă „amicilor acestui ziar (sic!) „Calendarul Tipografiei Diocesei Aradului” cu prețul de 30 creișari”, venitul acestei tipografii fiind, „după cum se știe merit pentru înființarea unui institut superior de cultură română; a atrage atenția și domnilor librari” („Revista Corpului Didactic Ruralu Județului Tulcea”, I, nr. 3, 15 octombrie 1883, p. 42).

^{38c} Între anii 1879 și 1916 la Tulcea (și în județ) au apărut circa 66–70 de periodice (nu includem aici anuarle, diversele buletine și bugetele), dar marca lor majoritate au fost efemere; pînă la 1890 apăruseră circa 8 titluri, la care se mai pot adăuga altele 5, ale căror colecții n-au fost încă depistate; de la 1891 la 1900 au mai apărut încă alte 11 titluri (vezi P. Zaharia, *100 de ani de presă tulceană, 1879–1979*. Supliment „Peuce”, Tulcea, 1879, passim). La un inventar amănunțit, și în județul Constanța au apărut între 1880–1916 un număr însemnat de periodice — circa 90 de titluri (două dintre titlurile repertorizate nu au fost (încă) depistate, lipsind din colecțiile Bibliotecii Academiei R.S.R.); dintre acestea, doar 4–5 au apărut pînă la 1890 și circa 20 pînă la 1900 (vezi și St. Lascu, *Apariția presei în județul Constanța și dezvoltarea ei pînă la primul război mondial*, în „Revista muzeelor și monumentelor. Muzec”, XXIII, nr. 3, 1986, p. 67).

^{38d} „Constanța”, I, nr. 29, 5 iulie 1892, p. 1.

³⁹ Ibid., I, nr. 30, 12 iulie 1892, p. 2. În ziua întrunirii de la Medgidia, gazeta publică, pe prima pagină, fragmente din *Transilvania*, de N. Bălcescu, articolul *Ungurii și școalele săești. Resoluțiunea întrunirii din București, din 14 iunie 1892*, iar în pagina a II-a poezia *Frați români*, de Elena D., și *Statutele Ligii culturale* (Ibid., I, nr. 27, 28 iunie 1892). Președinte al secției constănțene a Ligii culturale este ales medicul primar al județului, dr. I. C. Drăgescu, care, curînd însă, va părăsi județul (în 1893); despre acesta, vezi G. Neamțu, *I. C. Drăgescu, militant pentru republică și daco-românism (1866–1914)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj”, XV, 1972, pp. 263–284.

⁴⁰ „Constanța”, I, nr. 31, 19 iulie 1892, p. 2.

⁴¹ Este soția dr. I. C. Drăgescu.

⁴² Vezi fragmentul și în Gh. Dumitrașeu, St. Lascu, *Pentru cauza fraților*, în „Magazin istoric”, XVII, nr. 12 (201), 1983, p. 55.

⁴³ „Constanța”, I, nr. 34, 9 august 1892, p. 1; nr. 39, 13 septembrie 1892, p. 1; etc.

⁴⁴ Ibid., I, nr. 26, 14 iunie 1892, p. 1.

⁴⁵ Ibid., I, nr. 49, 29 noiembrie 1892, p. 2.

⁴⁶ Vezi, de exemplu, numerele din 8 august, 15 august 1893; 19 iulie, 8, 18 și 25 octombrie, 1 noiembrie 1892, ș.a.

⁴⁷ Ibid., II, nr. 11, 25 aprilie 1893, p. 2. În anii care au urmat — pînă la primul război mondial — secțiile dobrogene ale Ligii culturale, respectiv cele de la Constanța, Tulcea, Medgidia, Cernavoda, Hîrșova, Isaccea, Cîrjelari, Satu Nou, Șiriu, Dorobanțu, Pecineaga,

Ostrov, Fintina Oilor, Țepeș Vodă, organizează dese întruniri populare în sprijinul cauzei naționale a românilor transilvăneni, trimite telegrame de încurajare fruntașilor acestora, organizează stringerea de fonduri bănești (Gh. Dumitrașcu, St. Lascu, *Românii dintre Dunăre și Mare, solidari*... p. 38).

⁴⁶ „Constanța”, II, nr. 32, 19 septembrie 1893, p. 1.

⁴⁸ „Gazeta Dobrogei”, V, nr. 340, 5 septembrie 1893, p. 2.

⁵⁰ Ibid., V, nr. 333, 18 iulie 1893, p. 2.

⁵¹ „Constanța”, I, nr. 35, 16 august 1892, p. 2.

⁵² Ibid., I, nr. 32, 26 iulie 1892, p. 3; nr. 57, 30 august 1892, p. 3.

⁵³ Ibid., I, nr. 27, 21 iunie 1892, p. 2. La 14 iunie 1892 avusese loc la Hirșova o mare întrunire, în Grădina publică, la sfârșitul căreia cei prezenți au trimis o telegramă președintelui *Asociației universitare din București*, în care se spunea: „Românii transcarpatini cari au părăsit căminele strămoșești și au venit în mijlocul Dobrogei spre a purta fala românismului și românii cis-carpatici, ale căror inimi strinse se mișcă la suferințele fraților noștri, prin noi se asociază la manifestațiunea la care ia parte țara întreagă și zice: Înainte tinerime, căci ție este dat a realiza idealul nostru și fii încredințați că la spatele tău ne vei găsi și pe noi gata oricând a ne manifesta”; printre semnatarii telegramei se aflau viitoare nume cunoscute în viața publică dobrogeană, precum I. Tomoșoiu, L. Oancea, I. Oancea, C. Oancea, D. Papuc, A. Roșculeț („Constanța”, I, nr. 27, 21 iunie 1892, p. 2).

⁵⁴ Ibid., IV, nr. 118, 17 decembrie 1895, p. 3.

⁵⁵ „Santinela Dobrogei”, I, nr. 24, 24 aprilie 1894, p. 2.

⁵⁶ Ibid. Între cele 46 de semnături, întâlnim și de astădată nume cunoscute inclusiv cele prezente pe telegrama din iunie 1892.

⁵⁷ Ibid., I, nr. 3, 1 mai 1894, p. 1.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid., I, nr. 8, 5 iunie 1894, p. 2.

⁶⁰ În noiembrie 1894, gazeta constănțeană, în numele „sufărării românești din (dreapta Dunării salută cu entuziasm importanta conferință națională din Sibiu urează spornicie) lucrărilor ei și dorește ca cât mai curând să vină ceasul scump neamului românesc, *ceasul desăvârșirii desrobirii naționale*” relevind că „Ungurii aruncind în temniță pe conducătorii poporului român de sub coroana lui Sf. Ștefan, socoteau că mișcarea națională începută va înceta, căci nu poporul, ziceau ei, reclamă drepturile naționale, ci o mină de agitatori fac toată gălăgia în Transilvania. Astăzi însă, poporul român de dincolo, dă cea mai formală desminteală tuturor acelor aserțiimi” (Ibid., I, nr. 31, 20 noiembrie 1894, p. 2).

⁶¹ Ibid., I, nr. 13, 10 iulie 1894, p. 2. În septembrie, același an, se desfășoară la Constanța al XV-lea Congres al studenților români, prilej de manifestații de solidaritate a dobrogenilor cu cauza națională, cu atât mai mult cu cât „Ziua ultimă a Congresului, cea de marți (lucrările începuseră într-o simbătă — n.n.), a fost rezervată exclusiv cestiunei naționale. În această zi am auzit durerile fraților noștri prin gura cultilor lor reprezentanți”; într-adevăr, iau cuvântul reprezentanți ai studenților din Transilvania și Bucovina, după care toți participanții au mers la statuia lui Ovidiu: „Ei (studenții — n.n.) ne-au ridicat inimile nouă români(lor), ne-au dat curajul să luptăm pentru întărirea neamului pe aceste locuri” — releva ziarul constănțean (Ibid., I, nr. 23, 18 septembrie 1894, p. 2). De remarcat, în acest context, faptul că, peste trei ani, în 1897, la Bruxelles, studentul Ioan N. Roman (originar din Săliște Sibului) va fi promotorul unei acțiuni de răsunset european; în calitate de președinte al secției belgiene a Ligii culturale, el avea să tipărească, în limba franceză, documentul *Protestul românilor din Transilvania și Ungaria contra opresiunii maghiare* — prilej de atragerea atenției delegaților europeni prezenți la Conferința interparlamentară din capitala Belgicii; am amintit acest lucru, intrucît, după 1897, cu doctoratul în drept luat la Bruxelles, I. N. Roman se va stabili ca avocat la Constanța, devenind, în scurt timp, una dintre cele mai proeminente personalități locale, supranumit și „patriarhul Dobrogei” (vezi, pe larg, împrejurările tipării și răspindirii *Protestului*, în St. Lascu, *Cauza Marii Uniri* în „Tomis”, XVIII, nr. 9 (163), 1983, p. 13; pentru alte detalii, Idem, *Ioan N. Roman (1866—1931)*, în *Comunicări de istorie a Dobrogei*, I, Constanța, 1980, pp. 159—186; Idem, *Acțiunea Ligii Culturale din Bruxelles în 1897*, în „Acta Musei Porolissensis”, X, 1986, pp. 315—322; Idem, *Transilvania — pământul strămoșilor noștri*, în „Magazin istoric”, XXI, nr. 10 (247), pp. 30-31.

⁶² Vezi, de pildă, articolul *Situațiunea din Transilvania*, în care patrioții dobrogeni se arătau încredințați că „Nu cu paliative efemere se va putea opri mișcarea românilor din mersul ei. Nu alegerea citorva deputați români este idealul mișcării naționale din Transilvania, ci respectarea drepturilor naturale ale fiecărei națiuni (...)” („Santinela Dobrogei”, I, nr. 38, 15 ianuarie 1895, p. 2); vezi și articolele *De la frați. Maltratarea părintelui Lucaciu* (Ibid., II, nr. 5, 4 iunie 1895, p. 1), *Teroarea în Banat* (Ibid., p. 2), *Grafierea fruntașilor*

români (Ibid., II, nr. 12, 20 septembrie 1895, p. 1): „E momentul de a spune: iată ce poate un popor cînd, conștient de drepturile și puterile sale, luptă pe față și voinicește pentru existența sa” („Santinela Dobrogei” își încetează apariția la 18 februarie 1896, cînd fuzionează cu gazeta „Constanța”).

⁶³ Ibid., II, nr. 1, 7 mai 1895, p. 1.

⁶⁴ „Centrul Dobrogei”, I, 8 iunie 1898, p. 3.

⁶⁵ „Constanța”, VII, nr. 276–277, 6 decembrie 1898, p. 3; vezi și nr. 291, 14 martie 1899, p. 2.

⁶⁶ „Istrul”, I, nr. 9, 8 februarie 1898, p. 2. În paginile „primei reviste literare dobrogene”, care a început să apară în 1898, la Constanța, sub redacția funcționarului Petru Vulcan (totodată, apreciat publicist și scriitor) (vezi, St. Lascu, *Petru Vulcan*, în „Contemporanul”, nr. 4 (1993), 18 ianuarie 1985, p. 13) aveau să fie inserate, mai ales în primul deceniu al veacului nostru, numeroase materiale ce reflectau problematica vieții naționale a românilor transilvăneni; despre Badea Cârțan, de pildă, se spune că „este profetul neamului său” („Ovidiu”, I, nr. 3, 15 octombrie 1898, p. 42).

TÉMOIGNAGES D'ÉPOQUE CONCERNANT LA SOLIDARITÉ DES ROUMAINS DANS LE MOUVEMENT DE L'UNITÉ NATIONALE

Résumé

Prenant en considération les témoignages de la presse roumaine à la fin du XIXe siècle, les auteurs ont en vue l'ensemble des problèmes concernant les liaisons multiples entre la Transylvanie et la Dobroudja, deux provinces roumaines qui se sont constituées comme lieu d'origine du peuple roumain et qui ont appartenu pendant longtemps à deux empires étrangers, à la suite de la politique d'expansion de ceux-ci. L'article analyse deux moments importants: la modalité de réception en Transylvanie de l'événement du retour de la Dobroudja à la patrie, en novembre 1878, et la solidarité de la population de la Dobroudja avec la lutte nationale des Roumains de Transylvanie dans la dernière décennie du XIXe siècle. Pour cette raison, on utilise la presse de Transylvanie („Albina Carpaților”, „Observatorul”, „Biserica și Școala”, „Familia”, „Amicul familiei”, „Cărțile săteanului român”, „Gazeta Transilvaniei”, „Telegraful român”) et de la Dobroudja („Santinela Dobrogei”, „Constanța”, „Centrul Dobrogei”, „Istrul”, „Gazeta Dobrogei”).

GRIGORE G. TOCILESCU ȘI SLAVISTICA CEHĂ DIN CURSUL SECOLULUI AL XIX-LEA

TRAIAN IONESCU-NIȘCOV

CÎTEVA CONSIDERAȚII GENERALE

Despre Grigore Tocilescu s-a scris prea puțin sau aproape deloc. Cele câteva articole¹ din perioada postbelică au mai degrabă caracterul unor judicioase semnalări, față de întinsa și variata lui activitate științifică. Personalitate controversată, atât în timpul vieții, cât și în zilele noastre, Tocilescu a rămas undeva departe, în timp, învăluit într-o bănuitoare complicitate a tăcerii. Nu avem intenția ca, prin aceste pagini, să pătrundem acest îndelungat zăbranic al indiferenței și nici să pătrundem în labirintul activității acestui vrednic istoric și arheolog, ci să semnalăm câteva aspecte de contact între Tocilescu și slavistica cehă din secolul trecut. Este, de fapt, o contribuție la perioada lui formativă, în vederea unei eventuale monografii, care să ne ofere un Tocilescu *așa cum a fost*, sau descătusat de povara neîndurătoare a infatuării de care a fost învinuit.

Privit în ansamblu, există un „complex Tocilescu, a cărui soluționare, trebuie s-o recunoaștem, revine, în primul rînd, celor care au mai multe contingente cu opera și activitatea lui științifică.

★

Cu toată erudiția de care a dat dovadă în lucrările sale, Tocilescu a avut nenorocul să apară în istoriografia română în a doua jumătate a sec. al XIX-lea într-o perioadă de trecere, cum bine remarcă Radu Vulpe, în articolul său comemorativ², de la concepția enciclopedică și romantică la realismul și exigențele generației următoare. Acest proces a fost foarte bine definit de Ioan Bogdan, a cărui probitate și corectitudine științifică nu pot fi puse la îndoială. Astfel, publicînd o recenzie aspră, însă obiectivă asupra *Istoriei Bucureștilor*, a lui Ionescu-Gion³, Bogdan afirmă că „ipotezele autorului sînt hazardate, iar pentru rest urmează vechea școală a împrumutului de citate străine, a folosirii de izvoare din a doua și-a treia mînă, — școală ilustrată la noi prin *Dacia înainte de romani* a d-lui Tocilescu⁴.

Dacă la această apreciere adăugăm, — evident, fără intenția de a prezenta într-o lumină ștersă personalitatea lui Tocilescu — și constatările lui N. Iorga, de o necruțătoare ironie și asprime, despre *Manualul de Istorie a românilor pentru școlile secundare de ambele sexe*⁵, ne dăm seama că noua școală istorică din pragul noului veac nu înțelegea să

facă concesiile nici chiar unui membru plin al Academiei Române⁶. Nu ne permitem să reproducem aci atributele zdrobitoare, cu care un tinăr istoric de 29 de ani întâmpină această lucrare, tocmai spre a nu da impresia că încercăm o minimalizare a activității științifice tocilesciene⁷. De fapt, asistăm la lichidarea, într-un anumit fel, a unei școli istorice obositoare, ale cărei principii și metode fuseseră depășite.

★

GR. TOCILESCU LA UNIVERSITATEA CAROL IV ȘI ÎNȚILNIREA CU KONST. JIREČEK

Grigore Tocilescu a urmat studii de specialitate la universitatea germană din Praga, în anii 1875—1876. La această dată, încă nu luase ființă universitatea de limbă cehă⁸. După propria-i mărturisire, Tocilescu sosește la Praga în ziua de 25. XII. 1874 și e foarte dezorientat. Deși plecase din țară cu hotărârea de a trece un doctorat în străinătate, totuși, din corespondența purtată cu Hașdeu, — chiar de la începutul anului 1875, — reiese clar că tinărul istoric se afla în fața unor probleme dificile. Nu era hotărât asupra cursurilor, pe care trebuia să le urmeze și nu dispunea încă de informații suficiente despre capacitatea științifică a profesorilor. Era plin de incertitudini! De aceea, apelează la Hașdeu cu rugămintea să-l ajute, ca să iasă din impas: „te rog a mă ajuta cu consiliile dumitale, scrie el, cum m-ai ajutat întotdeauna și pentru care îți voi fi recunoscător toată viața”⁹.

Deoarece Tocilescu nu se poate hotări, din motive personale, să-și continue studiile în capitala Franței, așa cum îi cerea Maiorescu, care la această dată, conducea Departamentul cultelor și instrucțiunii publice, Hașdeu îl sfătuiește să rămână la Praga. În scrisoarea din 5 aprilie 1875, Tocilescu îl anunță pe fostul său dascăl că a luat deja o hotărâre în acest sens și adaugă: „încă o dovadă de interesul ce porți viitorului meu”¹⁰. Întrucât informațiile transmise lui Hașdeu, referitoare la organizarea cursurilor, la facultatea de litere și filozofie din Praga, sînt sumare și lipsite de claritate și pentru a ne da seama de preferințele științifice ale lui Tocilescu, am extras din Arhiva Universității Caroline, din anii 1875—1876, orele, obiectele de învățămînt și numele profesorilor pentru care, pînă la urmă, optase. Grupajul prelegerilor ne-ar putea sugera, cît de cît, elementele hotărîtoare, care au intrat în pregătirea formativă a istoricului nostru.

★

Înscrierea la doctorat a fost înregistrată de secretariatul universității cu o formulă, care dovedește că cererea i-a fost aprobată: „Gregor Tocilescu inter auditores ordinarios Facultatis philosophiae semester aestivo anni 1875 esse inscriptum”¹¹.

În semestrul de vară al anului 1875, Tocilescu frecventează următoarele cursuri:

Limba sanscrită	3 ore	cu A. Ludwig.
Imperiul german	5 ore	cu K. Hoefler ¹² .
Literatura latină	3 ore	cu Pinker.

În semestrul următor (1875 — 76) numărul prelegerilor se amplifică :

Istoria imperiului roman	5 ore	cu O. Hirschfeld.
Psihologia	3 ore	cu W. Volkmann.
Limbi indoeuropene	3 ore	cu A. Ludwig.
Filozofia practică	3 ore	cu W. Volkmann.
Istorie contemporană	5 ore	cu K. Hoefler.
Istoria Austriei	3 ore	cu A. Gindely.
În sfârșit, în semestrul de vară, 1876, și ultimul :			
Izvoare doc. latine,			
Istoria imperiului			
roman	3 ore	cu O. Hirschfeld.
Logica	4 ore	cu H. J. Löwe.
Psihologie analitică	3 ore	cu W. Volkmann.
Conjugarea în priinci-			
palele limbi slave	3 ore	cu M. Hattala.
Descartes, Spinoza			
și Leibniz	2 ore	cu H. J. Löwe ¹³ .

Din dispozitivul obiectelor de studii, menționate mai sus, nu putem trage o concluzie precisă asupra preferințelor manifestate de Tocilescu. Cu excepția *Istoriei imperiului roman*, predată de cunoscutul epigrafist Otto Hirschfeld, celelalte obiecte pendulează între ele, fără o vădită pondere.

După ce audiază trei semestre cursurile unor cunoscuți specialiști, în toamna anului 1876, mai exact în luna octombrie¹⁴, Tocilescu își trece examenul de doctorat cu dizertația *Vechii locuitori ai Daciei, înainte de cucerirea romanilor*. Cel puțin, acesta este titlul comunicat de el lui Hașdeu, la 23 aprilie 1875¹⁵, însă, spre nedumerirea noastră, peste doi ani, aflindu-se la București, Tocilescu îl informează pe Jan Urban Jarník că lucrarea despre *Ethnographia ante romană a Dacilor* a fost premiată de Societatea academică română cu premiul Al. Odobescu¹⁶.

Numai că scriptele Societății academice menționează faptul că opusculul prezentat pentru premiere purta deja un alt titlu, mult mai amplu și lipsit de concizie: *Cercetări asupra popoarelor, care au locuit țările române de-a stînga Dunării, mai înainte de cucerirea acestor țări de către împăratul Traian*¹⁷.

Amplificată cu adăugiri masive, extrase din bibliotecile din Praga și Viena — după cum mărturisește însuși autorul — și însoțit de o copleșitoare bibliografie, textul dizertației a devenit voluminoasa lucrare, purtînd de astădată titlul *Dacia înainte de romani*¹⁸.

Așadar, nu aceasta din urmă, ci una din cele trei variante de mai sus a format obiectul dizertației lui Tocilescu. Referenți au fost O. Hirschfeld și K. Hoefler¹⁹. Trecerea examenului de doctorat a fost consemnată fără întârziere de Hașdeu: „aflăm că junele nostru, amic și colaborator, Gr. C. Tocilescu, a obținut într-un mod strălucit, la Universitatea din Praga, gradul de doctor în filozofie”²⁰.

În timpul studiilor sale, Tocilescu a cunoscut și pe Konstantin Jireček, cu care a frecventat împreună îndeosebi prelegerile de istorie. Istoricul ceh era mai tânăr cu patru ani, mai receptiv și mai înzestrat

decît colegul său român. Nu putem preciza măsura în care cei doi tineri s-au apropiat unul de altul. Cert este că, după terminarea studiilor, se curmă și legăturile colegiale dintre ei. În urma publicării *Istoriei poporului bulgar*²¹, Jireček, devenind foarte cunoscut în cercurile științifice din sud-estul Europei, își îndreaptă atenția și interesul către adevărații reprezentanți ai istoriografiei române, Ioan Bogdan și N. Iorga, cu care întreține strînse relații epistolare²².

După cum se știe, Tocilescu a redactat încă din timpul studiilor sale la Praga, lucrarea sa despre *Inscripția de pe patrafirul de la Stănești*²³, care a apărut concomitent cu o prezentare publicată de Konst. Jireček în „Revista muzeului regatului ceh” din Praga (1876)²⁴. E foarte probabil, că Tocilescu i-a împrumutat colegului său o copie de pe manuscrisul lucrării, ca istoricul ceh să scrie despre ea cu un ceas mai devreme. Jireček nu scapă prilejul să adauge că „autorul a studiat în ultimii, doi ani la universitatea din Praga limbile și istoria popoarelor slave”, deși din programa cursurilor nu reiese acest lucru²⁵.

POZIȚIA LUI TOCILESCU ÎN PROBLEMA „MANUSCRISELOR” DE LA ZELENÁ HORA ȘI KRÁLOVÉ DVŮR

Deși a urmat studiile de specialitate la universitatea de limbă germană din Praga²⁶, unde n-a avut decît un singur profesor ceh, pe M. Hattala, ale cărui prelegeri le-a frecventat trei ore pe săptămînă în semestrul III; totuși, Tocilescu a ținut să se informeze și de problemele slavisticii cehe care, la data aceea, se bucura de un mare prestigiu științific. Era de așteptat, ca istoricul nostru să se lase ispitit de ecoul și reacțiile, pe care le trezise în cercurile științifice din Cehia problema „falsurilor literare”, încă de la începutul deceniului trei. La data cînd Tocilescu se afla la Praga, nu se mistuise încă celebra dispută declanșată în jurul manuscriselor „descoperite” la Zelená Hora și Králové Dvůr de către Václav Hanka, Josef Linda și Václav A. Svoboda, între anii 1817 și 1820. Era vorba de o suită de poeme în versuri, în care erau evocate episoade istorice, legende, povestiri, practici păgîne ș.a. din perioada precreștină ca și după aceea a poporului ceh²⁷.

Cu toate că veracitatea acestor texte a fost pusă la îndoială chiar de la început — în 1824 — și încă de Josef Dobrovský — considerat părintele filologiei slave — și căruia Hanka îi închinase primul volum din 1817²⁸, totuși, disputa a durat, cu mici intermitențe, mai bine de un secol. Cel care s-a străduit pentru o cît mai întinsă popularizare a acestor texte a fost V. Hanka. Pînă la 1875, cînd Tocilescu frecventa cursurile universității Carol, cea mai mare parte a „manuscriselor” fusese transpusă în peste zece limbi străine²⁹.

Noi am arătat, în altă parte, cum B. P. Hașdeu, sub influența acestor „falsuri” a plăsmuit diploma bîrlădeană din 1134 și Hrisovul lui Jurg Koriatovici din 1374³⁰. În mediul ceh, în care se dezbătea această problemă, nu lipsită de oarecare seducție — și cu ecouri largi în cultura europeană a vremii, — era și firesc ca Tocilescu să nu se poată sustrage unei atari influențe. Nu dispunem de dovezi că istoricul român ar fi ple-dat pentru veracitatea textelor. Dimpotrivă, el se situează oarecum pe

o poziție de mijloc. Pe de o parte, îi demască pe „falsari”, cum îi numește el; iar pe de alta, recunoaște, în mod tacit, că aceste „manuscrise” au avut, în genere, o vădită înrîurire asupra capacității de creație a popoarelor respective. Numai astfel se explică fervoarea și pasiunea cu care adepții uneia sau alteia, din cele două tabere, participau la această dezbateră care, în timp, a depășit cu mult disputa roesleriană.

Procedînd la o analiză critică asupra cronicilor românești, — studiu nu lipsit de metodă și erudiție — Tocilescu stăruie și asupra cunoscutului *Izvod al spătarului Clănău*, considerat de unii dintre istoricii și literații noștri drept autentic. După ce îl supune unei minuțioase analize grafice și diplomatice, conchide că e vorba de un fals ³¹.

„Întregul izvod, scrie Tocilescu, se datorește nepriceperii unui falsar modern, fără conștiință și fără cunoștință de paleografie și sfragistică română” ³².

E semnificativ faptul că istoricul român își începe studiul său cu două citate, unul din Hanka, celălalt din Josef Dobrovský (1753—1826), ceea ce ne face să credem că poziția lui, în problema autenticității, e oarecum labilă. Iată cele două citate:

„Veritas umřela smrti,
Justiřia velikú nuzí trpí,
Falsitas se jest národila,
Viera boj stratila.
Mđlo viery na svetě
Sluřiet múdru byti,
Pravda nohu zlomila
A Vieře dno vypadlo”.

V. Hanka, *Starobylá skladanie*,
Praha, 1818, III, 262—263.

„Coniecta a quibus dam, qui nimio patriae seu maternae linguae amore, haec obtudere incautis voluere”.

(J. Dobrovský).

E adevărat că octetul lui Hanka nu ne spune mare lucru, decît că Tocilescu cunoștea disputa din jurul „manuscriselor”. Dimpotrivă, cele opt versuri exprimă puternic sentimentul dezamăgirii în fața vieții pustiite de *credință, dreptate, justiție și adevăr*. În locul acestor valori morale, s-a instaurat *falsitatea*.

Fiind convins de efectul salutar al textelor manuscrise, pentru progresul culturii cehe, la începutul secolului trecut, indiferent de calea pe care și-au făcut apariția, Tocilescu adresează cehilor această întrebare, care nu țintește disputa în sine, cît îndemnul la un compromis.

„Care e celul, așa de puțin patriot, scrie Tocilescu, care să nu jure în autenticitatea manuscrisului *Piseň kralovski dvor* (corect, *Piseň králové dvůr*), ce într-o dimineață îl află Hanka, singur fiind, în bolta unui turn din Praga, iar altă parte o primi tot Hanka anonim, prin poștă care, în aceeași epocă, o darnică mină falsificase alte manuscripte ca *Pisen milostna krale Vasslava* (*Píšeň milostná krále Václava I*), recu-

noscute de însuși literații boemi ca false”³³. Tocilescu ține să adauge totuși că există o seamă de erudiți care neagă *de plano* veracitatea istorică a manuscriselor (Roesler, Miklošić, Wattenbach, Büdinger ș.a.), în primul rând, din motive paleografice. „Dar ce pot influența toate acestea, se întreabă Tocilescu, față de entuziasmul ce cîntecul Libușei a deșteptat în sufletul unei națiuni întregi, cînd poema lui Hanka formează azi miezul literaturii antice boeme?”³⁴.

Nu paleografia constituie motivul esențial pentru care acești învățați negau autenticitatea „manuscriselor”, — ci concepția lor subiectivă asupra istoriei popoarelor din Europa de sud-est. Dar, nu insistăm! Așadar, Tocilescu se situează pe o poziție duplicitară și ne mulțumim s-o consemnăm ca atare.

ÎNȚILNIREA CU JAN URBAN JARNÍK

Convins fiind că relațiile epistolare îi oferă o nouă dimensiune personalității sale științifice, Gr. Tocilescu a cultivat cu febrilitate relațiile lui, atît cu oameni de știință, străini, prin participarea activă la diferite congrese internaționale, cît și cu savanții români. Către sfîrșitul anului 1876, — și în mod sigur la începutul anului următor — istoricul român se afla la Viena. La 1 ianuarie 1877 Jarník, aflîndu-se în capitala Austriei, îl încunoștințează pe Const. Georgian că nu-l văzuse încă pe Tocilescu³⁵. Își trecuse doctoratul în filozofie, după cum s-a arătat mai sus, și eliberat de servituțile și obligațiile, pe care participarea la cursuri și seminarii le impune oricărui audient, Tocilescu își crează acum legături și cunoștințe de preferință în cercurile specialiștilor în arheologie și epigrafie³⁶.

Deși nu avea contingențe cu nici una din aceste discipline, totuși Jarník a fost acela care a căutat să intre în legătură cu Tocilescu. Prin mijlocirea unui coleg comun, Ferdinand Menčík, îi transmite dorința de a-l cunoaște. „Nu puțin măgulit” de această propunere, istoricul român îl roagă, prin scrisoarea din 19. I. 1877, să-i fixeze „ziua și ora cînd l-ar putea găsi acasă”³⁷. După această primă întîlnire, a urmat între ei o interesantă corespondență, care a durat pînă în 1895 — cu o pauză de 14 ani, între 1881, —1895. Din păcate, însă, nu avem la dispoziție decît epistolele scrise de Tocilescu, 20 la număr; celelalte, ale partenerului său nu ne-au parvenit. Nu ne rămîne decît să intuim, într-o formă prezumtivă, intențiile lui Jarník. Din analiza globală a acestei corespondențe unilaterale se desprind două atitudini diametral opuse ale celor doi protagoniști: pe de o parte, amabilitatea fără pereche a lui Jarník; iar de cealaltă, o sensibilă tendință de a folosi această bunăvoință în interese științifice, însă nu mai puțin personale.

Romanistul ceh se afla în perioada de început, cînd folosea orice prilej pentru a-și însuși limba română și anume graiul popular. În consecință, se adresează lui Tocilescu să-i împrumute cărți și manuale auxiliare. Acesta îi recomandă dicționarul român-francez al lui *Ravul de Pontbriant*³⁸, oferindu-i în același timp și cîteva date bibliografice legate de creația populară românească. Astfel, Jarník era sfătuit să cerceteze articolul publicat de *Vîrnav Leteanu*³⁹ în *Convorbiri literare*, precum și *Românul în poezia populară*, semnat de *Grigore Silași*⁴⁰. „Cele ce s-au

mai scris în românește, despre poezia populară, nu merită osteneală” adaugă Tocilescu. Cît privește străinii, care se ocupaseră, pînă la data aceea, de literatura populară românească, Jarník ar putea consulta cîțiva autori germani, de pildă: Arthur u. Albèrt von Schott⁴¹, Arnold Köhler⁴², și un articol apărut în: „Oesterreichische Blätter f. Literatur u. Kunst”⁴³.

Odată cu acestea, istoricul român se oferă să-i fie de ajutor, dacă va fi nevoie, „la înțelegerea basmelor și cîntecelor populare... căci simt bucurie sufletească, adaugă el, cînd văd că un erudit ca dv. s-a dat cu atîta jertfă și interes studiilor române”⁴⁴.

În iunie, același an, Tocilescu se afla cu soția și copilul la „Franzensbad” (Františkovy Lázně) și dintr-un sentiment de curtoazie îl informează și pe Jarník de sosirea sa acolo⁴⁵. Între cei doi protagoniști, continuă să aibă loc un schimb de texte, cum sînt acele „foi ale lui Müller”⁴⁶, despre care Tocilescu spune că i le-a restituit. Totodată, Jarník e încunostiințat că interlocutorul său pleacă spre țară și era rugat să-l aștepte la o anumită oră în gara „Leopoldstadt Nordbahnhof”⁴⁷, din Viena.

Această nouă relație are deocamdată darul să le ofere amînduora satisfacții. Îndeosebi, Jarník e foarte încîntat de noua lui cunoștință. Într-o epistolă către Const. Georgian îi împărtășește acestuia „păreră de bine”, că l-a cunoscut pe Tocilescu care, „cu o amabilitate nepusă, precizează el, mi-a împrumutat toate cărțile ce le-a avut la el... e așa de amabil că-mi îngăduie să viu (sic!) oricînd îmi place și să-l întreb despre lucruri, unde dicționarul lui Polyzu⁴⁸ — Bariț nu mai e deajuns”⁴⁹.

La 7 sept. 1877 i se acordă premiul Odobescu⁵⁰ pentru lucrarea sa *Dacia înainte de romani* și cu toate că nu devenise încă membru al Societății Academice — ceea ce se întîmplă abia în 1890 —, Tocilescu e însărcinat să facă o călătorie de două luni în Rusia, pentru depistarea textelor vechi, privitoare la istoria românilor — și, în special, să se intereseze de soarta operelor lui Dimitrie Cantemir⁵¹. Așadar, pînă la 27 oct., cînd îi scrie din nou partenerului său de la Viena, Tocilescu obținuse două succese, menite să-i sporească prestigiul științific, premiarea lucrării sale și misiunea în Rusia. Informîndu-l pe Jarník despre aceste două evenimente, Tocilescu notează că lucrarea sa se intitula, *Ethnografia ante romană a Daciei*, ceea ce înseamnă că pînă la apariția ei în 1880, cînd a apărut sub titlul *Dacia înainte de romani*, textul a suferit sensibile modificări.

În sfîrșit, printre alte știri de mai mică importanță, Jarník e informat că studiul său despre basmele românești⁵² „a produs în cercul restrîns al invitaților de aci o vie senzațiune și aprecieri juste”, ceea ce dovedește că și Tocilescu frecventa „miercurile” din str. Mercur. În același timp, Jarník e încunostiințat că micul său opus urmează să apară în traducere românească în „Convorbiri literare”, iar M. Gaster și-a luat obligația să-i facă o scurtă prezentare în „Columna lui Traian”⁵³. Din păcate, au rămas simple promisiuni.

Între timp, Tocilescu se întoarce din Rusia și, tîrziu, în toamna anului 1878, pleacă în Franța pentru specializare. La 17. XII. 1878, îl roagă pe Jarník să restituie lui Gaster, *Zur rumänischen Lautgeschichte*.

I. *Die gutturale Tennis*⁵⁴, pe care i-o împrumutase anterior, mai ales că, între timp, primise și Jarník un exemplar din partea autorului. Lipsindu-ne scrisorile de răspuns ale romanistului ceh, nu-i putem cunoaște părerea asupra a două recenzii apărute despre cunoscuta lucrare a lui Julius Jung, *Roemer u. Romänen*⁵⁵, părere pe care Tocilescu i-o solici-tase în această scrisoare⁵⁶.

Tocilescu continuă să rămână la Paris pentru a frecventa cursurile specialiștilor de la Hautes-Études. Relațiile dintre cei doi interlocutori căpătînd o oarecare vechime, sporește și volumul serviciilor cerute lui Jarník. La 4. I. 1878, acesta din urmă e rugat de Tocilescu să se ducă pînă la Pitten, — orașel în Austria de Jos — unde se găsea o fabrică de hîrtie, cu scopul de a-i procura 2—3 modele de hîrtie albă, spre a fi expediate lui Îspirescu la București, foarte probabil în vederea unei lucrări. În același timp, îi transmite și din partea lui Odobescu rugămîntea de a se interesa dacă în Biblioteca imperială din Viena se află cumva textul manuscris al lui *Varlaam și Joasaf*, provenit de la minăstirea Hilandar⁵⁷.

Însă, în scrisoarea imediat următoare, din 20 ianuarie 1879, Tocilescu îi mărturisește lui Jarník că manuscrisul românesc despre *Viața lui Varlaam* a fost copiat de el și dăruit Societății literare academice⁵⁸. Întrucît modelul de hîrtie procurat de Jarník nu era pe placul lui Tocilescu, profesorul ceh e rugat din nou să-i facă rost de un alt model „cu două grade mai groasă decît cea pe care mi-ați trimis-o”⁵⁹. În cele din urmă, Tocilescu își exprimă mulțumirea față de prelegerile pe care le frecventa, mai cu seamă de profesorii Bréal⁶⁰, Renier⁶¹ și Darmestetter⁶².

E sigur că Tocilescu a rămas la Paris în tot cursul anului 1879, timp în care îi adresează lui Jarník un număr de șapte scrisori, de o inegală însemnătate. Un fapt e cert, că istoricul român avea, din ce în ce mai mult, nevoie de publicații și texte speciale, pentru procurarea cărora face continuu apel la Jarník. Deși chestiunea hîrtiei o amînase pentru toamnă — de unde se vede că profesorul ceh nu rezolvase între timp nimic —, totuși, Jarník nu se eliberează definitiv de sub povara rugămintilor, pe care i le aduceau epistolele lui Tocilescu.

Deoarece librării din Paris nu aveau legături directe cu cei din Viena, îi revenea lui Jarník sarcina de a intermedia acest schimb de texte. În consecință, Tocilescu îi solicită o serie de lucrări, apărute în Ardeal, de care „avea nevoie simțitoare și foarte grabnică”. E vorba, în primul rînd, de două serieri ale lui C. Goos⁶³, apoi anul I din publicația lui Fr. Zimmermann⁶⁴, o lucrare de Friedrich Kenner⁶⁵, fie în volume sau în diferite extrase, pe care le-ar putea găsi prin librăriile vieneze. În sfîrșit, Jarník este rugat să caute un librar din Viena, care să preia aceste comenzi, urmînd ca ulterior să primească valoarea prin poștă⁶⁶. E în afară de orice îndoială că Jarník nu s-a grăbit cu executarea acestor comisoane pentru simplul motiv că, la data ultimilor două scrisori, el nu mai era la Viena. După cum se știe, încă de la finele lui aprilie plecase spre București. Însă, corect cum era în relațiile cu colegii săi și îndeosebi cu românii, îi anunță lui Tocilescu prezența sa în capitala României. Faptul reiese din epistola lui Tocilescu din 25 mai. „Mă bucur că-ți plac Bucureștii și oamenii”, îi scrie Tocilescu, recomandîndu-i, în același timp, o excursie „la Cîmpulung sau Bîsca”⁶⁷. După întoarcerea lui

Jarník la Viena, colegul său de la Paris încearcă să reia firul acestei corespondențe care, din motive necunoscute, nu va mai dura prea mult. La 25 sept. Tocilescu adresează lui Jarník o epistolă, în care îl felicită „pentru alegerea sa ca membru al Academiei române și al Asociațiunii transilvane”⁶⁸. „Sînteți puțin recompensat pentru strădanile nepilduite, ce nu încetați a le închina literaturii noastre”⁶⁹, adaugă autorul scrisorii. Însă, cum era de așteptat, Tocilescu nu întîrzie să-i solicite lui Jarník alte servicii. Astfel, îl roagă, pe de o parte, să-i comunice „cum ar putea citi prefața lui Schuchardt⁷⁰ la *Cuvente den bătrîni*”, iar pe de alta, să-i împrumute pentru cîteva zile *Convorbiri literare*⁷¹, desigur din anul curent, în care Cihac publicase o recenzie critică acestei lucrări. „Am mare trebuință de judecata a doi bărbați competenți în ale filologiei române, spre a ști să apreciez pre merit studiile zgomotosului nostru filolog de la facultate” — precizează Tocilescu. Bănuim că „zgomotosul” filolog nu era altul decît Hașdeu.

După mai bine de două săptămîni, Tocilescu îi adresează romanistului ceh o nouă misivă, al cărui cuprins e oarecum surprinzător. Jarník refuză, sau cel puțin ezită să-i expedieze textele solicitate, pentru că n-ar dori să se compromită față de Schuchardt. Cel puțin așa reiese din argumentarea istoricului român, care încearcă să-l convingă de contrariul. Vom vedea imediat că, pînă la urmă, Jarník va consimți să-i trimită numai *Cuvente den bătrîni*⁷². Scrisoarea lui Tocilescu ne mai informează că romanistul ceh adusese cu sine, la întoarcerea din România și cîteva exemplare din *Dicționarul* lui Cihac, — foarte probabil ediția din 1879⁷³. Un exemplar îl achiziționează Tocilescu, cît pentru celelalte promise că va găsi alți amatori⁷⁴.

Se pare că romanistul ceh continuă să șovăie în fața solicitărilor lui Tocilescu. De aceea, acesta din urmă insistă fără reticențe să-i expedieze „Convorbirile literare” cu articolul lui Cihac. Totodată, Jarník e înștiințat că amicul său de la Paris intenționa ca în semestrul de vară al anului următor să se ducă la Viena spre a frecventa cursurile romanistului ceh, precum și prelegerile lui Mussafia⁷⁵. Foarte probabil că Tocilescu își dădea seama că șovăielile lui Jarník nu rezistă în fața insistențelor sale. Într-adevăr, din epistola cu data de 29. XII, aflăm că, între timp, Tocilescu primise fasciculele din *Convorbiri*, pentru obținerea cărora recunoaște că a abuzat foarte mult. Însă, istoricul român are nevoie în permanență de texte și lucrări publicate la Viena. După ce îi adresează cîteva cuvinte de laudă pentru activitatea desfășurată în domeniul relațiilor cu românii, Tocilescu îl roagă pe Jarník, dacă îi permite timpul, să treacă pe la librarul Gerold din Viena, ca să-i expedieze o lucrare a lui Miklošić⁷⁶, precum și „Catalogul publicațiilor noi” ale Academiei vieneze⁷⁷.

După o pauză de un an de zile, Tocilescu reia firul corespondenței, mai ales că se pregătea să se întoarcă în țară. Tocmai acest fapt îl obligă să apeleze din nou la bunăvoința colegului său din Viena. Recunoaște, în același timp, că dă dovadă „de prea mare curaj”, dar nu are cui „să se adreseze pentru un așa mare serviciu”. Întrucît nu poate rămîne la Viena, în drum spre țară, decît puține ore, apelează la amabilitatea lui Jarník rugîndu-l să se informeze dacă se pot procura cursurile în manuscris ale profesorilor de la universitate: Max Bűdinger⁷⁸,

Otto Benndorf ⁷⁹ și O. Hirschfeld ⁸⁰. Rezultatul investigației urma să-l primească Tocilescu la sosirea sa în gara din capitala Austriei ⁸¹.

È sigur că, pînă la scurta întîlnire de la Viena, Jarník n-a izbutit să procure cursurile solicitate de amicul său, altfel nu se explică faptul că și Tocilescu se adresează ulterior prof. Hirschfeld și Benndorf în această privință, însă fără nici un rezultat. È interesat în special publicația lui Benndorf, — *Wiener Vorlegeblätter für Archaeologische Übungen*. În scrisoarea din 8/14. III, din București, Tocilescu reamintește colegului său să „nu uite, de a stărui pentru procurarea cursurilor” ⁸². Cu toate că aceste comisioane necesitau stăruinți și alergătură, totuși romanistul ceh dă dovadă de o inepuizabilă amabilitate, numai spre a satisface cerințele prietenului său. Existau desigur dificultăți pe care stăruințele lui Jarník nu le puteau înfrînge. Tocilescu recunoaște acest lucru din scrisoarea sa din 28. III. 1881 ⁸³, în care „îi mulțumește pentru dorința ce aveți a mă îngriji și servi”, și cu toate acestea îl încunostiințează că are deocamdată trebuință de cursurile lui *Büdingen*, — anume, *Geschichte der römischen Kaiserzeit și Altorient u. griechischen Geschichte* ⁸⁴. „Acestea vă rog a mi fe procura cît de neîntîrziat”, adaugă oarecum sentențios Tocilescu. În cele din urmă, Jarník e informat că i se trimit 60 franci și că ar fi foarte recunoscător dacă pînă la 1 mai ar putea avea și cursul de epigrafie al lui Hirschfeld ⁸⁵. Deci, solicitările lui Tocilescu continuă. În sfîrșit, o scurtă scrisoare, datată de noi (19. IV. 1881), romanistul ceh era anunțat că, Odobescu, desigur, în drumul spre Occident, vroia să-l întîlnească la Viena, avînd să-i comunice ceva „foarte important”. Și Tocilescu nu se poate reține să-i reamintească : „Eu te rog a-mi trimite cursurile ce te-am rugat, avînd trebuință de dînsule, dacă poți fă a mi se expedia manualul de Istorie antică al lui Hanack (dacă nu mă înșel)” ⁸⁶.

Cu aceasta se curnă firul corespondenței dintre Tocilescu și Jarník, după care urmează o pauză de 14 ani, greu de explicat. Abia în august 1895, aflîndu-se la „Carlsbad”, istoricul român își amintește că are la Praga un prieten, pe care ar dori să-l întîlnească, „ca să vorbim ceva împreună” ⁸⁷. Acest hiatus nu poate fi explicat decît prin aceea că cei doi protagoniști intră într-o perioadă activă, care nu le mai îngăduia răgazul unor preocupări epistolare. Tocilescu nu mai avea nevoie absolută de publicații străine, pe care să le solicite lui Jarník, deoarece lucrarea lui capitală — *Dacia înainte de romani* — apăruse deja în 1880; la începutul anului următor, fusese numit director al Muzeului de anti-chități — avea numai 30 ani —; în 1890 e ales membru al Academiei române, situație care îi facilitează participarea la diferite congrese internaționale de arheologie; e numit apoi profesor la Universitatea din București, senator și membru în diferite comisii de specialitate ș.a., situații de prestigiu cărora le face față cu energie și dezinvoltură. În schimb, prietenul său Jarník, modest și fără veleități spre înalte parveniri, se trămută în 1882 la Praga, pentru a ocupa acolo catedra de romanistică de la universitatea cehă, nou înființată. El ancorase fără putință de întoarcere, în sfera relațiilor ceho-române, pe care continuă să le cultive cu o neobosită rivnă și afecțiune.

ÎNCHEIERE

Dacă, după cum am văzut mai sus, noua istoriografie românească îl respinge, pe Tocilescu, ca aparținând prin metodă și concepții sec. al XIX-lea, în schimb, societatea îl acceptă fără rezerve. Folosind și unele mecanisme politice ale vremii, istoricul și arheologul român devine curînd o personalitate prestigioasă. Director al Muzeului de antichități din 1881, profesor universitar, mai întii suplinitor în 1890, apoi titular din 1895 pînă la moarte, 1909, membru plin al Academiei române; în 1890, senator în cîteva legislaturi ș.a.⁸⁸ Toate aceste situații îi crează o adevărată platoșă socială, care îi conferă siguranță și îndrăzneală. Și astfel, în timp ce Tocilescu urcă repede spre vîrfurile societății românești, colegul său K. Jireček, „prin erudiția sa, prin metoda de cercetare, scrupulozitate și conștiinciozitate, prin valorificarea judicioasă a actelor de arhivă, precum și prin obiectivitatea sa față de problemele spinoase din istoria popoarelor din Balcani” — așa cum îl caracterizăm în altă parte⁸⁹ — devine o mare autoritate științifică, demn de memoria celebrului Pavel Šafařík, al cărui nepot era pe linie maternă.

Tocilescu rămîne totuși o personalitate complexă, cu implicații adînci în rosturile societății românești de acum o sută de ani. Înzestrat cu o inepuizabilă putere de muncă, stăruitor și în aceeași măsură ambițios — în sensul bun al cuvîntului —, Tocilescu a desfășurat o activitate științifică multiplă în domeniul științelor sociale (epigrafie, arheologie, istorie, folcloristică, editor de documente, muzeologie, inițierea unui Corpus inscriptionum slavo-romanicarum⁹⁰ ș.a.), dînd aparența unei acaparări voite, care i-a suscitât ostilități regretabile⁹¹. De fapt, cum afirmă Mircea Eliade, „o nebunească voință de creație”⁹², — caracteristică enciclopediștilor noștri de la Cantemir la N. Iorga. Greșelile săvîrșite de Tocilescu sînt, de bună seamă, consecința acestei „neburnii”, — dar mă întreb dacă nu s-a strecurat cunva în sufletul lui ceva din sfidarea „falsarilor” sec. al XIX-lea, pe care îi cunoștea destul de bine? ⁹³ În orice caz, timpul, care mistuie și îngurgitează tot ceea ce nu trebuie să ajungă pînă la noi, ne oferă un Tocilescu pionier temerar în sfera disciplinelor, pe care le-a cultivat cu pasiune și îndrăzneală.

NOTE

¹ Vezi, R. Vulpe Gr. G. Tocilescu, *Arheolog și istoric*, în „Revista de Istorie”, t. 28 (1975), 10, p. 1547—1562 și „Dacia”, III (1959), p. 607, 612; N. Grigoriu, *Gr. G. Tocilescu*, în „Revista Arhivelor” LVI (1979), 4, p. 438—442 ș.a.

² Radu Vulpe, *op. cit.*

³ Apărută în 1899.

⁴ „Convorbiri literare”, XXXIV (1900), p. 227—235 și 301—315. Vezi considerațiile defavorabile ale aceluiași recenzent asupra celei de a doua ediții a *Manualului de Istorie...*, București, 1900, în „Convorbiri literare”, XXXVII (1903), p. 1060—1070.

⁵ Manual publicat de Tocilescu în 1898.

⁶ Tocilescu fusese ales membru al Academiei române la 22.III.1890.

⁷ N. Iorga scrie, pe marginea acestui manual, un adevărat studiu critic, *Cum se predă istoria în școlile noastre* în „Convorbiri literare”, XXXIV (1900), p. 42—47, 132—167, 206—236, 394—418, 507—511.

⁸ Universitatea de limba cehă a luat ființă în 1882.

⁹ Scrisoarea din 1/13 ianuarie 1875. (B. P. Hașdeu și contemporanii săi români și străini, București, II (1983), p. 256—258). Parte din scrisorile lui Tocilescu adresate lui Hașdeu a fost publicată și de Crina Botoșan, *Din Corespondența lui Gr. Tocilescu către Bogdan P. Hașdeu* în „Limbă și literatură”, vol. II, 1974, p. 345—352, precum și de Mihai Vornicu, *Gr. Tocilescu către Hașdeu* în „Revista de istorie și teorie literară”, 1980, t. 29, p. 622—630. La ce bun de două ori același lucru? Cui prodest?

¹⁰ B. P. Hașdeu, *op. cit.*, p. 262—263. Din păcate, aceste declarații de fidelitate și recunoștință, repetate la fiecare prilej, au mai mult caracterul unor „lemeneli”, pe care Tocilescu le flutură în raporturile sale cu Hașdeu, cu o dezinvoltură de adolescent.

¹¹ Bibl. Acad. R.S.R., mss. N. 5163, f. 126.

¹² Despre Hoefler, Matyas Murko afirmă că „era amabil cu studenții, însă superficial” (cf. *Josef Const. Jirecek* în „Rozpravy z oboru slovanské filologie”, v. Praze, 1937, p. 203).

¹³ *Archiv Karlovy university*, Katalog posluchaců, Praha, 1875, (Hauptkatalog der Hörer der Philosophie im Sommersemester, 1875).

¹⁴ În scrisoarea din 24 august 1876, Tocilescu scria lui Hașdeu: „dacă în octombrie voi lua doctoratul, părăsesc Praga pentru Viena, ca să urmez cursul lui Miklošić și al lui Hirschfeld (B. P. Hașdeu, *op. cit.*, p. 273—274). În adevăr, imediat după trecerea examenului Tocilescu pleacă la Viena și se înscrie ca audient la cursurile celor doi profesori, amintiri mai sus (Vezi și scrisoarea lui către Hașdeu, din 27 oct. 1876, *ibidem*, p. 275—276).

¹⁵ *Ibidem*, p. 263—264

¹⁶ Scrisoarea din 27 oct. 1877 (Jan Urban Jarník, *Corespondență*, București, II (1983), p. 298).

¹⁷ Vezi „Analele Soc. academice...”, 1877, t. X, secția I, p. 79.

¹⁸ București, 1880. Numai la doi ani, după apariția acestei lucrări, Hașdeu publică o lungă recenzie sub forma unei broșuri, în care, amărăciunea și minia maestrului, se împletesc într-o violentă și totală desolidarizare de activitatea științifică a fostului său discipol. Nici mai mult, nici mai puțin, Hașdeu îi aruncă în față „prezumția unui plagiat”. (Vezi, *Despre Dacia înainte de romani*, după Gr. Tocilescu, Buc., notiță critică. București, 1882). Se pare că diferendul n-a durat prea mult, căci la 23.XI.1882, Ispirescu îi scrie lui Jarník că „d. Hașdeu și Tocilescu s-au împăcat, chipurile, dar nu vor să-și unească revistele”. (Jan Urban Jarník, *op. cit.*, p. 191—192).

¹⁹ Vezi *Precuvântarea la Dacia înainte de romani*, p. VII.

²⁰ „Columna lui Traian”, oct. 1876, p. 480. Calificativul generos al lui Hașdeu trebuie amendat de aprecierea lui Konst. Jireček, care se grăbește și el să-l încunoștințeze pe Marin Drinov, prof. la univ. din Harkov, că „Signor Tocilescu după niște examene, chinuite, din mila lui Dumnezeu, a fost înălțat la gradul de doctor în filozofie. A plecat acum la Viena”. (Vezi, Vladimir Sis, *Кореспонденция на д-р Иресека съ Марин Дринов „Тадичникъ на водната библиотека въ София за 1923 година*, Sofia, 1924, p. 155.

²¹ Cf. *Dějiny naroda bulharského*, Praha, 1876. Pînă la finele secolului, lucrarea a fost tradusă în limbile: germană, bulgară, rusă și maghiară.

²² Vezi amănunte la Tr. Ionescu-Nișcov, *Relații social-culturale ceho-române*, Cluj-Napoca, 1981, p. 84 passim.

²³ Cf. *Inscripțiunea de pe patrafirul de la Stănesci*, Buc., 1876.

²⁴ „Časopis musea království českého”, Praha, 1876, p. 573—574.

²⁵ *Ibidem*, p. 574.

²⁶ Universitatea de limbă cehă a început să funcționeze în 1882.

²⁷ Vezi biografia celor mai importante studii referitoare la perioada de început a acestei dispute în lucrarea noastră *Studii social-culturale...*, *op. cit.*, p. 100.

²⁸ Wáclav Hanka, *Starobylá Skladanie, Památka, XIII a XIV, věka*, Praha, 1817.

²⁹ Numai în limba germană a cunoscut cinci ediții (1828, 1845, 1847, 1858, 1872), rusa trei (1820, 1848, 1872), iar celelalte cite una: engleza, polona, italiana, sîrba, croata, slovacă-franceza, bulgara, ucrainiana și luzaciana. (Vezi, V. Hanka, *Polyglottý královédvorslého rukopisu* Praha, 1852 și Emil Georgiev, *Rozšíření a vliv české literatury v Bulharsku v době bulharského národnostního obrození* în „Československo-bulharské vztahy v zrcadle století, Praha, 1963, p. 222 sq.

³⁰ Cf. *Studii social-culturale...*, p. 98—105.

³¹ Cf. *Studii critice asupra cronicilor române. Izvodul spátarului Clănău sau Cronica lui „Arbure Campodux”, numită și a lui Huri*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, II (1885), vol. IV, p. 464—500.

⁶³ Cf. *Op. cit.*, p. 500.

⁶³ *Ibidem*, p. 466.

- ³⁴ *Ibidem*, p. 1. c.
- ³⁵ Scrisoarea către Const. Georgian în Jan Urban Jarník, *op. cit.*, București, I, 1980, p. 216.
- ³⁶ Vezi, în această privință, Bibl. Ac. R.S.R., Fond Tocilescu, mss. 5159 și 5160, unde se află un bogat material documentar, care așteaptă să fie pus în valoare la o eventuală „restituire”.
- ³⁷ Jan Urban Jarník, *op. cit.*, p. 294.
- ³⁸ Cf. *Dicționarul româno-francez*, București, 1862.
- ³⁹ Gh. Virnav Letcanu (1840—1905) a referit despre „Poeziile populare culese și întocmite de Alecsandri” în „Convorbiri literare”, VI (1873) 11, p. 405—416.
- ⁴⁰ Gh. Silași (1836—1897) și-a publicat studiul său în „Familia”, Pesta, XII (1876), 35, p. 409—413; 36, p. 421—427; 37, p. 433—438.
- ⁴¹ Cd. *Walachische Märchen*..., Stuttgart u. Tübingen, 1845.
- ⁴² Aci e vorba de Reinhold Köhler, *Bemerkungen zur Schott walachischen Märchen in Zeit. f. deutsche Mythologie u. Sittenkunde* hrsg. von J. W. Wolff, Göttingen, 1855, II, p. 110. De același, *Ungarische u. walachische Märchen*, „Idem”, p. 113—114.
- ⁴³ Publicat de J. Karel Schuller, Viena, Nr. 20 din 14.V.1855 și din 21.V.1856.
- ⁴⁴ Vezi Scrisoarea lui Tocilescu din 16.III.1877 (Jan Urban Jarník, *op. cit.*, p. 295).
- ⁴⁵ Carte de vizită cu data 17.VI.1877 (BCS.J.28.T.15045).
- ⁴⁶ E vorba desigur de prof. Friedrich Müller de la univ. din Viena.
- ⁴⁷ Scrisoarea din 6.VII.1877 (Jan Urban Jarník, *op. cit.*, p. 297).
- ⁴⁸ Gh. Polyzu (1819—1886) a publicat un *Vocabular româno-german*... Inavuțit și cores de G. Bariț, Brașov, 1857.
- ⁴⁹ Scrisoarea din 6 mai 1877 către C. Georgian în Jan Urban Jarník, vol. I, p. 217.
- ⁵⁰ Lucrarea lui a fost distinsă cu premiul Obobescu în ședința Societății din 7 sept. 1877 (Analele societății acad. române, sesiunea anului 1877, t. X, secția I, Buc., 1877, p. 79).
- ⁵¹ Ședința din 24. VIII. 1877 (Analele..., *op. cit.*, p. 40—41).
- ⁵² E vorba de *Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen*, apărută în „Jahresbericht der k.u.k. Unterschule in Wien”, 1877, p. 3—31. La plecarea lui Tocilescu spre țară, Jarník i-a dat citeva exemplare, spre a fi înmănată unor personalități din București. Mult mai târziu, Jarník a tradus-o în limba română sub titlul: „Însemnări cu privire la limba basmelor populare rom.” „Ion Creangă”, VI (1913), 5, p. 129—136; 6, p. 161—168; 7, p. 193—201; 8, p. 126—128.
- ⁵³ Scrisoarea din 27.X.1877 (Jan Urban Jarník, *op. cit.*, vol. II, p. 298).
- ⁵⁴ Lucrare publicată la Halle, 1878.
- ⁵⁵ Lucrarea a apărut la Innsbruck în 1877. După cum am arătat și în altă parte (Cf. *Studii social-culturale*..., *op. cit.*, p. 40—44), Jung combate pe Roesler cu argumente logice și istorice în problema continuității. Valoroasa contribuție a lui Jung a fost recențată de Gaston Paris („Romania”, 1878, p. 608—619) și de M. Gaster („Zeit. f. rom. Philologie”, 1878, II, p. 470—473).
- ⁵⁶ Scrisoarea din 17.XII.1878: (*Ibidem*, p. 299).
- ⁵⁷ Scrisoarea din 20.I.1879 (Jan Urban Jarník, *op. cit.*, II, p. 300—301).
- ⁵⁸ E vorba de textul unei variante românești tradusă după un original italian de către boierul român Vladul Boțulescu din Mălăești, în 1764, pe când se afla într-o închisoare din Milano (Bibl. Ac. R.S.R., mss. Nr. 417).
- ⁵⁹ În aceeași epistolă din 20.I.1879.
- ⁶⁰ Michel Bréal, (1832—1915), lingvist francez.
- ⁶¹ Léon Renier (1809—1885), epigrafist francez.
- ⁶² Arsène Darmestetter (1849—1888), filolog francez.
- ⁶³ Cf. *Die vorgeschichtliche Zeit Siebenbürgens*, Hermanstadt, 1877; *Skizzen zur vorrömischen Culturgeschichte der mittleren Donaugegenden* în „Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde”, Neue Folge, vol. al 13-lea și al 14-lea.
- ⁶⁴ Franz Zimmermann, „Korrespondenzblatt des Vereines f. Siebenbürgische Landeskunde”, redigiert von..., Hermanstadt, I (1878).
- ⁶⁵ Fr. Kenner, *Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in der oesterreichischen Monarchie*, în „Archiv f. oesterreichische Geschichte”, Wien, 1864—1866.
- ⁶⁶ Scrisoarea din 11 mai 1879 (Jan Urban Jarník, *op. cit.*, p. 302—303).
- ⁶⁷ Scrisoarea din 25.V.1879. (Jan Urban Jarník, II, p. 304). Bisca = cătun în com. Gura Teghii, jud. Buzău, cunoscută prin pitorescul împrejurimilor sale.
- ⁶⁸ Jarník a fost ales membru corespondent al Academiei române în ședința din 25.V.1879 (Anal. Acad. rom., seria II, t. I, 1880, p. 14); iar la 25.VIII, același an, a fost cooptat membru de onoare al Astei, în urma propunerii lui Const. Stezariu.

⁶⁹ Scrisoarea din 23 septembrie 1879 (Jan Urban Jarník, op. cit., p. 304).

⁷⁰ Hugo Schuchardt (1842—1927), romanist și lingvist remarcabil. Ce fapt, el n-a scris o prefață, ci a făcut o seamă de observații utile și „excelente” pe marginea acestei lucrări (Cf. Ueber B. P. Hașdeu, *All romänische Texte u. Glossen*. Supliment la vol. I. din *Cuvente...*, București, 1880, p. III.XLIV

⁷¹ Vezi „Convorbiri literare” XIII (1879), 3, p. 81—98; 4, p. 135—155, XIV (1880); 3, p. 115—125; 4, p. 125—134.

⁷² La 8/20 octombrie 1879 Tocilescu îi scrie lui Jarník că a primit cărțile, împreună cu *Cuventele din bătrâni*, pe care i le va restitui a doua zi. E vorba fără îndoială de t. I, apărut în 1878. Cît privește Observațiile lui Schuchardt, au fost date publicității împreună cu alte studii în *Supliment* la t. I, 1880, Leipzig, București, p. III—LXX. (Jan Urban Jarník, II, p. 306).

⁷³ Cf. *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Elements slaves, magyars, tures, greco-moderne et albanais*, Francfort a. Main, 1879.

⁷⁴ Scrisoarea din 11 oct. 1879. (Jan Urban Jarník, *Ibidem*, p. 105).

⁷⁵ Scrisoarea din 31 oct. 1879. (*Ibidem*, p. 306).

⁷⁶ E vorba de „*Ueber die Wanderungen der Rumunen in den Dalmatischen Alpen u. den Karpathen*”, Wien, 1879.

⁷⁷ Scrisoarea din 29. XII, 1879 la Jan Urban Jarník, op. cit., p. 307.

⁷⁸ Max Büdinger (1828—1902), istoric german.

⁷⁹ Otto Benndorf (1838—1907), arheolog german.

⁸⁰ Otto Hirschfeld (1843—1922), istoric și epigrafist german.

⁸¹ Scrisoarea din 24.II.1881 la Jan Urban Jarník, op. cit., p. 307—308.

⁸² Scrisoarea din 2/14.III.1881 la Jan Urban Jarník, op. cit., p. 308.

⁸³ Jarník îl incunostiințase probabil că prelegerile cerute trebuiau copiate, ceea ce Tocilescu acceptă și oferă pentru un curs 30 florini (*Ibidem*).

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ Scrisoarea din 19.IV.1881 la Jan Urban Jarník, op. cit., p. 309—310. Cred că e vorba, probabil, de Adolf von Harnack (1851—1930), prof. de istoria religiilor la Leipzig, Marburg, Berlin.

⁸⁷ Scrisoarea din 23.VIII.1895. *Ibidem*, p. 110.

⁸⁸ K. Jireček notează și el în Jurnalul său, la data de 15/27 sept. 1883, nu fără o nuanță de ironie, ascensiunea rapidă a fostului său coleg: „Tocilescu, scrie el, e secretar general la București, director de muzeu, etc., etc., etc.” (Cf. *Български дневник* 1873—1884, t. II. ed. bulgară, Plovdiv-Sofia, 1932, p. 396).

⁸⁹ Vezi, Tr. Ionescu-Nișcov, op. cit., p. 76.

⁹⁰ Vezi, raportul lui către Minister la Arhivele St. Buc., Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice. Dosar 198 B./1897.

⁹¹ A se vedea, de pildă, și regretabilul conflict cu Eugen Kozak din Cernăuți în chestiunea documentelor, copiate de acesta din urmă și publicate de Tocilescu, la I. Lupaș, *Ioan Bogdan în lumina unor fragmente din corespondența sa* — (Analele Academiei române, mem. secției istorice, seria III, t. XXVII, 1944—45, p. 186 și n. 2).

⁹² B. P. Hașdeu, *Scrieri literare, morale și politice*, ediție critică cu note și variante, îngrijită de Mircea Eliade, t. I, București, 1937, *Introducere*.

⁹³ Cf. *Izvodul spătarului Clându*, op. cit.

GRIGORE G. TOCILESCU ET L'ÉTUDE DE LA LANGUE ET DE L'HISTOIRE TCHÈQUES AU COURS DU XIXe SIÈCLE

Résumé

Directeur du Musée d'antiquités à partir de 1881, professeur de l'Université, suppléant en 1890, titulaire à partir de 1895, membre de l'Académie Roumaine dès 1890, sénateur au cours de plusieurs législatures, Tocilescu devient une personnalité prestigieuse à la fin du siècle dernier.

En remarquant que sur son étendue et variée activité scientifique on a peu écrit, l'auteur relève dans son étude quelques aspects concernant les contacts entre Tocilescu et la science de la langue et de l'histoire tchèques au siècle dernier, dans la perspective d'une monographie à venir que les historiens doivent à cet archéologue et historien roumain renommé.

L'étude est centrée sur les années 1875—1876, lorsque le jeune Tocilescu prépare et soutient sa thèse de doctorat à l'Université allemande Charles IV de Prague, sur ses relations scientifiques avec les savants tchèques Konstantin Jireček et Jan Urban Jarník, ainsi que sur la position de l'historien roumain à l'égard de manuscrits de Zeleana Hora et Kralove Dvur.

L'auteur poursuit la correspondance entre le savant roumain et ses collègues de Prague jusqu'en 1881, en détachant de nombreux aspects qui démontrent ses rapports intenses au cours de ces années avec la science de la langue et de l'histoire tchèques.

ȘTEFAN CEL MARE ȘI RĂZBOIUL OTOMANO-VENEȚIAN DIN 1499—1503

EUGEN DENIZE

Sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea a fost o epocă de profunde transformări la nivelul continentului european, transformări care au afectat structurile economice, sociale, politice, culturale și ideologico-religioase, deci, practic, întreaga societate. În vîltoarea evenimentelor generate de Renaștere, Reformă și marile descoperiri geografice sînt reluate însă și unele idealuri mai vechi, specifice evului mediu, cum ar fi acela al unității lumii creștine și al preponderenței imperiale, precum și acel al luptei antiotomane, dar, bineînțeles, influențate în mod esențial de realitățile lumii moderne, aflată în plin proces de formare.

În studiul de față atenția ne va fi reținută de reluarea, la început în plan teoretic, apoi și practic, a ideii de cruciadă antiotomană, de fapt a repunerii în discuție a problemei orientale, care avea în acest stadiu mai mult un caracter defensiv decît ofensiv, deși cele două aspecte sînt interdependente și nu pot fi separate. De asemenea vom încerca să vedem care a fost rolul și poziția Moldovei lui Ștefan cel Mare în cadrul coaliției puterilor creștine îndreptată împotriva Porții, influența pe care această coaliție a avut-o la rîndul ei asupra marelui voievod în ultimii ani ai domniei sale.

Problema orientală, a luptei împotriva otomanilor, a reapărut, la nivelul principalelor puteri creștine, în primii ani ai ultimului deceniu din secolul al XV-lea, atunci cînd tînărul rege al Franței, Carol al VIII-lea (1483—1498), a hotărît să reia pretențiile înaintașilor săi asupra coroanei regatului napolitan.

Discuția asupra caracterului necesar sau nu al expediției italiene a tînărului și aventurosului rege al Franței nu-și are locul aici, dar este cert faptul că în momentul declanșării ei (1494), Carol al VIII-lea și-a manifestat clar intenția ca, după cucerirea sudului Peninsulei, să atace Imperiul otoman și să elibereze Grecia și locurile sfinte de sub dominația musulmană¹.

În același an în răsăritul și centrul Europei este prefigurată o altă importantă alianță a unor puteri creștine îndreptată împotriva Imperiului otoman. În aprilie 1494 are loc la Lewocza un congres al fraților Jagelloni, la care participă Vladislav al II-lea, regele Ungariei și Boemiei, Ioan Albert, regele Poloniei, Alexandru, marele cneaz al Lituaniei². Aici, obiectivul principal asupra căruia s-a căzut de acord a fost lupta împotriva Imperiului otoman, mai ales că era posibilă și o colaborare cu Carol al VIII-lea³ care, după cum am văzut, își exprimase aceiași dorință.

Dar aceste intenții, care mergeau pe linia tradițiilor medievale ale cruciadei, nu s-au putut materializa tocmai datorită noilor evoluții, specifice epocii moderne, care cuprinseseră, practic, întreaga Europă creștină și care puneau pe primul plan interesele, statele individuale, înaintea celor religioase, colective. Religia devine acum, tot mai mult, o justificare ideologică pentru acțiunile întreprinse de diferitele state creștine, forța ei scade considerabil în fața tendințelor de laicizare și simplificare specifice epocii moderne.

Astfel Carol al VIII-lea, dorind să atace Imperiul Otoman și să elibereze locurile sfinte, atacă mai întâi regatul creștin al Neapolelui, ceea ce provoacă reacția rapidă a celorlalte puteri creștine (Venetia, Milano, Spania, papalitatea și împăratul — alianța din 31 martie 1495), care vor reuși să-l oblige să părăsească Italia, spre bucuria sultanului Baiazid al II-lea.⁴

Destul de asemănător s-au desfășurat lucrurile și cu alianța antiotomană a fraților Jagelloni. Dacă obiectivul principal nu a provocat divergențe, cu totul altfel au stat lucrurile în ceea ce privește dorința lui Ioan Albert de a încerca să obțină acordul fraților săi pentru a readuce Moldova într-o situație de strictă vasalitate față de coroana polonă; prin înscăunarea aici, în locul lui Ștefan cel Mare, a fratelui său Sigismund rămas fără nici o coroană. Opoziția Ungariei a fost netă, iar Ștefan cel Mare a zdrobit puternica armată feudală polonă, în 1497, la Codrii Cosminului. Trebuie să adăugăm că pînă în acest an, atît Polonia, cît și Ungaria, încheiaseră, în 1494 și 1495, acorduri de armistițiu pe trei ani cu Poarta otomană.⁵

Se observă așadar destul de clar faptul că în această perioadă acțiunea puterilor europene îndreptată împotriva Porții otomane, deși păstrează un suport ideologic-religios, acel al cruciadei, este de fapt o acțiune complet laicizată, care ține seama de interesele statale proprii și nu mai are nimic în comun, în ceea ce privește esența, cu idealurile religioase medievale. Pentru puterile europene Imperiul otoman devenise un stat care, indiferent de deosebirile religioase, le putea fi la fel de bine și inamic, dar și aliat. Acest lucru explică și pătrunderea otomanilor în cadrul sistemului de echilibru politic care începe să se facă tot mai mult simțit în Europa odată cu declanșarea războaielor italiene.

Aceste afirmații sînt confirmate și de atitudinea Venetiei și a Moldovei față de Imperiul otoman. Atît pentru cetatea lagunelor, cît și pentru țara românească de la răsărit de Carpați, raporturile cu otomanii aveau la bază, în primul rînd, aspecte politice și economice, deci laice, învelișul religios, al cruciadei, constituind de fapt o modalitate politică și diplomatică de a solicita ajutor celorlalte puteri europene. Venetia a luptat tot timpul împotriva Porții din considerente politice, teritoriale și economice, Mediterana Orientală, Marea Neagră și posesiunile din Dalmația, Albania și Grecia constituind o zonă de maximă importanță pentru comerțul și, implicit, pentru puterea ei financiară. În ceea ce privește Moldova, lupta antiotomană a avut o semnificație permanentă și profundă, aceea de apărare a independenței și a ființei statale, de fapt a propriei existențe ca stat și ca popor, lucru valabil și pentru celelalte două țări românești. Trebuie remarcat de asemenea și faptul că Ștefan cel Mare nu a luptat cu turcii ca un cruciat, ci ca un exponent al tendințelor monarhice, unificatoare,⁶ deci al tendințelor noi care se manifestau din ce în ce mai puternic

în întreaga societate europeană. Acest lucru explică și faptul că marele domn al Moldovei a îmbinat permanent, în raporturile cu Poarta, fermitatea cu flexibilitatea, mijloacele militare cu cele politico-diplomatice, toate subordonate obiectivului major al apărării independenței.

Semnificativ în ceea ce privește raporturile puterilor europene cu Poarta, a raporturilor dintre Moldova, Veneția și Poartă și a raporturilor stabilite, din această perspectivă, între statele creștine îl constituie războiul turco-venețian din 1499—1503 ⁷.

Veneția, una din marile puteri ale vremii, era confruntată la sfârșitul secolului al XV-lea și la începutul celui următor cu câteva amenințări majore care, treptat, de-a lungul timpului, o vor transforma într-o putere de rang inferior. Este vorba de amenințarea tot mai mare reprezentată de Imperiul otoman în Marea Neagră și Mediterana Orientală, ⁸ de marile descoperiri geografice care afectează principalele rute comerciale de care beneficia comerțul venețian, de declanșarea războaielor italiene care amenințau direct posesiunile venețiene din „terra ferma” și chiar existența cetății însăși, de apariția unor mari puteri teritoriale, ca Franța și Spania, superioare sub aspectul cantității și al puterii militare și, în fine, de apariția unor indicii sigure care prevesteau o criză de structură a însăși flotei venețiene, indicii ce se fac simțite încă din a doua jumătate a secolului al XV-lea ⁹.

În această complexă situație Veneția își dădea perfect de bine seama că un nou război cu Imperiul otoman nu putea fi purtat cu succes decât în coaliție cu alte puteri creștine, coaliție care era însă puțin probabil să se dovedească și eficientă și, în aceste împrejurări, confruntarea s-ar fi terminat în dezavantajul cetății lagunelor care putea să piardă noi poziții, foarte importante, în mările Levantului. Din această cauză Veneția nu a reacționat de aceeași manieră la ostilitatea crescândă venită din partea otomanilor, a căutat să aplaneze pe căi diplomatice orice dispută ¹⁰, a dus chiar o politică de apropiere față de Poartă, evidentă mai ales în 1495 când a transmis la Constantinopol informații în legătură cu intențiile lui Carol al VIII-lea și a participat activ la alungarea acestuia din Italia, ¹¹ dar rezultatele acestor acțiuni nu au avut efectul scontat și nu l-au putut împiedica pe sultanul Bajazid al II-lea să declanșeze războiul în vara anului 1499.

Acțiunea sultanului a fost determinată de doi factori importanți și anume: moartea lui Djem-sultan, fratele său aflat în mînile lui Carol al VIII-lea, survenită în februarie 1495, care l-a eliberat de o mare amenințare potențială, și de încheierea unor tratate de alianță între puterile creștine care aveau și o semnificație antiotomană destul de clară. Astfel, la 13 iulie 1498, se încheie la Cracovia un tratat ungaro-polon, cu caracterul unei ligi antiotomane, ¹² tratat la care a aderat, de facto, și Ștefan cel Mare, din a doua jumătate a aceluiași an. ¹³ Acest tratat este consolidat prin încheierea altora, în 1499, care conturează astfel imaginea unui bloc antiotoman la care participă țările române și statele conduse de frații Jagelloni. După ce în aprilie 1499 se încheie un tratat între Țara Românească și Ungaria, ¹⁴ iar la 14 ale aceleiași luni se realizează un tratat între Polonia, Ungaria și Lituania ¹⁵ solii lui Ștefan cel Mare, Hărman pircălabul și Ivenco pitarul, primesc, la 16 aprilie 1499, la Cracovia condițiile tratatului de pace dintre Moldova și Polonia, condiții ratificate de Ștefan la 12 iulie la Hirău ¹⁶.

Tratatul scris de Ștefan era în același timp un tratat de pace și de alianță. Moldova, pe de o parte, Polonia și Lituania pe de altă parte, se angajau să pună capăt ostilităților, să se abțină de la orice acțiuni dușmănoase și să-și dea reciproc concursul împotriva tuturor adversarilor. Sensul acestei ultime clauze este lămurit de referințele actului la o acțiune comună moldo-ungaro-polonă împotriva Imperiului otoman la care Ștefan se angaja să participe cu toate forțele țării sale. Prevăzător însă, domnitorul își rezerva dreptul de a aproba itinerariul pe care avea să-l urmeze oastea polonă în cazul unei mari expediții antiotomane, pentru a împiedica repetarea situației din 1497¹⁷. Această alianță a fost consolidată și prin tratatul moldo-lituan, încheiat la 14 septembrie 1499 la Suceava,¹⁸ care se referea de asemenea la lupta antiotomană.

Dar, pe lângă acest bloc antiotoman alcătuit din țările române și din statele guvernate de reprezentanții dinastiei jagellone, și în apus se realizează o alianță periculoasă pentru turci prin acordul din 15 aprilie 1499, de la Blois, dintre Franța și Veneția¹⁹. Acordul prevedea dezmembrarea ducatului milanez, dar era îndreptat și împotriva Porții, ceea ce explică încercarea regelui francez Ludovic al XII-lea de a-l atrage și pe Vladislav al II-lea al Ungariei să participe la prevederile sale²⁰.

Amenințat să fie prins ca într-un clește de coaliția incipientă antiotomană, Baiazid al II-lea nu a ezitat să reacționeze imediat, lovitura principală fiind îndreptată împotriva Veneției, ale cărei posesiuni din Balcani constituiau obiective de cea mai mare importanță pentru imperiul său.

Prima realizare importantă a sultanului a fost aceea că el a împiedicat funcționarea coaliției ca atare. Astfel, Ungaria, Polonia și chiar Imperiul habsburgic, în fața presiunilor și amenințărilor otomane s-au grăbit să reînnoiască armistițiile cu Poarta, în iulie 1499.²¹ În vara aceluiași an, într-o singură zi, toți venețienii din Constantinopol sînt arestați,²² iar la 30 iunie flota otomană pornește la luptă²³ avînd ca prim obiectiv Lepanto, atacat simultan și de pe uscat. Flota venețiană condusă de Antonio Grimani și Andrea Loredano ezită să dea lupta cu turcii și, astfel, Lepanto este cucerit de aceștia, la 26 august 1499.²⁴ În anul următor turcii își continuă șirul victoriilor în dauna Veneției, reușind să cucerească Durazzo în Albania,²⁵ iar apoi pozițiile deosebit de importante de la Modon, Coron și Navarino²⁶. Deși în anii care au venit, 1501 și 1502, Veneția obține anumite victorii, ea nu a putut schimba soarta războiului și a fost obligată să accepte ofertele de pace ale lui Baiazid al II-lea presat, la rîndul său, la granițele răsăritene de o Persie întărită de vigoarea noii dinastii a Safavizilor²⁷. Din aceste cauze Veneția a acceptat pacea jurată de sultan, la 14 decembrie 1502,²⁸ și confirmată de doge la 20 mai 1503,²⁹ pace prin care pierdea Lepanto, Modon, Coron, Navarino și Durazzo, se obliga să restituie insula Santa Maura, dar păstra Cefalonia cucerită cu ajutorul spaniolilor. Ea păstra dreptul de a face comerț în Mediterana Orientală și Marea Neagră, dar trebuia să respecte regulile impuse de Imperiul otoman, devenit principala putere în aceste zone.

În această situație se pune firesc întrebarea cum a funcționat coaliția antiotomană a puterilor creștine care se prefigura cu destulă claritate la mijlocul anului 1499 ? A funcționat doar parțial, cu mari dificultăți, fie-

care membru avind în vedere, în primul rînd, interesele sale și abia apoi pe acelea ale luptei antiotomane.

Astfel, din apus Veneția a primit ajutoare numai din partea Franței, Spaniei și a papalității, dar era vorba de ajutoare mai mult formale decît reale. În ceea ce privește Franța și Spania, acestea aveau în vedere, în primul rînd, cucerirea Italiei, în momentul acestui război punîndu-se acut problema împărțirii regatului napolitan. Tratatul de la Granada, din 11 noiembrie 1500, prevedea acțiuni comune împotriva otomanilor, dar ele erau subsumate obiectivului principal, acela al împărțirii sudului Italiei între francezi și spanioli³⁰. Pentru ambele puteri lupta antiotomană era necesară pentru a demonstra statelor italiene că ele își vor asuma apărarea Peninsulei, dar ea se afla încă pe un plan secundar, depășită ca importanță de lupta propriu-zisă pentru dominația Italiei.

Franța a încercat, din această perspectivă, să sprijine în două rînduri Veneția. În 1499 o flotă franceză a făcut joncțiunea cu cea venețiană dar, numai după cinci zile, s-a retras acuzîndu-i pe venețieni de lipsă de combativitate,³¹ iar în 1501, o altă flotă franceză, condusă de contele Ravenstein, a atacat, împreună cu venețienii, insula Mitilene, fără să o poată însă cuceri³². Tot pe această linie, regele Franței, pentru a-și demonstra credibilitatea în privința politicii sale antiotomane, a încheiat, la 14 iulie 1500, o alianță cu Polonia și Ungaria care prevedea ajutor reciproc împotriva pericolului otoman³³. Dar ajutorul acordat de Franța rămînea la bunul plac al lui Ludovic al XII-lea, iar acesta urmărea prin această alianță să contracteze mai degrabă politica Habsburgilor din Italia, decît să lupte cu Imperiul otoman. De aceea consecințele practice ale acordului vor fi inexistente.

Spania, avind aceleași interese în Italia ca și Franța, nu a ezitat nici ea să ajute Veneția împotriva otomanilor. O puternică flotă comandată de Gonzalo de Córdoba i-a ajutat pe venețieni, în ultimele luni ale anului 1500, să-i alunge pe turci din Corfu³⁴ și să cucerească Cefalonia,³⁵ dar în ianuarie 1501 s-a retras brusc la Messina,³⁶ pentru a participa, alături de francezi, la împărțirea regatului napolitan.

În ceea ce-l privește pe papă, pe Alexandru al VI-lea, în ciuda legăturilor sale din trecut cu Baiazid al II-lea, el a încercat să sprijine Veneția, dar a reușit să facă acest lucru într-o măsură foarte mică. A purtat tratative cu Maximilian I de Habsburg, cu Henric al VII-lea al Angliei și cu Ludovic al XII-lea fără să obțină însă nimic^{36bis}. În iunie 1500 a lansat o bulă de cruciadă antiotomană³⁷ și a cedat zece la sută din veniturile bisericii din Ungaria și Polonia pentru lupta cu turcii,³⁸ iar în vara și toamna aceluiași an a desfășurat o intensă activitate în vederea realizării colaborării dintre flotele spaniolă și venețiană³⁹. Demn de remarcat este și faptul că în octombrie 1500 el a trimis scrisori în țările române în care acorda iertarea tuturor păcatelor locuitorilor din Moldova care vor lua parte la expediția împotriva turcilor, ori vor contribui pentru scopul acesta cu alte ajutoare materiale⁴⁰. Aceasta demonstrează locul și rolul pe care țările române și, în acea vreme, mai ales Moldova lui Ștefan cel Mare, îl dobîndiseră în viața politică internațională, faptul că orice coaliție antiotomană trebuia să țină seama de potențialul lor economic, politic și militar în zona Dunării de Jos și a sud-estului european.

Dacă aceasta a fost situația coaliției în ceea ce privește participarea puterilor apusene, nu cu mult diferită a fost și aceea a participării statelor jăgellone. Dintre acestea doar Ungaria era interesată de lupta antiotomană deoarece se afla direct amenințată de tendințele expansioniste ale Porții, dar ea nu avea capacitatea necesară să ducă o politică hotărâtă de apărare și, cu atât mai puțin, una ofensivă. De fapt Ungaria era cuprinsă de o anarhie feudală crescândă, de o slăbire tot mai accentuată a puterii centrale, de o incapacitate pronunțată de a se adapta la structurile moderne specifice epocii, toți acești factori având o contribuție decisivă la dispariția acestui stat de pe harta Europei. Cu toate acestea, datorită poziției ei antiotomane, Veneția nu a ezitat să încheie o alianță cu ea, alianță care cuprindea și papalitatea, definitivată în martie 1501, dar făcută publică abia la 13 mai, atunci când Vladislav al II-lea a declarat război turcilor ⁴¹.

Dar intervenția Ungariei era destul de tardivă și ciocnirile cu turcii de la sfârșitul lui 1501 și începutul lui 1502, desfășurate în Bosnia și în zonele Vidin și Nicopole ⁴², nu au mai putut influența cu nimic soarta generală a războiului. Foarte repede după pacea turco-venetă, Ungaria va încheia și ea o pace similară, la 22 februarie și 20 august 1503 ⁴³, pace prin care se revenea, de fapt, la situația antebelică.

În ceea ce privește Polonia și Lituania acestea au evitat sistematic să se angajeze într-o confruntare deschisă cu turcii, din două motive principale: războiul dintre Lituania și marele cnezat al Moscovei, declanșat în 1500 ⁴⁴, și permanentele atacuri ale tătarilor din Crimeea ⁴⁵. Mai mult decât atât, regele Ioan Albert a încheiat o pace cu Imperiul otoman, la 19 iulie 1501, pace reconfirmată de urmașul său Alexandru, la 9 octombrie 1502 ⁴⁶.

Observăm deci că această coaliție a puterilor creștine a funcționat doar parțial și cu foarte multe greutăți, cauza principală fiind diferența destul de apreciabilă dintre suportul ei ideologic și realitatea politică concretă de care trebuia să țină seama fiecare țară. Indiferent însă de acest lucru, Ștefan cel Mare a sesizat, încă înainte de declanșarea războiului turco-venețian, faptul că se putea crea o situație favorabilă pentru o posibilă recuperare a celor două cetăți, foarte importante, din sudul Moldovei, Chilia și Cetatea Albă. De aceea el nu a ezitat, așa cum am arătat mai sus, să adere de facto la tratatul ungaro-polon din 1498 și să încheie în anul următor tratate de pace și colaborare antiotomană cu Polonia și Lituania. Tot pe această linie Ștefan a încercat, probabil la sfârșitul lui 1498 sau începutul lui 1499, dar fără succes, să-l determine și pe Ivan al III-lea al Moscovei să mențină pacea cu Lituania și să se alăture coaliției antiotomane ⁴⁷.

Domnul Moldovei nu s-a limitat însă numai la activitatea diplomatică antiotomană, ci a trecut și la executarea unor acțiuni concrete, pe plan militar. Astfel, el nu a ezitat să atace și să zdrobească, la începutul lui 1499, o armată otomană care se retrăgea din Polonia sub conducerea lui Bali bei, ⁴⁸ iar la puțin timp după aceasta a nimicit și o grupare tătară de 6 000 de călăreți care încercase să treacă prin Moldova ⁴⁹. Ca răspuns la această atitudine amenințătoare, sultanul a ordonat, la sfârșitul primăverii sau începutul verii lui 1499, câteva atacuri, de mică amploare, împotriva Moldovei și a trimis chiar o flotă în această direcție ⁵⁰, probabil pentru a întări Chilia și Cetatea Albă pe care le credea amenințate. De fapt Baiazid al II-lea dorea să aibă liniște la Dunărea de Jos pentru a-și îndrepta grosul forțelor

împotriva Veneției și va reuși să obțină acest lucru de la toate statele din zonă, cu excepția Moldovei.

Dorind să continue acțiunile antiotomane începute în 1499, Ștefan cel Mare a trimis, în ianuarie 1500 o solie la Buda, la Vladislav al II-lea, cu scopul de a obține ajutoare dar, după aproape o lună de discuții, nu s-a ajuns la nici un rezultat concret⁵¹. Pentru a menține însă alianța, indispensabilă, cu Moldova, Vladislav al II-lea i-a reîntărit lui Ștefan, la 1 mai 1500, stăpînirea asupra celor două cetăți transilvane, Ciceul și Cetatea de Baltă⁵².

Cu toate că nu avea nici un fel de promisiuni de ajutor din partea Ungariei, Veneției sau a altor state care își declaraseră intențiile de a lupta împotriva turcilor, Ștefan cel Mare s-a hotărît să treacă la acțiune împotriva acestora, considerînd că un moment mai favorabil nu se putea ivi pentru dorința sa de a recuceri Chilia și Cetatea Albă. În acest sens el se baza pe conjunctura internațională din acel moment care obliga forțele Imperiului otoman să acționeze dispersat pe mai multe fronturi: împotriva forțelor venețiene la Modon, Coron și Navarino, împotriva venețienilor și a spaniolilor în insulele Corfu și Cefalonia, precum și împotriva unui corp de oaste maghiar, de vreo 9 000 de oameni, care, în august 1500 trecuse Dunărea și atacase în Serbia și Bulgaria⁵³.

Profitînd de această situație, care-i deschidea un cîmp de manevră apreciabil, Ștefan nu a ezitat, în 1500, să refuze plata tributului, a ordonat mutilarea solului turc care venise cu acest scop și l-a trimis pe vornicul Boldur să atace Chilia și Cetatea Albă, care sînt incendiate cu această ocazie⁵⁴. Ceva mai tîrziu este posibil să fi avut loc o nouă ciocnire între turci și moldoveni, consemnată de cronicarul venețian Marino Sanuto la 31 august⁵⁵, acesta arătînd că și ungurii se pregăteau de luptă, ceea ce era adevărat, după cum am arătat mai sus.

Simultan cu aceste acțiuni Ștefan a mobilizat importante forțe militare în regiunea Iașului⁵⁶, pentru a putea acționa pe direcții interioare atît împotriva unui eventual atac al turcilor dinspre sud, cît și împotriva unui atac al tătarilor care prădau deja părțile sud-estice ale regatului polon. Aceste concentrări de trupe, din primăvara și vara lui 1500, erau cunoscute și în Italia. Astfel, în mai, mai multe scrisori trimise din Buda de solii venețieni Soranzo și Giustiniani, arătau că Ștefan avea armata pregătită⁵⁷, iar la 27 iulie, florentinul Octaviano Gucci scria din Cracovia că Ștefan cel Mare stă gata la hotar cu toată oștirea sa și că, în orice caz, trebuie să se aștepte de la el ceva însemnat, fiind renumit prin înțelepciune⁵⁸. Domnul Moldovei s-a preocupat și de înzestrarea oștirii sale trimițînd la Brașov, în septembrie 1500, pe spătarul Troțușan pentru a cumpăra scări de șa, arme, friie și altele⁵⁹.

De fapt toate aceste preparative întreprinse de Ștefan vizau, prin recucerirea Chilie și a Cetății Albe, crearea unei breșe în monopolul otoman instaurat asupra Dunării de Jos și a Mării Negre, breșă care ar fi putut duce la schimbarea raporturilor de putere din această zonă, dar celelalte state europene interesate într-o astfel de evoluție, mai ales Veneția și Ungaria, nu aveau capacitatea necesară pentru a acorda ajutoarele de trebuință.

Cu toate acestea Ștefan cel Mare și-a continuat acțiunile militare antiotomane. În septembrie 1500 el i-a atacat pe turci și a reușit să le smulgă trei teritorii, probabil capete de pot cucerite la nord de Dunăre, în

zona Cetății Albe,⁶⁰ iar în octombrie a înfrînt o nouă armată otomană, condusă chiar de un fiu al sultanului și de doi sangiacbei, care au și murit în luptă⁶¹. În noiembrie, informații raguzane și venețiene arătau că Ștefan era pregătit pentru a continua lupta cu turcii, avînd o oștire de 40 000 de oameni⁶².

Dar, în ciuda acestor victorii incontestabile, Ștefan cel Mare și-a dat seama că nu va putea continua de unul singur lupta cu Imperiul otoman, bizuindu-se numai pe dispersarea forțelor otomane în alte direcții, și de aceea a oprit, pînă în 1502, acțiunile militare și a trecut la desfășurarea unei intense activități diplomatice cu scopul de a obține ajutoarele strict necesare.

Astfel, chiar în 1500 domnul Moldovei a încercat să medieze o înțelegere între Lituania, marele cneaz al Moscovei și tătarii lui Mengli Ghirai⁶³, pentru a permite măcar marelui cneaz Alexandru să se alăture luptei antiotomane, dar nu a avut succesul sperat, războiul lituano-moscovit (1500—1503) neputînd fi împiedicat.

La începutul anului 1501, la 24 ianuarie, doi soli moldoveni și unul din Țara Românească, ceea ce confirmă și disponibilitățile lui Radu cel Mare de a se angaja într-un front comun antiotoman, au sosit la Buda pentru a constata care erau intențiile lui Vladislav al II-lea⁶⁴. Se pare că aici nu au putut afla mai nimic și solii moldoveni și-au continuat călătoria spre Veneția și Roma. Ajunși la Veneția în februarie, cei doi soli, care apar la Sanuto cu numele de Raynaldo și Antonio, deși este sigur că sînt români deoarece pentru a se face înțeleși au folosit serviciile unui interpret, au cerut dogelui un medic pentru Ștefan cel Mare, și-au exprimat dorința de a cumpăra stofe fine și au arătat că domnul lor este gata să lupte cu turcii, dacă Veneția ajunge la o alianță cu Ungaria⁶⁵. Dar răspunsul a fost și aici, în privința luptei antiotomane și a unui posibil ajutor, probabil destul de evaziv, la fel ca și cel venit din partea curții pontificale. De fapt Veneția și papalitatea se situau pe pozițiile lor tradiționale la adresa țărilor române, adică de a obține cit mai mult fără a da însă în schimb absolut nimic, sau poate numai încurajări și iertări de păcate.

Eșecul acestei misiuni diplomatice l-a determinat pe Ștefan să fie mult mai prudent față de turci și chiar să trimită, în iunie, un sol la Poartă⁶⁶ pentru a vedea care este atmosfera de acolo în privința sa. Dar, în ciuda acestei acțiuni, el nu a abandonat activitatea diplomatică antiotomană pe care a îndreptat-o, în a doua jumătate a anului 1501 înspre răsărit. Astfel, în iulie, el a încercat să realizeze o apropiere între Lituania și tătarii din Crimeea⁶⁷, iar în decembrie a trimis o solie în Polonia cu scopul de a îndemna această țară să intre în luptă cu turcii și de a cere permisiunea pentru un sol de a merge la Ivan al III-lea spre a-i cere să încheie pace cu Polonia și Lituania și a se alătura și el coaliției antiotomane⁶⁸. Și aici însă rezultatele au fost limitate, ele neputînd duce la o lărgire a coaliției antiotomane.

La începutul lui 1502, pregătit pentru o eventuală confruntare cu turcii, Ștefan cel Mare a trimis o nouă solie la Veneția pentru a cere un medic și, probabil, pentru a afla stadiul pregătirilor militare și intențiile pe care le avea Republica. Aceasta însă, neputînd să trimită și nici măcar să promită un ajutor militar concret, a promis totuși că va trimite un

medic și i-a acordat solului moldovean titlul de cavaler aurat⁶⁹, probabil în semn de prețuire pentru eforturile antiotomane ale domnitorului nostru.

Fapt este că medicul trimis în Moldova, Matteo Muriano,⁷⁰ pe lângă îndeletnicirea sa propriu-zisă, pe care, din cauza bolii, nu a putut-o îndeplini așa cum trebuie, a avut și o importantă misiune politică de informare și chiar de spionaj. Aceasta reiese cu claritate din rapoartele pe care le-a expediat la Veneția, la 7 decembrie 1502⁷¹ și la 5 ianuarie 1503⁷². El trebuia să afle care este situația domnului și a urmașului său, potențialul economic și militar al țării, relațiile Moldovei cu puterile vecine, situația raporturilor de putere din zonă, care sînt relațiile dintre Polonia și Imperiul otoman. Dar aceste informații, remarcabile prin exactitatea lor, nu mai aveau o valoare practică pentru Veneția, deoarece aceasta, tocmai în acea perioadă, încheia pacea cu Imperiul otoman.

În același an Ștefan cel Mare a întreprins însă și câteva acțiuni militare cu scopul de a consolida poziția Moldovei în eventualitatea încheierii unei păci generale. Astfel unități moldovene au participat, alături de tătarii crîmleni, la luptele din 8 și 12 iulie 1502, desfășurate undeva în stepele nord-pontice, lupte în care tătarii hoardei mari de pe Volga au fost cu desăvîrșire zdrobiți⁷³. A fost înlăturat astfel pericolul așezării lor în sudul Moldovei, în zona cetăților Chilia și Cetatea Albă, adică acolo unde fuseseră chemați de Baiazid al II-lea cu scopul de a ține permanent țara sub amenințare și a permite otomanilor să acționeze liniștiți în alte direcții⁷⁴. De asemenea, în toamna aceluiași an, se pare că Ștefan a trimis un contingent de 7000 de oameni care, alături de trupele comitetului de Timișoara, Józsa Somi, i-a atacat pe turci la sud de Dunăre⁷⁵.

Aceste succese au avut efectul scontat deoarece prin tratatul de pace ungaro-otoman, încheiat la 22 februarie 1503 și confirmat de Vladislav al II-lea la 20 august același an, Ștefan cel Mare, deși renunța definitiv la speranța de a putea recupera Chilia și Cetatea Albă, își reglementa raporturile cu Poarta pe baza situației antebelice, fără a avea de suferit nici o nouă pierdere teritorială și fără a fi obligat să mărească haraciul datorat sultanului⁷⁶.

Eșecul coaliției antiotomane de la cumpăna veacurilor al XV-lea și al XVI-lea, precum și cel al lui Ștefan cel Mare de a recupera Chilia și Cetatea Albă au avut repercusiuni importante asupra gândirii politice și a testamentului politic al marelui nostru domnitor. Dacă principalul obiectiv al politicii sale, aproape de-a lungul întregii domnii, a fost lupta împotriva amenințării otomane, pentru a se reveni, după opinia noastră, la situația anterioară momentului 1455—1456, cînd Moldova devine tributară Porții, nu mai puțin adevărat este și faptul că el a putut constata câteva lucruri care făceau imposibilă reușita finală a acestei politici în acel moment.

În primul rînd Ștefan era conștient că numai cu forțele sale nu va putea susține o luptă îndelungată cu uriașa putere a Imperiului otoman fără a pune într-un grav pericol interesele fundamentale ale țării. Această concluzie decurgea firesc din propria sa experiență care-i arătase permanent că celelalte puteri europene, mai ales Veneția și Ungaria, nu puteau să-l ajute aproape cu nimic și că fiecare luptă numai pentru propriile sale interese. Era, de fapt, o consecință firească a profundelor transformări suferite de societatea europeană, idealurile de cruciadă și de unitate a lumii creștine deși continuă a fi proclamate sînt golite treptat de semnificația lor inițială.

Chiar Ștefan, așa cum am mai arătat, nu s-a luptat cu turcii ca un cruciat ci ca un monarh de tip modern care pune interesele țării și ale poporului său deasupra celorlalte.

În al doilea rînd, analizînd raporturile de putere din sud-estul Europei și din Mediterana Orientală, domnul Moldovei nu a putut ajunge decît la concluzia că Imperiul otoman era în acel moment statul cel mai puternic, aflat într-o viguroasă ofensivă, amenințînd cel mai mult independența Moldovei, spre deosebire de alte state care, fie se dezangajaseră din această zonă, ca Polonia, fie nu aveau decît capacitatea de a susține o luptă pur defensivă, ca Veneția și Ungaria.

Această realitate s-a impus gîndirii politice a lui Ștefan astfel încît el, deși a dus o politică antiotomană consecventă, a știut permanent să-împreime o flexibilitate absolut necesară. Așa se explică pacea sa cu Poarta din 1486 ⁷⁷, așa se explică și colaborarea sa cu otomanii, în 1498 ⁷⁸, împotriva polonilor care încercaseră să-l scoată din domnie și, în fine, așa se explică și testamentul său politic în care recomandă urmașului său, Bogdan al III-lea să păstreze relații bune cu Poarta ⁷⁹. În orice caz Ștefan nu l-a sfătuit pe urmașul său să „îchine” țara la turci, ceea ce nici el nu făcuse, ci l-a sfătuit doar să mențină raporturi de pace, stabile, cu aceștia, raporturi stabilite încă din timpul domniei sale și pe care el însuși le moștenise, cu modificări, de la predecesorul său, Petru Aron.

În această privință ⁸⁰, începutul domniei lui Bogdan al III-lea marchează nu un punct de cotitură ci doar încă o etapă străbătută în evoluția raporturilor moldo-otomane. „Închinarea”, adică restabilirea după o întrerupere a relațiilor dintre Moldova și Poartă, din vremea lui Bogdan al III-lea, este de fapt o creație tirzie, rod al confuziilor din tradiția cronicărească moldovenească ⁸¹. Semnificativ este afirmația pe care o face în acest sens marele cărturar Dimitrie Cantemir: „Cu asemenea gînduri, atunci cînd Bogdan al III-lea, feciorul lui Ștefan cel Mare, a închinat pentru întia oară țara Porții, nu l-au lipsit de nici una din cinstiri și au păstrat toate legile țării, atît cele politicești, cît și cele bisericesti, i-au lăsat toate semnele domnești și s-au mulțumit să se plătească curții patru mii de galbeni în tot anul ca semn de închinare a țării” ⁸². Afirmația lui Cantemir este contradictorie, partea a doua anulînd de fapt, prima parte, condițiile în care s-a realizat așa zisa primă „închinare” fiind acelea pe care le acceptase și Ștefan cel Mare, condiții care erau o continuare cu modificările intervenite pe parcurs (creșterea haraciului, pierderile teritoriale), a celor inițiale acceptate în 1455—1456.

În orice caz lupta antiotomană a lui Ștefan cel Mare, la fel ca și întreaga sa domnie, a reprezentat unul din momentele de glorie și măreție, greu de egalat din istoria medievală a Moldovei, în această perioadă țara ajungînd să aibă un rol de primă importanță în viața politică a sud-estului european, dar și în cadrul relațiilor internaționale la nivel central european. Semnificativ în acest sens este tocmai faptul că orice coaliție antiotomană trebuia să albă în vedere ponderea pe care țara românească de la răsărit de Carpați o căpătase pe scena politică internațională, alianța sa fiind prețioasă și căutată de puterile vremii.

NOTE

¹ Domenico Malipiero, *Annali veneti dall'anno 1457 al 1500*, in „Archivio storico italiano”, tomo VII, parte I, Firenze, 1843, p. 325—327; De Foncemagne, *Eclaircissement historiques sur quelques circonstances du voyage de Charles VIII en Italie* in „Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres”, t. XVII, 1751, pp. 572—578; S. de la Pilargerie, *Campagne et bulletins de la grande armée d'Italie commandée par Charles VIII*, Nantes et Paris, 1866, pp. 101—103; H. François Delaborde, *L'expédition de Charles VIII en Italie. Histoire diplomatique et militaire*, Paris, 1888, p. 215; P. Durrieu, *La délivrance de la Grèce projetée en France à la fin du quinzième siècle*, in „Revue d'histoire diplomatique”, XXVI, nr. 3, 1912, pp. 333—351; T. G. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie (1281—1913)*, Paris, 1914, pp. 46—50.

² József Garbacik, *Materiaty do dziejów dyplomacji Polskiej z lat 1486—1516 (Kodeks Zagrzebski)*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1966, p. 27; Bernard Wapowski, *Chronicorum Bernardi Vepoii partem posteriorem 1480—1535*, in *Scriptores rerum Polonicarum*, tomos II, Cracoviae, 1874, pp. 19—20; Matei de Micchow (Micchowski), *Chronicae Polonorum*, in *ibidem*, p. 259; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. II, Iași, 1889, p. 374; I. Ursu, *Relașiunile Moldovei cu Polonia pînă la moartea lui Ștefan cel Mare*, Piatra Neamț, 1900, pp. 138—139; Fr. Papăc, *Jan Albracht*, Cracovia, 1936, pp. 65—69; C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, 1, ed. a III-a, București, 1940, pp. 74—75; Șerban Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului. Poziția internațională a Moldovei la sfârșitul secolului al XV-lea*, in „Romanoslavica”, XVII, București, 1970, pp. 540—541; idem, *Țelurile campaniei lui Ioan Albert în Moldova (1497)*; un nou izvor, in „Revista de istorie”, tom. 27, nr. 2, 1974, p. 262; idem, *Politica externă a Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare; puncte de reper*, in „Revista de istorie”, tom 28, nr. 1, 1975, p. 28; Gh. Duzinchevici, *Războiul moldo-polon din anul 1497. Critica izvoarelor, in Studii și materiale de istorie medie*, vol. VIII, București, 1975, p. 12; V. Ciobanu, *Țările române și Polonia. Secolele XIV—XVI*, București, 1985, p. 85.

³ L. Thuasne, *Djem-sultan, fils de Mahomed II, frère de Bayezid II (1459—1495) d'après les documents originaux en grande partie inédits. Étude sur la question d'Orient à la fin du XVe siècle*, Paris, 1892, p. 333; D. M. Vaughan, *Europe and the Turk. A Pattern of Alliances 1350—1700*, Liverpool, 1954, pp. 88—90; Ș. Papacostea, *Relașiunile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, in „Revista de istorie”, tom 35, nr. 5—6, 1982, p. 633; V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 85.

⁴ *I libri conmemoriali della Republica di Venezia. Regesti*, tomo VI, in *Monumenti storici dalla r. deputazione veneta di storia patria, serie prima, Documenti*, vol. XI, Venezia, 1903, pp. 6—8, nr. 4; C. N. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Âge*, tome VI, Paris, 1885, p. 243; Philippe de Comynes, *Mémoires*, Paris, 1881, pp. 566—568; Donato da Lezze, *Historia turesca (1300—1514)*, publicată, adnotată, împreună cu o introducere de I. Ursu, București, 1909, pp. 201—202.

⁵ Anatol Lewicki, *Codex epistolaris saeculi decimi quinti, tomus III, 1392—1501*, in *Monumenta mediae aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, tomos XIV, Cracoviae, 1894, pp. 416—418; Antonius Bonfinius, *Rerum Hungaricarum decades libris XLV comprehensae ab origine gentis ad annum MCCCCXCX*, Lipsiae, 1771, pp. 749—750; Joanes Herbertus de Fulstin, *Chronica, sive historia Polonicae compendiosa*, Basileae, 1571, p. 338. J. de Hammer, *Histoire de Empire ottoman*, tome IV, Paris, 1836' pp. 40—41; Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, București, 1937, pp. 228—229.

⁶ P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani din țările vecine*, in „Studii și cercetări științifice. Istorie”, XI, fasc. 2, Iași, 1960, p. 199.

⁷ Pentru problematica acestui război a se vedea G. Cogo, *La guerra di Venezia contro i Turchi (1499—1501)*, in „Nuovo Archivio Veneto”, anno IX, num. 35, tomo XVIII, parte I, Venezia, 1899, pp. 5—76; anno IX, num 36, tomo XVIII, parte II, pp. 348—421; tomo XIX, parte I, 1900, pp. 97—138.

⁸ G. I. Brătianu, *La Mer Noire, plaque tournante du trafic international à la fin du Moyen Âge*, in „Revue historique du sud-est européen”, XXI, 1944, pp. 67—68; idem, *La Mer Noire. Des origines à la conquête ottomane*, Monachii, 1969, pp. 301—328; F. Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen Âge. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe—XVe siècles)*, Paris, 1959, pp. 383—384.

⁹ Jean Alazard, *La Venise de la Renaissance*, Paris, 1956, pp. 47—48; Frederic C. Lane, *Venice. A Maritime Republic*, Baltimore and London, 1973, p. 242; idem, *Naval actions and fleet organization, 1499—1502*, in vol. *Renaissance Venice*, edited by J. R. Hale, London, 1973, pp. 146—173; Charles Verlinden, *Venise entre Méditerranée et Atlantique*, in *Venezia*

centro di mediazione tra Oriente et Occidente (secoli XV—XVI). *Aspetti e problemi*, vol. I, Firenze, 1977, pp. 51—55; William H. McNeill, *Venice the hinge of Europe (1081—1797)*, The University of Chicago Press, 1974, pp. 89, 126—127; Bernard Doumerc, *La crise structurelle de la marine vénitienne au XVe siècle; le problème du retard des Mude*, in „Annales. Economies. Sociétés. Civilisations”, 40e année, nr. 3, mai-juin 1985, pp. 605—623.

¹⁰ Misiunile lui Sagudino din 1496 și 1497 (Halil Ganem, *Les sultans ottomans*, tome I, Paris, 1901 pp. 153—155; S. N. Fisher, *The Foreign Relations of Turkey 1481—1512*, University of Illinois Press, Urbana, 1948, pp. 53—54) și cea a lui Andrea Zanchani, din februarie 1499 (S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 62—63), eșuează.

¹¹ *I libri commemoriali*, VI, pp. 6—8, nr. 4; C. N. Sathas, *op. cit.*, VI, p. 243; Philippe de Comynnes, *op. cit.*, pp. 566—568; S. Romanin, *Storia documentata di Venezia*, II edizione, tomo V, Venezia, 1913, pp. 65—67; Antonio Battistella, *La repubblica di Venezia ne'suoi undici secoli di storia*, Venezia, 1921, p. 411; *Storia d'Italia*, coordinata da Nino Valeri, vol. II, Torino, 1959, pp. 155—156.

¹² Mathias Dogiel, *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lituaniae*, vol. I, Vilnae, 1758, pp. 86—89, doc. XXXIII; Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 406—409; doc. CCCLVI; J. Garbacik, *Materiaty...*, pp. 49—55.

¹³ I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, București, 1914, p. 162; Ion Sabău, *Relațiile politice dintre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 235; V. Ciobanu, *op. cit.*, pp. 90—91.

¹⁴ A. Lăpedatu, *Politica lui Radu cel Mare. 1459—1508*, în vol. *Lui Ion Bîanu amintire*, București, 1916, pp. 204—207 și 209—211; *Istoria militară a poporului român*, vol. II, București, 1986, p. 356.

¹⁵ M. Dogiel, *op. cit.*, I' pp. 96—99, doc. XXXVIII.

¹⁶ Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 439—444, doc. CCCLXXI; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, pp. 415—417, doc. CLXXXVIII.

¹⁷ I. Ursu, *Relațiunile Moldovei cu Polonia...*, p. 166; Ș. Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei...*, p. 636; V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 92.

¹⁸ I. Bogdan, *op. cit.*, pp. 442—446, doc. CLXXIX.

¹⁹ *I libri commemoriali*, VI, p. 39, nr. 149; S. Romanin, *op. cit.*, V, pp. 108—109; A. Battistella, *op. cit.*, p. 416; Camillo Manfroni, *Storia della marina italiana dalla caduta di Costantinopoli alla battaglia di Lepanto*, Roma, 1897, pp. 212—213; E. Fueter, *Storia del sistema degli stati europei dal 1492 al 1559*, Firenze, 1932, p. 391; J. Alazard, *op. cit.*, pp. 46—47.

²⁰ V. Fraknoi, *Rapports diplomatiques de la Hongrie avec la France au commencement du XVIe siècle*, în „Revue d'histoire diplomatique”, III, nr. 2, Paris, 1889, p. 236.

²¹ M. Sanuto, *I Diarii*, vol. I, col. 699—700 și 736; II, col. 939—940; S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 57.

²² D. M. Vaughan, *op. cit.*, p. 90.

²³ S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 67—70.

²⁴ Donado da Lezze, *op. cit.*, p. 231; M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 1287, 1339 și III, col. 12; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, pp. 52—58; C. Manfroni, *op. cit.*, p. 218; E. Pastor, *Histoire des papes depuis la fin du moyen âge*, tome VI, Paris, 1924, p. 81; S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 70; D. M. Vaughan, *op. cit.*, p. 91; D. E. Pitcher, *An historical geography of the Ottoman Empire from earliest times to the end of the sixteenth century*, Leiden, 1972, p. 87.

²⁵ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 218, 538—539; D. da Lezze, *op. cit.*, p. 262; S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 76.

²⁶ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 690—695, 717, 797—798; D. da Lezze, *op. cit.*, pp. 241—260; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, pp. 62—65; S. Romanin, *op. cit.*, V, p. 150; L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 87; C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 227—229; S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 75—76; D. M. Vaughan, *op. cit.*, p. 92; D. E. Fitcher, *op. cit.*, p. 89.

²⁷ E. Denison Ross, *The early years of Shāh Ismā'il, founder of the Safavi dynasty*, în „Journal of the Royal Asiatic Society”, XXVIII, 1896, pp. 297—300 apud S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 81; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, p. 73; L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 94; Percy Sykes, *A history of Persia*, vol. II, London, 1930, pp. 159—166; Raymond Furon, *La Perse*, Paris, 1938, pp. 132—134; Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 177; A. Decei, *Istoria imperiului otoman*, București, 1978, p. 145.

²⁸ *I libri commemoriali*, VI, p. 65, doc. 9 și 10; D. da Lezze, *op. cit.*, p. 268; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, p. 72; S. Romanin, *op. cit.*, V, p. 152; L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 94; S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 81—84.

²⁹ *I libri commemoriali*, VI, pp. 65—66, doc. 12; M. Sanuto, *op. cit.*, V, col. 42—47; Pietro Bembo, *Historiae Venetae libri XII*, în *Degl'istorici delle cose veneziane i quali hanno*

scritto per Pubblico Decreto, tomo II, Venezia, 1718, pp. 217—218; *Dokumente p̄r historin̄e e Shqip̄eris̄e (1479—1506)*, ed. Injac Zamputi, Tirana, 1979, pp. 337—338.

³⁰ Luis Suárez Fernández, Manuel Fernández Álvarez, *La España de los Reyes Católicos (1474—1516)*, vol. II, în *Historia de España*, dirigidă por Ramón Menéndez Pidal, tomo XVII, Madrid, 1969, pp. 532—533.

³¹ C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 214, 218, 220; A. Battistella, *op. cit.*, pp. 429—430.

³² M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 180—181; Ludovici Tuberonis, *Commentariorum de rebus suo tempore, nimirum ab anno Christi MCCCCXC usque ad annum Christi MDXXII in Pannonia et finitimis regionibus gestis, in Scriptorum Rerum Hungaricarum*, ed. G. Schwandtner, tomos II, Vindobonae, 1746, pp. 259—261; D. da Lezze, *op. cit.*, p. 265; P. Bembo, *op. cit.*, p. 201; Francesco Sansovino, *Dell'istoria universale. Dell'origine et imperio de Turchi, Venetia, 1564*, pp. 173—174; *Tarih-i al-i Osman* (Istoriile dinastiei Osmane), în *Crestomafie turc̄ă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale și centrale (1263—1683)*, ed. Mihail Guboglu, București, 1977, pp. 279—280.

³³ M. Dogiel, *op. cit.*, I, pp. 447—452; S. Katona, *Epilome chronologica rerum Hungaricarum et Illyricarum, pars II*, Budac, 1796, p. 583; V. Fraknoi, *art. cit.*, p. 240.

³⁴ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 960—963; Joannes Leunclavius, *Annales sultanorum othmanidarum*, Francofurti, 1596, p. 193; Vasco Dias Tanco, *Libro dell'origine et successione dell'imperio de Turchi, Venetia, 1558*, p. 88.

³⁵ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1126—1128; P. Bembo, *op. cit.*, pp. 175—178; D. da Lezze *op. cit.*, p. 262; L. S. Fernández, M. F. Álvarez, *op. cit.* p. 539.

³⁶ L. S. Fernández, M. F. Álvarez, *op. cit.*, p. 540.

³⁷ L. Pastor, *op. cit.*, VI, pp. 88—91.

³⁸ Johannes Burchardi, *Diarium sive rerum urbanorum commentarii 1483—1506*, ed. L. Thuasne, tomos III, Parisiis, 1885, pp. 46—56 apud L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 83.

³⁹ Augustino Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, tomos II, Romae, 1860, pp. 550—552, nr. DCCXXXII; Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 472—476, doc. CCCLXXXIII.

⁴⁰ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 752—753; L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 87.

⁴¹ A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, tomos I, Romae, 1863, pp. 542—545, doc. DCCXXXVIII; Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 476—481, doc. CCCLXXXIV; M. Sanuto, *op. cit.* III, col. 879.

⁴² *I libri commemorativi*, VI, pp. 46—47, nr. 177; M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1537—1538; J. W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, vol. II, Gotha, 1843, pp. 515—516; Alfredo Reumont, *Un' ambasciata veneziana in Ungheria. 1509—1503*, în „Archivio storico italiano”, quarta serie, tomo III, anno 1879, Firenze, 1879, pp. 198—215.

⁴³ V. Makușev, *Monumenta historica slavorum meridionalium vicinorumque populorum et tabulariis et bibliothecis deprompta*, tomos I, Varșovia, 1874, p. 318; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, pp. 71—72; N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 241; Ferenc Szakály, *Phases of Turco-Hungarian Warfare Before the Battle of Mohacs (1365—1526)* în „Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae”, tomos XXXIII, fasciculus, 1, 1979, p. 101; *Istoria militară a poporului român*, II, p. 358.

⁴⁴ Lajos Thallóczy, *Jajcza (Bánság, vár és város) története 1450—1527 (Codex diplomaticus partium Regno Hungariae adnexarum (Banatus, castrum et oppidum Jajcza) in Monumenta Hungariae Historica Diplomataria, vol. XI, Budapesta, 1915 pp. 167—170, de CVI.*

⁴⁵ K. V. Bazilevici, *Politica externă a statului centralizat rus în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, București, 1955, pp. 365—452.

⁴⁶ V. Makușev, *op. cit.*, I, p. 315.

⁴⁷ F. Papée, *Acta Alexandri regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae etc. (1501—1506)* în *Monumenta aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, tomos XIX, Cracoviae, 1927, pp. 9—11, doc. 10 și pp. 168—170, doc. 117.

⁴⁸ *Arhiva istorică a României*, tom I, partea I, nr. 11, București, 24 octombrie 1864, p. 81; I. Bogdan, *op. cit.*, II pp. 409—415, doc. CLXXVI.

⁴⁹ M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 394—395 și 562; D. Malipiero, *op. cit.*, p. 162; M. Miechowski, *op. cit.*, p. 263; B. Wapowski, *op. cit.*, p. 36; Johannes de Komorowo, *Tractates fratrum minorum chronicae observantiae a tempore Constanciensis concilii et specialiter de provincia Poloniae*, ed. Heinrich Zeissberg, în „Archiv für österreichische Geschichte”, XLIX, 1872, nr. 2, pp. 421—422; J. Leunclavius, *Historiae Musulmanicae libri XVIII*, Francofurti, 1595, p. 30; Ion C. Chițimia, *Cronica lui Ștefan cel Mare (versiunea germană a lui Schedel)*, București, 1942, p. 70.

⁵⁰ Scrisoarea lui Andrea Gritti, din Constantinopol, de la 26 martie 1499, în Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 30, doc. XXXV.

⁵⁰ M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 871 și 929.

⁵¹ *Ibidem*, III, col. 1478–1479; Ț. Pârvan; *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria*, în „Convorbiri literare”, XXXIX, nr. 11 și 12, 1905, p. 1069.

⁵² Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, pp. 18–19, doc. XXII.

⁵³ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 669–670.

⁵⁴ *Ibidem*, col. 288, 567, 635, 684, 714, 879, 1627–1628; Radu Rosetti, *O mică întregire la istoria lui Ștefan cel Mare* în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tom XVI, București, 1934–1935, pp. 45–58.

⁵⁵ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 713.

⁵⁶ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 31, doc. XXXVII.

⁵⁷ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 288.

⁵⁸ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 30–31, doc. XXXVI.

⁵⁹ I. Bogdan, *op. cit.*, II, pp. 466–468; idem, *Documente moldovenești din sec. XV și XVI din arhivul Brașovului*, în „Convorbiri literare”, XXXIX, nr. 9–10, 1905, p. 853; Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul 1346–1603*, București, 1931, p. 515, nr. 496.

⁶⁰ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 927.

⁶¹ *Ibidem*, col. 1240; I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, p. 163; *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 548; *Istoria militară a poporului român*, II, pp. 357–358.

⁶² Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 32, doc. XXXVIII; M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1055.

⁶³ *Pamiatniki diplomaticheskiye snoșenii arevnei Rossii s derjavami*, tom I, (1474–1504), ed. T. Th. Karpov, Sankt Petersburg, 1884, în *Sbornic Imperatorskago ruskogo istoriceskogo obșestva*, vol. XLI, pp. 355–356; M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1178.

⁶⁴ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1478–1479 și 1453.

⁶⁵ *Ibidem*, col. 1467–1468.

⁶⁶ *Ibidem*, IV, col. 105; I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, p. 171.

⁶⁷ A. Boldur, *Politica externă a lui Ștefan cel Mare într-o lumină nouă*, în „Studii și cercetări istorice”, vol. XVIII, Iași, 1943, pp. 65–66; V. Costăchel, *Relațiile dintre Moldova și Rusia în timpul lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 189.

⁶⁸ Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 488–491, doc. CCCLXXXIX; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 454–459, doc. CLXXXII; N. Iorga, *op. cit.*, IV, pp. 241–242; A. Boldur, *Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457–1504). Studiu de istorie socială și politică*, Madrid, 1970, p. 297.

⁶⁹ M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 248; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 35, doc. XLIII.

⁷⁰ Despre Matteo Muriano s-au ocupat printre alții, N. Iorga, *Breve storia dei Rumeni*, București, 1911, pp. 70–72; idem, *Istoria românilor prin călători*, vol. I, București, 1928, pp. 73–74; Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, București, 1916, p. 32 și urm.; C. Isopescu, *Notizie intorno ai Romeni nella letteratura geografica italiana del cinquecento*, în „Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine”, XVI, Bucarest, 1929, pp. 6–7; N. Stoicescu, G. Lăzărescu, *Țările române și Italia pînă la 1600*, București, 1972, pp. 94–95.

⁷¹ M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 734–737; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 36–37, doc. XLV; *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, pp. 148–150.

⁷² M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 804–807; *Călători...*, I, pp. 151–154.

⁷³ F. Papée, *Acta Alexandri...*, pp. 105–106 și 106–107, doc. 85 și 86; *Sbornic*, vol. XLI, p. 41; K. V. Bazilevici, *op. cit.*, pp. 410–411; Al. Gonța, *Ștefan cel Mare și relațiile cu Hoarda de Aur*, în idem, *România și Hoarda de Aur, 1241–1504*, München, 1983, p. 188.

⁷⁴ V. A. Ulianițki, *Materiali dlia istorii vzaimnyh otnoșenii Rossii, Polski, Moldavii, Valahii i Turtzii v XIV–XVI vv.*, Moskva, 1887, pp. 195; Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, p. 493, doc. CCCXLIII.

⁷⁵ M. Sanuto, *op. cit.*, IV col. 333; F. Szákaly, *art. cit.*, pp. 98–103.

⁷⁶ Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, pp. 20–21, doc. XXIV; L. Thallóczy, *op. cit.*, p. 168, doc. CVI; M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 879–884.

⁷⁷ Pentru încheierea păcii moldo-otomane din 1468 a se vedea întreaga discuție asupra problemei în studiul lui Ștefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii”. Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane*, în „Anuarul institutului de istorie și arheologie în „A. D. Xenopol”, XVII, Iași, 1980, pp. 640–645. Vezi și idem, *Pacea moldo-otomană d-1466. Observații pe marginea unor texte*, în „Revista de istorie”, tom 35, nr. 7, 1982, pp. 807–821 și Tahsin Gemil, *Quelques observations concernant la conclusion de la paix entre la Moldavie et l'Empire ottoman (1466) et la délimitation de leur frontière*, în „Revue roumaine d'histoire”, tome XXII, nr. 3, 1983, pp. 225–238.

⁷⁸ Drept răsplată pentru ajutorul acordat sultanul se pare că a trimis lui Ștefan toate însemnele pe care în mod obișnuit Poarta le dădea pentru investitură sau recunoașterea domniei (deci cu mult înainte de Ștefan Lăcustă) iar Ștefan l-a trimis pe fiul său Alexandru ca ostăteac la Constantinopol (deci cu mai bine de jumătate de veac înainte ca Petru Rareș să facă același lucru) (Ștefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii”*, p. 650).

⁷⁸ Testamentul politic al lui Ștefan cel Mare s-a păstrat doar în tradiția cronicărească, dar este conform cu experiența și gândirea sa politică astfel încit, după părerea noastră, el poate fi considerat ca autentic. În acest sens Grigore Ureche spune următoarele: „Iară cîndu au fostu aproape de sfîrșitul său, chîemat-au vlădicii și toți sftnicii săi, boierii cei mari și alți toți ciți s-au prilejitu, arătîndu-le cum nu vor putea ținea țara, cum o au ținut-o el, ei socotîndu din toți mai puternicu pre turcu și mai înteleptu, au datu învătătură să se închine turcilor”. (Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 121), iar Neculce arată în *O samă de cuvinte*; „Cînd au murit Ștefan vodă cel Bun, au lăsat cuvînt fiiului său, lui Bogdan vodă, să închine țara la turci, iar nu la alte niamuri, căci niamul turcilor sint mai întălepti și mai puternici, că el nu o va putea ținea țara cu sabiia, ca dinsul”. (Ion Neculce, *Opere, Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. Gabriel Ștrempel, București, 1982, pp. 168).

⁸⁰ Ștefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii”*, pp. 652.

⁸¹ *Ibidem*, p. 654.

⁸² Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. Magdalena Popescu, 1973, pp. 121—122.

ÉTIENNE LE GRAND ET LA GUERRE OTTOMANO-VÉNITIENNE DE 1499—1503

Résumé

Dans cette étude l'auteur aborde un aspect moins connu du règne d'Étienne le Grand, à savoir celui de sa dernière confrontation avec l'Empire ottoman qui poursuivait la récupération des deux châteaux forts du sud de la Moldavie, Chilia et Cetatea Albă. Cette confrontation est analysée dans le contexte des relations internationales à la fin du XVe siècle et au début du siècle suivant, contexte caractérisé par la reprise des projets antiottomans et par la possibilité de constitution d'une nouvelle coalition des puissances européennes. Quoiqu'une pareille coalition n'ait pu se réaliser, le déclenchement de la guerre turco-vénitienne a permis à Étienne le Grand de s'engager, au niveau diplomatique et militaire, dans la lutte antiottomane et de jouer un rôle important dans le cadre des rapports de force qui se manifestaient dans la zone du Bas Danube et de la Mer Noire. Les actions du prince de la Moldavie entre 1499—1503 démontrent également le fait que le pays roumain situé à l'est des Carpates était devenu un élément essentiel du système politique européen, toute action politique et militaire devant tenir compte de son potentiel économique et militaire, ainsi que de ses options politiques.

ASPECTE ALE PROCESULUI DE CREARE ÎN CHINA A FRONTULUI NAȚIONAL UNIT ANTIJAPONEZ

ANA BUDURA

Deceniile trei și patru ale secolului nostru marchează o etapă de importanță hotărâtoare în istoria contemporană a Chinei. Însemnătatea sa decurge din aceea că în procesul complex al luptei desfășurate de poporul chinez între anii 1931 și 1945 împotriva acțiunilor agresive ale militaristilor niponi au avut loc evoluții și mutații politico-sociale ce și-au avut sorgintea în confruntările cu puterile imperialiste încă din a doua jumătate a secolului trecut. În această confruntare cu imperialismul japonez, un inamic puternic și versat, care prin acțiunile sale agresive pune în pericol însăși ființa națională a poporului chinez, s-a desăvârșit coeziunea națională, a avut loc consacrarea integrității teritoriale a Chinei și recunoașterea ei pe plan internațional ca o mare putere. În focul acestei confruntări, în sânul națiunii chineze s-a realizat un larg consens social-politic cu privire la opțiunea care urma să asigure Chinei un viitor demn, să-i faciliteze procesul de modernizare și afirmarea sa în comunitatea internațională, ca stat independent și suveran. În sfârșit, în cadrul acestui proces au luat naștere și s-au dezvoltat premisele regimului politic ce avea să înfăptuiască dezideratele naționale și sociale ale poporului chinez pe calea socialismului. Finalitatea luptei de rezistență anti-japoneză a poporului chinez a determinat modificarea raportului de forțe în favoarea popoarelor care luptau pentru eliberarea națională și socială, împotriva imperialismului și colonialismului, a politicii de dominație și dictat, pentru promovarea unui nou tip de relații între statele lumii, pentru progres și pace.

Declanșarea războiului de rezistență anti-japoneză la 7 iulie 1937 în urma ofensivei generale a armatelor japoneze marchează în cadrul acestei etape un moment crucial. În fața întregii națiuni chineze s-a impus cu acuitate necesitatea apărării ființei naționale, iar a celor două mari partide politice — Partidul Comunist și Partidul Național — problema elaborării unei noi strategii și tactici, care să asigure realizarea unității naționale, implicit victoria asupra agresorului. Primii pași în direcția realizării colaborării dintre cele două partide în vederea luptei împotriva inamicului comun au fost făcuți încă din toamna anului 1935*. Evenimentele de la Xi'an din decembrie 1936 au accelerat acest proces iar ofensiva generală niponă din anul următor a impus începerea de urgență a tratativelor dintre Partidul Comunist și Partidul Național care s-au finalizat printr-o formă specifică de colaborare.

* Vezi pe larg: Ana Budura, *Lupta de rezistență anti-japoneză a poporului chinez 1931—1945*. Teză de doctorat, p. 48—52; 61—67.

În prima jumătate a anului 1937, s-a accelerat procesul de creștere a influenței militaristilor în viața politică a Japoniei. Noul guvern al generalului Hayoshi Senjuro format în februarie, a adoptat măsuri pentru întărirea armatei, implicit sporirea cheltuielilor militare. Peste 60% din buget a fost destinat armatei¹, cu 600 milioane yenii mai mare decât cel din anul 1936. În consecință efectivul armatei terestre a crescut numai în cursul anului 1937 de la 450 mii la 950 mii, iar al marinei imperiale cu 25%². În opoziție flagrantă cu hotărârile Conferinței navale de la Londra (ianuarie — aprilie 1930) a fost elaborat un program amplu de construcții navale, în urma realizării căruia Japonia a ajuns încă din 1940 la egalitate cu celelalte mari puteri. Guvernul a elaborat o serie de măsuri pentru dezvoltarea înainte de toate a industriei de război și adaptarea întregii economii naționale la cerințele expansiunii agresive nipone. În cuda acestor tendințe militariste ale cercurilor guvernamentale algerile din 1937 au relevat dorința poporului japonez ca țara să urmeze un curs moderat pe linia dezvoltării economice. Partidele de opoziție au obținut în alegeri peste 7 milioane de voturi, ceea ce le-a adus 354 de locuri în Dietă față de cele 40 ale partidelor progubernamentale³. Însă guvernul format în iunie de prințul Konoe, care a încercat să aplaneze conflictul dintre guvern și partidele politice, s-a dovedit totuși prea slab, pentru a face față presiunilor cercurilor militariste și ale unor civili interesați în declanșarea și escaladarea unui război în zonă cu scopul realizării unor planuri ambițioase de dominare a regiunii Pacificului și, dacă s-ar fi putut, al lumii întregi. Primul pas în atingerea acestor scopuri era declanșarea unui război general împotriva Chinei, cucerirea ei în urma unui război fulger, apoi folosirea ei pentru cucerirea în continuare a Asiei de sud și sud-est și impunerea în acest fel a supremației nipone în Oceanul Indian și Pacific. Și de astă dată japonezii au recurs la manevre și provocări care au culminat cu incidentul din 7 iulie de la Podul Lugou aflat în suburbia orașului Beiping*. Acesta a depășit limitele unui conflict local și, prin consecințele sale, a marcat, așa cum arată Mao Zedong „începutul unui atac general împotriva regiunilor Chinei aflate la sud de Zidul Mare, iar rezistența trupelor chineze — începutul războiului de rezistență națională a Chinei”⁴. Mișcarea anti-japoneză a intrat într-o nouă etapă devenind „un război general de rezistență purtat atît de armată cît și de popor”⁵.

Podul Lugou constituia un important punct strategic pentru controlarea orașelor Beiping și Tianjin și a liniilor de cale ferată care duceau spre China Centrală. După crearea Comitetului politic al provinciilor Hebei și Chahar, în ciuda încercărilor evidente ale elementelor pro-japoneze de a realiza „autonomia”, generalul Song Zhiyuan a adoptat în relațiile cu Japonia o atitudine „aparent binevoitoare, în realitate însă sfidătoare, hotărît să nu capituleze”⁶. Această atitudine a fost sprijinită de marea majoritate a ofițerilor și soldaților Armatei a 29-a aflată sub comanda sa, puternic influențată de mișcarea patriotică a maselor largi populare, în ale cărei rînduri exista o puternică voință și hotărîre de a lupta împotriva agresorului japonez, pentru salvarea patriei. În scopul obținerii controlului asupra Chinei de nord și extinderii treptate a agresiunii spre sudul Chinei, ocuparea celor două orașe, Beiping și Tianjin ca și lichidarea rezistenței Armatei a 29-a au devenit pentru

japonezi o necesitate acută. De la început, era clar pentru orice observator lucid că acțiunea samavolnică a militaristilor japonezi nu era un „incident” întâmplător, ci așa cum scria ziarul „Jiunguo Shibao” * din 10 iulie 1937 „un pas plănuit în cadrul politicii agresive a Japoniei de a ocupa China de nord și de a subjuga întreaga noastră patrie”. Fără doar și poate judecînd după rapiditatea desfășurării invaziei și concentrarea efectivelor armatei japoneze, oricine își putea pune întrebarea: cum oare asasinarea unui singur soldat japonez putea să pună în mișcare, într-un timp foarte scurt, o operațiune de asemenea proporții? „Desigur, numai dacă acest incident nu ar fi fost pregătit în mod deliberat, pentru a servi drept pretext unei acțiuni agresive”. Într-o perioadă foarte scurtă (7—15 iulie) efectivul militarilor japonezi în zona orașelor Beiping, Tianjin a crescut de la 10 mii la peste 20 de mii avînd sprijinul a 100 de avioane și a altor unități puse în stare de alertă în afara Zidului Mare⁸. Sesizînd scopurile urmărite de militaristii niponi guvernul chinez arăta într-o notă adresată Ligii Națiunilor, la 30 august 1937: „În timp ce autoritățile chineze se arată gata să ajungă la o reglementare amicală a incidentului, Japonia caută, în mod deliberat, să agraveze situația, concentrînd importante forțe în provincia Hebei și reluînd ofensiva în zona Wanping și Lugou, extinde operațiunile pînă în apropierea orașului Beiping”⁹. În pofida protestului guvernului chinez și al opiniei publice mondiale, la 25 iulie 1937 unitățile armatei japoneze au declanșat operațiunile militare în zona orașelor Beiping și Tianjin. În fața atacului nipon Armata a 29-a, al cărei efectiv număra 100 mii de ostași încurajată și influențată fiind și de mișcarea pentru salvarea patriei condusă de Partidul Comunist Chinez, a opus o rezistență eroică. La rîndul lor reprezentanții cercurilor patriotice din orașul Beiping au acordat un substanțial sprijin unităților militare asigurînd îngrijirea răniților, transportarea alimentelor și a munițiilor, construirea liniilor de fortificație. Detașamente de voluntari, formate din muncitori și studenți, s-au îndreptat spre linia frontului. Din întreaga țară pe adresa autorităților militare și guvernamentale din Beiping și Tianjin au sosit telegrame și scrisori de încurajare și sprijinire morală, ajutoare materiale și financiare. De asemenea, numeroși ofițeri patrioți din întreaga țară au cerut trimiterea lor în primele linii ale frontului luptei anti-japoneze.

Acordînd atenție luptei de partizani în spatele agresorului organizația ilegală a Partidului Comunist Chinez din orașul Beiping, a creat primul detașament de partizani care urma să opereze în suburbia de vest a orașului. Format în principal din studenți și elevi, acesta și-a luat numele de „Armata anti-japoneză națională”. În numai două săptămîni efectivul acestui detașament a ajuns la peste o mie¹¹ de combatanți, acțiunile sale de hărțuire a armatei japoneze avînd un efect încurajator pentru populația orașului.

În întreaga Chină, numeroase organizații obștești, personalități politice și partidele politice precum și mase de oameni ai muncii s-au pronunțat în unanimitate pentru organizarea unei lupte consecvente și hotărîte a întregii națiuni.

Urmărind cu atenție evoluția situației, Comitetul Central al Partidului Comunist Chinez a adresat la 8 iulie un apel întregii națiuni, Parti-

dului Național, Guvernului Central și Comisiei Militare Centrale prin care a chemat la organizarea mișcării patriotice a întregului popor, sprijinirea războiului de rezistență, mobilizarea imediată a forțelor armate navale, terestre și aeriene în vederea confruntării cu inamicul. Apelul sublinia totodată necesitatea „realizării unității tuturor cetățenilor țării, a guvernului și a armatei în cadrul unui front unit național în vederea opunerii unei rezistențe agresivii japoneze”, pronunțându-se pentru „o strânsă colaborare între Partidul Comunist Chinez și Partidul Național în vederea înfruntării noului atac al bandiților japonezi”¹². Apelul a fost urmat la 13 iulie de adunarea extraordinară a membrilor de partid și a activiștilor din organele puterii revoluționare din orașul Yenan, la care s-a hotărât luarea tuturor măsurilor necesare în vederea participării directe în lupta anti-japoneză. În aceeași zi, Mao Zedong, Zhu De și alți comandanți ai Armatei Roșii Chineze au adresat lui Jiang Jieshi (Cian Kai si) și comandanților armatelor din întreaga țară o telegramă în care i-au chemat la mobilizarea tuturor forțelor țării și la realizarea unității în vederea opunerii unei rezistențe concertate împotriva agresivității japoneze. Telegrama dădea expresie hotărârii Armatei Roșii „de a se îndrepta imediat spre front și a lupta pentru eliberarea definitivă a națiunii chineze”¹³. Două zile mai târziu o delegație formată din Zhou Enlai, Qin Bangxian și Lin Boqu, membri ai conducerii P. C. Chinez, s-a îndreptat spre Lushan pentru a purta tratative cu o delegație a Partidului Național în frunte cu Jiang Jieshi*.

Pentru o atitudine hotărâtă anti-japoneză s-a pronunțat și *Comitetul de acțiune pentru eliberarea națională a Chinei* (denumit și cel de al treilea partid)** care într-o declarație dată publicității după 7 iulie 1937 arăta că realizarea scopurilor agresive ale imperialismului japonez poate fi zădărnicită „numai printr-un război național revoluționar”, că „în afara eliberării națiunii chineze, oricare altă alternativă ar însemna o adevărată sinucidere”¹⁴. În document se cerea să se declare imediat război Japoniei și să se convoace Adunarea extraordinară a reprezentanților poporului în vederea alegerii unui organ, care să conducă țara în condițiile războiului de rezistență. Declarația preciza că „în aceste clipe, când se hotărăște soarta națiunii chineze, toate partidele revoluționare trebuie să renunțe la disensiunile existente și pe baza celor două mari obiective — lupta anti-imperialistă, anti-japoneză și revoluția agrară — să treacă la formarea unui front unit trainic, să creeze un organ de îndrumare a acțiunilor”¹⁵.

Pentru o luptă hotărâtă împotriva agresorilor niponi s-au pronunțat și alte organizații de masă ca *Avangarda pentru eliberare națională*, *Federația uniunilor de salvare a patriei* și *Uniunea națională a studenților pentru salvarea patriei*. Curentului organizării grabnice a luptei anti-japoneze s-au raliat și o serie de personalități politice. Președintele Camerei legislative din Nanjing, Sun Ke a declarat de pildă că „numai printr-un război revoluționar se poate obține o rezolvare adecvată a situației actuale”. După ce arăta că întregul popor chinez trebuie să participe la acest război el preciză că „scopul războiului de rezistență fiind salvarea națiunii, sacrificiile nu ne vor putea face să abandonăm lupta”¹⁶. La rîndul său vice-președintele Consiliului militar din Nanjing, Feng Yuxiang, declara: „Răspunsul la acțiunile japoneze nu poate fi decât mobilizarea la luptă

a întregului popor chinez de 450 milioane”¹⁷. Celor din țară li s-au alăturat și cei peste 10 milioane de emigranți chinezi ai căror reprezentanți au adresat guvernului din Nanjing cererea de a organiza cât mai grabnic lupta de rezistență anti-japoneză¹⁸.

Reflectind starea de spirit din întreaga țară, ziarul Dagong Bao din Shanghai scria: „Dorim ca autoritățile centrale să cîntărească bine situația actuală și să conducă întreaga țară pe calea inevitabilă (a luptei anti-japoneze A.B.)”¹⁹.

Sub presiunea mișcării patriotice și în condițiile creșterii spiritului de combativitate în întreaga țară, Jiang Jieshi a adoptat o atitudine mai fermă față de agresiune, a făcut declarații în acest sens și a adoptat o serie de măsuri pentru organizarea apărării naționale. De pildă, într-o cuvîntare rostită la ședința consultativă cu reprezentanții diferitelor partide politice și cu personalități de seamă ale vieții publice, ținută la 17 iulie 1937 el a afirmat că premiza oricărei înțelegeri în privința aplanării incidentului de la podul Lugou trebuie să fie respectarea suveranității și integrității teritoriale a Chinei, subliniind apoi că „odată cu izbucnirea războiului, fiecare persoană, tînăr sau bătrîn, fie din sud sau din nord, poartă răspunderea apărării patriei și a luptei de rezistență față de Japonia”²⁰. „Singura noastră cale de rezolvare a situației — a continuat el — este mobilizarea tuturor forțelor țării pentru apărarea ființei noastre naționale. Atît timp cît Japonia va comite agresiunea, armată împotriva Chinei, noi vom opune o puternică rezistență. Atît timp cît Japonia nu va renunța la politica sa agresivă și nu se va retrage de pe teritoriul țării noastre noi vom continua să luptăm”²¹. Această cuvîntare a fost salutată de întregul popor, fiind apreciată și de P. C. Chinez ca „prima declarație corectă a Partidului Național în privința politicii externe”²².

Această poziție a fost reafirmată de Jiang Jieshi cîteva zile mai tîrziu (27 iulie) cînd a declarat ziaristilor că „guvernul are datoria să apere pămîntul patriei, suveranitatea ei și poporul, el nu are altă alternativă decît aplicarea unui plan global, de conducere a întregii țări, strîns unite, la luptă și acceptarea unor sacrificii supreme pentru apărarea țării intrucît posibilitatea unei soluții parțiale nu mai există”. „Pînă în prezent — a continuat el — armata noastră nu a suferit pierderi prea mari, dar chiar dacă ar fi fost înfrîntă, ea trebuie să dea dovadă de hotărîre și, alături de întregul popor, să continue lupta. Refuzînd orice compromis sau capitulare în fața agresorului, șeful Partidului național a subliniat atitudinea consecventă a guvernului chinez față de Japonia subliniind că „nu poate accepta pierderea nici unei bucăți din teritoriul țării și nici știrbirea suveranității patriei”²³.

La conferința apărării naționale ținută la 6 august, în prezența guvernatorilor și comandanților militari ai provinciilor Sichuan, Yunnan și Guangxi, Jiang Jieshi a enunțat principiile tactice ale războiului de apărare, care urmau să valorifice avantajele oferite Chinei de vastitatea teritoriului său și de superioritate numerică a armatei chineze în cadrul unui război de uzură. Conform acestor principii o parte a forțelor Armatei naționale urma să fie concentrată în China de nord pentru apărarea în primul rînd a obstacolelor naturale din provincia Shanxi, în timp ce forțele principale ale acestei armate urmau a fi concentrate în China

de est pentru apărarea fortificațiilor de la Wusong și Shanghai. În plus un minim de forțe urmau a fi dizlocate pentru apărarea porturilor de-a lungul coastei din sudul Chinei.

Forța militară a Chinei în momentul izbucnirii războiului era mult inferioară armatei japoneze înainte de toate din punct de vedere al înzestrării tehnice cât și al pregătirii de luptă. Legea cu privire la serviciul militar obligatoriu, promulgată în 1933 (în Japonia fusese promulgată în 1873 A. B.) a intrat în vigoare de abia la 1 martie 1936, ceea ce a făcut ca la izbucnirea războiului China să nu dispună încă de o armată bine pusă la punct. Deși efectivul total al armatei chineze se cifra la 3 milioane de soldați și ofițeri *, organizat în 182 de divizii de infanterie, 46 de brigăzi independente, 9 divizii de cavalerie și 28 regimente de artilerie ²⁴, ea nu dispunea de rezervele necesare. Cu excepția a 10 divizii bine dotate, înzestrarea restului armatei era nesatisfăcătoare și inaptă pentru scopuri militare. Armamentului învechit i se adăuga muniția insuficientă, iar guvernul Jiang Jieshi avea autoritate numai asupra unui sfert din armată, pentru că restul se afla sub ordinele directe ale comandanților din provincii și era doar nominal incluși în armata națională. Teoretic, o divizie chineză trebuia să numere 10.923 soldați și ofițeri, se pare însă că nici 10 din totalul diviziilor nu dispunea de acest efectiv ²⁵. Armatei chineze îi lipsea armamentul greu. În acest timp armata japoneză dispunea (în iulie 1937), de un efectiv total de 462 mii soldați și ofițeri activi bine pregătiți și bine echipați, organizat în 21 divizii regulate cărora li se adăuga o rezervă de 1,5 milioane de ostași bine instruiți și de cele 2,5 milioane parțial pregătiți ²⁶. Situația era identică și în ce privește raportul dintre forțele navale și aeriene ale celor două țări. În timp ce flota chineză dispunea doar de câteva nave militare demodate de mic tonaj al căror deplasament total era de 59.034 tone, flota japoneză dispunea de numeroase nave cu un deplasament total de 1,9 milioane tone ²⁷. La rindul său aviația militară chineză dispunea doar de 600 de avioane, din care numai 305 erau aparate de luptă, restul fiind destinate antrenamentului piloților și transportului. Acestor forțe aeriene japonezii le opuneau 2 800 de bombardiere și avioane de vânătoare ²⁸.

Acest raport între forțele militare ale celor două țări, serios afectat de deficiențele de organizare militară a potențialului existent, de concepția strategică a lui Jiang Jieshi căreia i s-a adăugat și concepția sa politică pe ansamblu a făcut ca agresiunea japoneză, o dată declanșată, să ia proporții tot mai mari și în decurs de un an și trei luni provinciile Chinei de Nord, capitala țării, orașele de coastă, principalele linii de comunicații dintre China de Nord, nord-est și sud-est să fie supuse dominației sau controlului nipon.

După ocuparea în urma incidentului de la Podul Lugou, a orașelor Beiping și Tianjin (30 iulie) comandamentul japonez a organizat operațiuni militare pentru ocuparea Chinei de nord, înaintînd de-a lungul căilor ferate Beiping — Suiyuan și Datong — Fenglingdu spre provinciile Shanxi și Suiyuan, ca și de-a lungul căii ferate Beiping — Hankou spre provincia Henan. Au fost concentrate de asemenea forțe importante de-a lungul căii ferate Tianjin — Bukou. La 13 august, două divizii ale Forțelor expediționare japoneze au debarcat la Shanghai în timp ce nave

de război ale flotei a 3-a au fost concentrate la Wusong, marcînd începutul războiului general sino-japonez.

Războiul general a pus cu toată acuitatea în fața întregii națiuni chineze, a tuturor partidelor politice, dar în special în fața Partidului Național, de guvernămînt și a Partidului Comunist Chinez, forță politică majoră a țării, problema concentrării tuturor forțelor umane, materiale și spirituale în vederea organizării rezistenței naționale. Realizarea unității, naționale în fața pericolului pe care-l prezenta agresiunea niponă a devenit o cauză majoră a întregii națiuni chineze.

Trebuie precizat aici faptul că crearea frontului unit național anti-japonez a constituit un proces îndelungat și complex, ale cărui începuturi datează din perioada ce a urmat imediat după incidentul din 18 septembrie 1931. După evenimentele de la Xi'an, din decembrie 1936 care au marcat o nouă etapă a acestui proces, obiectul discuțiilor dintre Partidul Comunist și Partidul Național l-a constituit — așa cum arăta Zhou Enlai „alegerea uneia dintre alternative: pregătirea adevărată a războiului anti-japonez sau pregătirea lui numai în vorbe deșarte”²⁹.

După plenara a III-a a Partidului Național din februarie 1937 și prezentarea de către P. C. Chinez a celor „cinci revendicări și patru garanții” s-au creat premisele colaborării dintre cele două partide. Pînă în septembrie 1937 între delegațiile P. C. Chinez și Partidul Național* au fost duse o serie de tratative cu privire la problemele concrete ale colaborării. Trebuia clarificată problema reorganizării Armatei Roșii și situația regiunilor de graniță dintre provinciile Shaanxi, Gansu și Ningxia, aflate sub controlul puterii politice create de P. C. C. apoi stabilită forma organizatorică a colaborării dintre cele două partide, în sfîrșit trebuia discutată problema elaborării unei declarații comune cu privire la această colaborare.

Pînă la izbucnirea războiului în iulie, mai precis pînă la 13 august, tratativele s-au desfășurat anevoios și cu multe tergiversări îndeosebi din partea Partidului Național. Cînd însă interesele economice ale guvernului Jiang Jieshi și ale principalelor țări capitaliste au fost direct amenințate de atacul japonez, cercurile conducătoare ale Partidului Național s-au arătat interesate în antrenarea cît mai grabnică a forțelor armate conduse de Partidul Comunist Chinez la lupta anti-japoneză. Drept urmare, în cadrul tratativelor s-au avansat propuneri în acest sens, ambele părți, făcînd unele concesii apropiindu-și în unele probleme pozițiile iar în altele ajungîndu-se chiar la înțelegere, ca de pildă, în problemele militare. În unele probleme s-au ajuns la formule echivoce, cum a fost cazul declarației comune cu privire la colaborare, sau s-a căzut de acord cu continuarea discuțiilor asupra chestiunilor la care nu se ajunsese la nici o înțelegere, ca de pildă, în problema renunțării la puterea politică în regiunile controlate de Partidul Comunist Chinez. Tratativele au cerut, în special din partea Partidului Comunist Chinez, multă elasticitate și înțelegere dar și hotărîre pentru a ajunge la o colaborare reală cu Partidul Național, în cadrul căreia să fie asigurate atît condițiile necesare luptei comune anti-japoneze cît și menținerea independenței sale politice și organizatorice implicit libertatea sa de acțiune³⁰. Militînd pentru frontul unit, Partidul Comunist Chinez nu a pierdut nici o clipă din vedere

scopul său final — socialismul. El nu a renunțat nicicând la desfășurarea unei munci independente de educare în spirit comunist a maselor și năi la organizarea lor în spiritul luptei permanente pentru interesele fundamentale ale proletariatului⁸¹. Într-o circulară adresată în aprilie 1937 tuturor membrilor de partid, C. C. al P. C. Chinez atrăgea clar atenția că „înțelegerile și concesiile la care se recurge, nu înseamnă renunțarea de către P. C. Chinez la independența organizatorică, la libertatea de a critica, nu înseamnă că partidul renunță la conducerea forțelor revoluționare care dispun de un puternic spirit de disciplină și un înalt grad de organizare dobândit de-a lungul anilor”. El sublinia totodată faptul că limita concesiilor și înțelegerilor cu Guomindang-ul merge pînă la „menținerea independenței organizatorice a partidului și a libertății de a critica, păstrarea conducerii forțelor revoluționare create de partid”, depășirea acestei limite neputînd fi acceptată. Circulara preciza că „aceste concesi și înțelegeri sînt subordonate scopului principal — acela de a obține condiții favorabile extinderii acțiunilor legale în întreaga țară, sporirii influenței politice și a forțelor organizatorice ale partidului, creșterii rolului său conducător în revoluția națională, fără de care această revoluție nu poate învinge”⁸².

În condițiile agresiunii japoneze, care periclita existența națională a Chinei, contradicția dintre națiunea chineză în ansamblul său și imperialismul japonez a devenit contradicția principală căreia trebuiau să-i fie subordonate toate celelalte contradicții dintre diferitele clase sociale. Acest fapt crea posibilitatea obiectivă pentru făurirea unui larg front unit național anti-japonez care să cuprindă, cu excepția unei minorități trădătoare, muncitorimea, burghezia națională și compradoră pro-americană sau filo-engleză, țărănimea și moșierimea. În cadrul frontului unit raportul de forțe era însă inegal. Partidul Național deținea ponderea cea mai mare în exercitarea puterii atît pe linie militară cît și politică. Urma apoi Partidul Comunist Chinez care deși dispunea de o forță militară mai redusă, deținea controlul politic și militar asupra bazelor revoluționare anti-japoneze. Celelalte partide politice ca, de pildă, Comitetul de acțiune pentru eliberarea națiunii (sau cum i se mai spunea — cel de al treilea partid), Partidul Național Social, Partidul Tineretului din China și alte grupări politice din țară au constituit inițial forțe nesemnificative pe plan național. În aceste condiții Partidul Național, conștient de forța pe care o reprezenta la începutul războiului a încercat prin toate mijloacele să-și consolideze puterea cîntînd să slăbească celelalte forțe anti-japoneze care în urma dezvoltării lor, tot mai vizibil puteau să-i pericliteze puterea*. Ca atare Partidul Național a făcut totul pentru a-și apăra pozițiile sale dominante nefiind dispus să împartă puterea cu alte partide. Elocvent din acest punct de vedere va fi Programul rezistenței armate și reconstrucției naționale adoptat la Congresul Extraordinar al Partidului Național din aprilie 1938 în care se arăta că pentru a asigura progresul general toată capacitatea de luptă a națiunii „trebuie concentrată sub conducerea acestui partid și a lui Jiang Jieshi”⁸³. Liderii acestui partid vor considera crearea frontului unit ca „un consens al întregii națiuni asupra sprijinului ce trebuia acordat conducerii Partidului Național în condițiile situației excepționale create de război”⁸⁴ și ca atare au promovat o politică de subordonare a P. C. Chinez și a celorlalte forma-

țiuni politice. Șeful Guomindang-ului a declarat fără înconjur că „este de datoria lui să încorporeze Partidul Comunist în Partidul Național și să transforme cele două partide într-o singură organizație”. El afirma de altfel că acestea constituie „problema lui de viață și de moarte, un scop a cărui nerealizare nu-i va da pace nici în mormint”⁵⁵. De fapt el va urmări instituirea unui regim autoritar în care centrul de gravitate să-l constituie el și partidul său. În acest scop începînd cu anul 1938 el va organiza o amplă campanie de propagandă în favoarea „unei singure doctrine, unui singur partid politic, unui singur conducător, unui singur guvern, unei singure armate”⁵⁶.

La rîndul său, Partidul Comunist Chinez a militat și el cu consecvență pentru menținerea și lărgirea influenței sale politice și militare în rîndul maselor din întreaga țară precum și extinderea și consolidarea puterii revoluționare. Accentul a fost pus însă pe organizarea luptei împotriva agresorului nipon sub forma unui război de partizani. Semnificativă din acest punct de vedere a fost ședința lărgită a Biroului Politic al C. C. al partidului din 22 — 25 august 1937 care a trasat ca obiective prioritare de ordin tactic: începerea în mod independent a războiului de partizani, deschiderea frontului din spatele inamicului și înființarea bazelor anti-japoneze în regiunile ocupate de japonezi, organizarea în întreaga țară a unei largi mișcări de masă anti-japoneză și obținerea drepturilor politice și economice ale poporului; s-a stabilit ca reducerea rentei și a cametei să constituie politica fundamentală a partidului în ceea ce privește rezolvarea problemei țărănești în perioada războiului anti-japonez.

Tratativele dintre cele două partide în problema reorganizării Armatei Roșii s-au concentrat în jurul a două probleme și anume: cine să desemneze și din cine să se compună comandamentul Armatei Roșii chineze după reorganizare și care să fie efectivul acesteia. Reprezentanții Partidului Național urmăreau ca, în urma reorganizării, Armata Roșie să fie pusă sub comanda ofițerilor Armatei Naționale iar efectivul ei să fie inițial de 3—5 mii de ostași, iar mai târziu de 18 mii, aceasta fiind o concesie maximă⁵⁷.

Delegația Partidului Comunist Chinez s-a pronunțat pentru menținerea independenței Armatei Roșii și după reorganizare. În acest sens, a cerut acceptarea înființării unui comandament suprem și numirea lui Zhu De în funcția de comandant suprem, iar al lui Peng Dehuai în cea de comandant suprem adjunct. Ea a respins categoric insistențele delegației Partidului Național ca comandanții Armatei Roșii sau adjunctii acestora să fie numiți, după reorganizare, de către Comisia Militară a guvernului Național. La 14 iulie, în urma unor concesi reciproc comandamentul Armatei Roșii și-a dat acordul pentru efectuarea reorganizării, după care Comisia Militară a guvernului național a dat publicității la 22 august 1937 ordinul de reorganizare a Armatei Roșii Chineze în Armata a 8-a a Armatei Naționale Revoluționare*, confirmînd pe Zhu De în postul de comandant suprem al acesteia, pe Peng Dehuai în cel de comandant suprem adjunct, pe Ye Jianying în cel de șef al Statului Major, iar pe Ren Bishi în cel de șef al Comisiei Politice. Zhou Enlai a fost numit consilier superior al Comisiei Militare Centrale. În ceea ce privește efectivul Armatei Roșii, în urma insistențelor delegației Partidului Comunist

Chinez, în cele din urmă s-a acceptat ca Armata a 8-a să fie formată din 3 divizii cu un efectiv de 15 mii de oameni fiecare, 6 brigăzi, 12 regimente, unitățile de cavalerie, de artilerie, de comunicații fiind considerate auxiliare. Unitățile locale ale Armatei Roșii au fost reorganizate în detașamente de menținere a ordinii și ale miliției populare.

Discuțiile cu privire la situația regiunilor controlate de P.C.C. s-au concentrat asupra organizării și exercitării puterii politice în aceste teritorii. Și de astă dată delegația Partidului Național a depus eforturi pentru a le subordona controlului guvernului central, în timp ce delegația Partidului Comunist Chinez s-a postat pe poziția menținerii independenței regiunilor și a controlului Partidului Comunist asupra organizării vieții politice de aici, urmînd ca acestea să servească drept bază pentru lupta anti-japoneză a forțelor armate comuniste. Deși, la început s-a acceptat includerea lor în cadrul unei regiuni speciale recunoscîndu-li-se un statut separat în problema exercitării puterii politice nu s-a ajuns la nici o înțelegere concretă.

În privința organizării puterii de stat în condițiile războiului s-au manifestat, de asemenea, divergențe fundamentale. Partidul Comunist Chinez a propus convocarea unei Adunări Naționale cu adevărat reprezentative și înființarea unui guvern al apărării naționale, care să reprezinte puterea politică unitară a diferitelor partide politice anti-japoneze din China. Partidul Național, invocînd faptul că China se afla în etapa guvernării prin tutelaj politic, stabilită de Sun Zhongshan (Sun yat-Sen), nu a fost de acord cu organizarea unui guvern de front unit ci doar cu acceptarea în guvernul național a reprezentanților Partidului Comunist Chinez și cu înființarea unui Consiliu Consultativ Național, ca organ auxiliar de consultare al Partidului Național, neavînd în esență nici o putere în luarea deciziilor. Partidul Comunist a apreciat că, în ciuda neajunsurilor acestui organ, convocarea lui reprezintă un pas înainte pe linia stimulării luptei anti-japoneze, fapt pentru care a și fost de acord să-și trimită delegații săi la lucrările Consiliului.

În privința formei organizatorice a colaborării dintre cele două partide, delegația Partidului Comunist Chinez a urmărit, de asemenea, apărarea principiului independenței sale. Inițial el propusese înființarea Alianței Naționale. Jiang Jieshi nu a acceptat însă să recunoască, în afara Partidului Comunist Chinez alte partide politice, respingînd astfel ideea Alianței Naționale și a refuzat totodată să accepte formularea privind colaborarea dintre Partidul Național și Partidul Comunist ca și ideea colaborării în cadrul Partidului Național. El a propus înființarea unei Ligi național-revoluționare, formată doar din cele două partide pe principiul reprezentării paritare, revendicîndu-și funcția de președinte al acesteia și dreptul de decizie în cadrul ei. În cazul că Liga și-ar fi desfășurat activitatea în mod corespunzător, conform concepției lui, ea putea fi lărgită în viitor într-o organizație unită a celor două partide, care să preia legăturile Partidului Comunist Chinez cu Internaționala Comunistă și în acest fel să promoveze o politică de alianță cu U.R.S.S., așa cum se prevedea în cele trei principii fundamentale ale lui Sun Zhongshan.

În principiu delegația Partidului Comunist Chinez s-a arătat de acord cu înființarea Ligii național-revoluționare; a pus însă condiția

elaborării în prealabil a unei platforme comune acceptată de ambele părți pe baza căreia să fie ales un for suprem compus dintr-un număr egal de reprezentanți ai celor două partide. P. C. Chinez considera că numai după recunoașterea unei asemenea platforme-program comune Jiang Jieshi poate fi ales în funcția de președinte; aceasta ar fi putut, de asemenea, garanta luarea unor decizii în spiritul acestei platforme și limitarea tendințelor dictatoriale ale șefului Guomindang-ului. Pornind de la aceste considerente la 25 august Partidul Comunist Chinez a dat publicității *Programul în zece puncte al războiului de rezistență anti-japoneză și de salvare a patriei*, care prevedea realizarea unității naționale „și pe baza colaborării dintre Partidul Național și Partidul Comunist — organizarea unui front unit național anti-japonez, care să unească toate partidele și grupările, toate păturile sociale și unitățile militare, care să conducă războiul anti-japonez”³⁸. În domeniul reprezentativ-statal, programul prevedea convocarea Adunării Naționale, „care să reprezinte cu adevărat poporul”, adoptarea unei constituții „autentic democratice” și alegerea unui guvern al apărării naționale format din „elementele revoluționare ale difenitelor partide, grupări și ale organizațiilor obștești”³⁹. Accentul principal era pus însă pe elaborarea unei platforme a luptei de rezistență și de salvare a patriei și pe măsurile concrete de mobilizare generală a poporului și armatei la războiul de rezistență. În domeniul libertăților democratice programul preconiza acordarea necondiționată a libertății cuvintului, presei și întrunirilor, a dreptului la organizare, libertatea înarmării pentru a putea opune rezistență cu arma în mână inamicului, anularea tuturor legilor care îngreădeau mișcarea patriotică a poporului și adoptarea altor legi revoluționare, eliberarea tuturor prizonierilor politici patrioți și revoluționari, suspendarea interzicerii impuse partidelor democratice⁴⁰ etc. Programul prevedea de asemenea o serie de măsuri financiare și economice, care să satisfacă atit necesitățile ducerii războiului cît și un minimum al condițiilor de trai ale poporului.

Organul P.C.C. — „Jiuguo Shibao” a considerat acest program drept un document „care servea interesele războiului de rezistență ale poporului din întreaga țară și corespondea în întregime spiritului celor trei principii revoluționare ale lui Sun Zhongshan”. Din această cauză — se arăta în ziarul menționat — „acest program nu constituie doar programul P.C. Chinez în războiul de rezistență ci al întregii națiuni în acest război, al colaborării dintre P. C. Chinez și Partidul Național”; el cuprinde „orientarea generală spre unitatea întregii națiuni în condițiile războiului de rezistență, constituind garanția organizării unui război de lungă durată și a dobîndirii victoriei în războiul de rezistență”⁴¹. Reflectînd complexitatea condițiilor din această vastă țară o serie de prevederi ale acestui program vor sta la baza *Programului luptei de rezistență și de reconstrucție națională* ce va fi adoptat la Congresul Extraordinar al Partidului Național din martie — aprilie 1938, fără ca aceasta să fie menționată în mod oficial. Deocamdată însă Jiang Jieshi a evitat luarea unor angajamente care să-i pericliteze pozițiile și nu a acceptat, nici pînă la sfîrșitul războiului, semnarea vreunui document care să consfințească organizarea frontului unit. Mai mult, hotărît să nu trateze de la egal la egal cu Partidul Comunist Chinez, a evitat semnarea unei de-

clarații comune a celor două partide cu privire la stabilirea colaborării dintre ele. De la începutul tratativilor, el a cerut Partidului Comunist Chinez să dea publicității o declarație în care să se angajeze că va respecta cele trei politici fundamentale ale lui Sun Zhongshan, va înceta orice acțiune ce ar viza răsturnarea pe cale violentă a puterii politice a Partidului Național, va renunța la aplicarea reformei agrare și la poziția sa privind reorganizarea Armatei Roșii și a regiunilor aflate sub conducerea sa. Abia după aceasta guvernul format de Partidul Național urma să dea publicității ordinul de reorganizare a Armatei Roșii iar Jiang Jieshi urma să facă o declarație prin care să recunoască Partidul Comunist Chinez.

Pornind de la interesele supreme ale salvării patriei, Comitetul Central al Partidului Comunist Chinez elaborase proiectul acestei declarații încă în luna martie 1937 și în luna mai-l-a transmis Partidului Național. Tratativilor au fost însă tergiversate în jurul unor formulări pînă la 22 septembrie, cînd Agenția centrală de știri a Partidului Național a dat publicității *Declarația Partidului Comunist Chinez cu privire la colaborarea dintre Partidul Național și Partidul Comunist*. De astă dată programul general al luptei poporului chinez era formulat în următoarele trei puncte: „1. Dobîndirea independenței, libertății și eliberării națiunii chineze, recucerirea teritoriilor pierdute și restabilirea integrității teritoriale și a suveranității țării, în primul rînd prin pregătirea și declanșarea războiului de rezistență națională revoluționară. 2. Transpunerea în viață a drepturilor poporului, convocarea Adunării Naționale în vederea elaborării constituției și stabilirii liniilor directoare de salvare a patriei. 3. Asigurarea unei vieți fericite poporului chinez, în primul rînd prin acordarea de ajutoare celor sinistrați, asigurarea celor necesare traiului, dezvoltarea economiei de apărare națională, ușurarea suferințelor poporului și îmbunătățirea vieții sale”⁴².

Partidul Comunist și-a exprimat dorința ca în cadrul acestui program general să-și conjuge eforturile cu ale tuturor cetățenilor țării „cu scopul de a nu oferi pretexte intrigilor inamicului și a spulbera îndoielele tuturor persoanelor bineintenționate”⁴³. El a declarat că: „1. Azi cele trei principii politice ale domnului Sun Zhongshan constituie o necesitate a Chinei, partidul nostru este deci gata să ducă o luptă consecventă pentru realizarea lor; 2. el este gata să renunțe la politica de răsturnare prin mijloace violente a puterii politice a Partidului Național și la acțiunile revoluționare, de asemenea să înceteze politica de confiscare pe cale violentă a pămînturilor moșierești; 3. în scopul realizării unității puterii politice la nivelul întregii țări partidul este gata să desființeze organele puterii din regiunile controlate de el și să adopte politica drepturilor poporului; 4. el este gata să schimbe denumirea și indicativul Armatei Roșii, să accepte ca aceasta să facă parte din Armata Națională Revoluționară și să accepte comanda Comisiei Militare a guvernului național așteptînd ordinul de intrare în acțiune pentru a-și îndeplini sarcinile ce-i revin pe frontul anti-japonez”⁴⁴. A doua zi după publicarea Declarației, Jiang Jieshi a rostit o cuvîntare în care a subliniat și el necesitatea realizării unității naționale pentru a se opune rezistență agresiunii străine și a afirmat că Declarația Partidului Comunist Chinez constituie „o mărturie a faptului că interesele naționale primează asupra

tuturor altor interese” și că angajamentele luate de acesta constituie „condiții necesare concentrării forțelor pentru salvarea patriei și pentru a se opune rezistență agresiunii străine”. Jiang Jieshi a socotit că această declarație dovedea „că de azi înainte în China toate eforturile vor putea fi concentrate într-o singură direcție”⁴⁵. În istoriografia chineză se apreciază că deși, în cuvîntare, a evitat să facă o apreciere asupra programului luptei naționale de rezistență elaborat de Partidul Comunist Chinez aruncînd întreaga vină pentru cei zece ani de război civil pe umerii acestuia șeful Guomindang-ului „a recunoscut totuși locul legal al Partidului Comunist Chinez”⁴⁶. La rîndul său Mao Zedong considera că „publicarea declarației Partidului Comunist Chinez și al cuvîntării lui Jiang Jieshi marchează începutul colaborării dintre cele două partide, ceea ce a creat baza necesară pentru salvarea patriei”. Prin aceasta, continuă el, a fost enunțată „crearea frontului unit al celor două partide, care va deschide o nouă eră în istoria revoluției chineze, va avea o influență profundă asupra acesteia și va juca un rol hotărîtor în lupta pentru înfrîngerea imperialismului japonez”⁴⁷.

Înțelegerea dintre Partidul Național și cel Comunist a determinat comandantii militari ai diferitelor provincii să jure credință Guvernului Național Central iar pe cele două partide mici: Partidul Tincretului și Partidul Național Social să inițieze un schimb de scrisori cu Partidul Național vizînd realizarea unei colaborări⁴⁸.

Datorită condițiilor specifice din China, frontul unit național, ce avea la bază colaborarea dintre Partidul Comunist Chinez și Partidul Național, s-a caracterizat prin trăsături distincte ce l-au deosebit de fronturile populare sau naționale din Franța, Spania și alte țări din Europa.

În China acest front nu s-a concretizat într-o formă organizatorică stabilă și, pînă la sfîrșitul războiului, nu s-a ajuns la elaborarea unui program comun. Zhou Enlai caracteriza această colaborare fiind „de tip orientat”⁴⁹, colaborare ce se realiza prin înțelegeri și acorduri pentru fiecare situație dată. În principiu, ambele partide au recunoscut, drept bază politică a colaborării, cele trei principii politice ale lui Sun Zhongshan, însă modul de interpretare a acestora era diferit. Ambele partide au elaborat proiecte de program ale luptei anti-japoneze care conțineau multe puncte comune fără ca să se accepte însă oficial una dintre ele drept program comun. Acceptarea ideii frontului unit nu a însemnat abandonarea de către cele două partide a propriilor obiective de clasă, așa cum au fost stipulate în programele lor politice, ambele acționînd de o asemenea manieră, încît, odată cu victoria asupra agresorului japonez să-și asigure ascendența asupra celuilalt.

Frontul unit din China trebuie înțeles ca o formulă de colaborare sui-generis, acceptată de întreaga națiune, în fața pericolului din afară și chiar dacă de-a lungul celor opt ani de colaborare dintre cele două partide au intervenit conflicte puternice, chiar confruntări militare, soldate cu importante pierderi de vieți omenești, coeziunea națională s-a menținut, totuși, iar China în ansamblu s-a prezentat ca o forță unită pînă la capitularea Japoniei.

NOTE

¹ Jiu Hua, *Zhongjiao gemingshi jiangyi* (Istoria revoluției chineze, curs), vol. 1 și 2. Edit. Universității Renmin, Beijing, 1980, p. 455.

² *Ibidem*.

³ E. O. Reishauer și A. M. Craig, *Japan. Tradition and Transformation*, Charles E. Tuttle Company, Tokyo, 1978, p. 255.

* Numele orașului Beijing (Capitala din nord) după 1928 când capitala Chinei a fost orașul Nanjing (Capitala din sud).

⁴ Mao Zedong, *Xuanji* (Opere Alese), Beijing, 1968, vol. 2, p. 324 (Mao Tze-dun, *Opere Alese*, București, E.S.L.P., 1955, vol. 2, p. 27).

⁵ „Jiuguo Shibao”, 18 septembrie 1937.

⁶ „Wen Shi Ziliao xuanji”. (Culegere de documente istorice cu caracter literar), Editat de Comitetul de cercetare a documentelor istorice cu caracter literar de pe lângă Comitetul Național al Consiliului Politic Consultativ Popular din China, nr. 1, 1960, p. 9. În continuare: *Wen Shi Ziliao*.

* Organul Partidului Comunist Chinez, care apărea la Paris.

⁷ E. Dorn, *The Sino-Japanese War 1937—1941, From Marco Polo Bridge to Pearl Harbour*, Macmillan Publishing Co. Inc. New York, 1974, p. 5.

⁸ Lincoln Li, *The Japanese Army in North China 1937—1941*, Oxford University Press, London, New York, Melbourne, 1975, p. 3.

⁹ Arhiva M.A.E., fond 71/1920—1944, vol. 3, China. Probleme economice, 1925—1940, f. 176.

¹⁰ „Wen Shi Ziliao”, nr. 1, 1960, p. 22.

¹¹ „Beijing Ribao” 7 iulie 1981.

¹² *Zhongguo xinminzhuyi geming shi cankao ziliao* (Documente ale istoriei revoluției democratice de tip nou din China), Coordonator principal Jiu Hua Edit. Shangwu Yinshuguan, 1950, p. 354.

¹³ „Jiuguo Shibao”, 20 iulie 1937.

* *Di erci Guo Gong hezuo* (A doua colaborare dintre Partidul Național și Partidul Comunist) Sub redacția lui Tong Xiaopeng. Edit. Wenwu, 1985, p. 67.

* A luat ființă în 1930 cu numele Comitetului provizoriu de acțiune al Partidului Național din China și era format din elementele de stânga ale Partidului Național și din membrii Partidului Comunist Chinez excluși din partid după înfringerea Marii Revoluții Chineze (1924—1927) și din cei care l-au părăsit de bunăvoie. Programul său conținea multe elemente comune cu cel al P.C.C.

¹⁴ Zhang Zhiyi: *Kanzhan zhong de zhengdang he paibie* (Partidele și grupările politice în timpul războiului de rezistență), Edit. Dushu shenghuo, Chongqing, 1939, p. 55.

¹⁵ *Ibidem*, p. 56.

¹⁶ „Jiuguo Shibao”, din 5 august 1937.

¹⁷ „Jiuguo Shibao”, din 10 august 1937.

¹⁸ „Wen Shi Ziliao”, nr. 1/1966, p. 22, „Renmin Ribao”, 26 august 1985.

¹⁹ Apud, *Rong Mengyuan Jiangjia wangchao* (Dinastia Jiang), Edit. tineretului, Beijing, 1980, p. 156.

²⁰ Mao Zedong, *Op. cit.*, vol. II, p. 331 (ed. rom., Vol. II, p. 13).

²¹ „Jiuguo Shibao”, 25 septembrie 1937.

²² Mao Zedong, *Op. cit.*, vol. II, p. 336 (ed. rom., vol. II, p. 12). Referindu-se la această atitudine a Guomindangului, Raportul politic prezentat de Mao Zedong în fața celui de al VII-lea Congres al Partidului Comunist Chinez ținut în 1945 a arătat: „După incidentul de la Podul Lugou din 7 iulie 1937 și pînă la căderea orașului Wuhan în octombrie 1938, guvernul Guomindang a depus eforturi relativ mari în războiul împotriva Japoniei. În acea perioadă, atacul declanșat pe o scară largă de către agresorii japonezi și creșterea indignării patriotice a întregului popor au forțat Guomindang-ul ca în centrul gravitațional al politicii sale să plaseze lupta de rezistență împotriva agresorilor japonezi, favorizînd astfel crearea avîntului luptei întregii armate și a întregului popor împotriva Japoniei și apariția pentru moment, a unei atmosfere noi și dinamice” (Mao Zedong, *Op. cit.*, vol. III, p. 938 (ed. rom., vol. IV, p. 471).

* Unele surse străine apreciază efectivul Armatei Chineze la 2 milioane de ostași.

²³ „Jiuguo Shibao”, 17 septembrie 1937.

²⁴ F. Dorn, *Op. cit.*, p. 6.

²⁵ *Ibidem*, p. 6—7.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *History of the Sino-Japanese War (1937—1945)*, Chung Wu Publishing Co., Taipei, 1972, p. 172. (În continuare: *History of Sino-Japanese War*).

²⁸ F. Dorn, *Op. cit.*, p. 9.

²⁹ Zhuo Enlai, *Xuanji* (Opere alese), vol. I, Edit. Poporului, Beijing, 1980, p. 193.

* Din partea Partidului Comunist Chinez la tratative au participat: Zhou Enlai, Qin Bangxian, Ye Jienying, Zhu De, Lin Boqu; din partea Partidului Național: Gu Zhutong, He Songhan, Zhang Chong, Jiang Jieshi, Chen Lifu, Song Ziwen, Kang Ze, Shao Lizi.

³⁰ Liu Shaoqi, *Minzu tongyi zhanxian de jiben yuanze* (Principiile fundamentale ale frontului unit național) citat în revista „Jindaishi Yanjiu”, nr. 4/1980, p. 60.

³¹ *Ibidem*.

³² „Jiuguo Shibao”, 1 septembrie 1937.

* De-a lungul celor opt ani de război anti-japonez au avut loc numeroase răbufniri violente ale acestor tendințe ale Partidului Național și conducătorului său concretizate în organizarea unor mari campanii militare împotriva armatelor și bazelor revoluționare anti-japoneze conduse și controlate de Partidul Comunist Chinez precum și o serie de alte acțiuni antidemocratice.

³³ Zhang Zhiyi, *Op. cit.*, p. 18—19.

³⁴ P.K.T. Sih, *Nationalist China During the Sino-Japanese War*. Exposition Press, New York, Hicksville, 1977, p. 284.

³⁵ Li Liangzhi, *Kangri minzu tongyi zhanxian de xingcheng ji qi tedian* (Crearea frontului unit național anti-japonez și caracteristicile sale) în revista „Jiaoxue yu yanjiu” (Învățămînt și cercetare), nr. 2, 1981, p. 19.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, p. 16.

* La 20 septembrie același an, din considerente organizatorice Armata a 8-a a fost transformată în Corpul 18 al Armatei Naționale Revoluționare, încredințându-i-se misiunea mobilizării și organizării unui amplu război de partizani (vezi revista teoretică a P.C.C. „Jiefang” nr. 111, 1937, p. 24).

³⁸ Mao Zedong, *Op. cit.*, vol. II, p. 328 (ed. rom. vol. II, p. 35—36).

³⁹ *Idem*, p. 327 (p. 33).

⁴⁰ *Idem*, p. 326—327 (p. 32—33).

⁴¹ „Jiuguo Shibao”, 25 octombrie 1937.

⁴² „Jiuguo Shibao”, 25 octombrie 1937 și Zhou Enlai, *Op. cit.*, p. 76—77.

⁴³ Zhou Enlai, *Op. cit.*, p. 77.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ „Jiuguo Shibao”, 25 octombrie 1937.

⁴⁶ Hu Hua, *Op. cit.*, p. 461.

⁴⁷ Mao Zedong, *Op. cit.*, vol. II, p. 334 (ed. rom. vol. II, p. 52).

⁴⁸ P.K.T. Sih, *Op. cit.*, p. 275.

⁴⁹ Li Liangzhi, *Op. cit.*, p. 19.

ASPECTS DU PROCESSUS DE CRÉATION EN CHINE DU FRONT NATIONAL UNI ANTIJAPONAIS

Résumé

Au fur et à mesure de l'accroissement de l'influence des militaires dans la vie politique du Japon, ceux-ci ont exercé une pression croissante en vue de l'escalade de la guerre en Chine et l'accomplissement des plans de domination de la zone du Pacifique. Dans ce contexte général, l'incident provoqué par les militaristes japonais le 7 juillet 1937 a dépassé les limites d'un simple conflit local, marquant le début d'une attaque générale contre la Chine.

Le mouvement anti-japonais est entré dans une nouvelle étape, se transformant en guerre générale de résistance, menée aussi bien par

l'armée que par le peuple. Dans tout le pays, les masses populaires, des organisations de masse, des partis et des personnalités politiques se sont prononcés pour l'organisation de la lutte consécutive de toute la nation. Le Parti Communiste a intensifié les démarches pour l'organisation de la résistance et la réalisation de la collaboration avec le Parti National qui a adopté également une série de mesures visant à l'organisation de la résistance.

La guerre totale a posé devant toute la nation chinoise, devant les partis politiques, notamment devant les deux grands partis — le Parti National et le Parti Communiste — la nécessité de la réalisation de l'unité nationale face à l'agresseur. La création du front uni national anti-japonais a constitué un processus complexe, dans le cadre duquel se sont affrontés les deux partis, dans la question touchant la manière de mener la guerre de résistance, d'organiser la vie socio-politique du pays, leurs intérêts de perspective entrant en conflit.

La situation complexe de la Chine a déterminé les traits spécifiques du front uni anti-japonais de Chine dont les bases ont été jetées à l'automne 1937 par la publication, le 26 septembre, de la *Déclaration du Parti Communiste concernant la collaboration entre le Parti National et le Parti Communiste*, suivie du discours de Jiang Jieshi par lequel il faisait comprendre qu'il reconnaissait officiellement la place du Parti Communiste.

La collaboration entre les deux partis s'est constituée en vertu du front uni et a été réalisée, faute d'un programme commun officiellement accepté, par des ententes et accords déterminés par la situation existante ou par une certaine date. Le Front Uni de Chine doit être considéré comme une formule acceptée par toute la nation et comme une attitude nécessaire du peuple tout entier face au danger extérieur ; dans son cadre, même si au long des huit années de guerre ont eu lieu des affrontements entre le Parti Communiste et le Parti National, l'on a vu se maintenir cependant la cohésion nationale face à l'agression japonaise et la Chine s'est présentée comme une force unie jusqu'à la capitulation sans conditions du Japon.

DOCUMENTE MEDIEVALE ROMÂNEȘTI ÎN S.U.A.

ANDREI BUSUIOCEANU

Habent sua fata libelli: nu numai cărțile însă ci, și documentele își au soarta lor. Cine ar fi îndrăznit să bănuiască cu câțiva ani în urmă că manuscrisul celebrei *Istorie a Imperiului otoman* a principelui Dimitrie Cantemir a traversat oceanul pentru a fi descoperit de către chiar editorul operei domnitorului român, neobositul profesor Virgil Cândea? Și iată că surprizele nu s-au oprit aici, Lumea nouă dind de această dată la iveală un fond de 180 de documente românești din secolele XVI—XIX. Dintre acestea, 50 acoperă perioada 1526—1700 și sînt astfel susceptibile de a fi cuprinse în corpusul național de documente medievale (*Documenta Romaniae Historica*, B, *Țara Românească*). Volumele care cuprind anii în care se înscriu cele zece documente publicate mai jos au fost deja publicate, ceea ce ne-a făcut să le cercetăm cu prioritate în timpul unei călătorii de studii în S.U.A. Nu vom stărui în rindurile de față asupra împrejurărilor în care documentele publicate mai jos, care au aparținut lui Ștefan D. Grecianu au ajuns pe continentul nord-american. Numele lui Șt. D. Grecianu este bine cunoscut celor interesați de studiul societății medievale românești. Născut la 19 septembrie 1825 în București, și-a făcut studiile superioare la Paris, iar după întoarcerea în țară a ocupat posturi în magistratură, pentru ca, după unirea principatelor în 1859; să intre în viața politică fiind deputat și senator din partea partidului conservator. „Dragostea cetitului, plăcerea pentru colecțiile științifice, rivna de a scrie pentru a îmbogăți cunoștințele despre trecutul nostru, simțirea pentru neam și țară”¹ l-au făcut pe Șt. D. Grecianu să publice mai multe lucrări relativ la familiile boierești, dintre care *Genealogiile documentate ale familiilor boierești* (trei volume, București, 1913—1916) se disting prin bogăția materialului documentar utilizat. Ales membru de onoare al Academiei Române în 1905, s-a stins din viață la 1 august 1908². Șt. D. Grecianu a fost un mare iubitor și adunător al documentelor vechi. Actele tipărite mai jos au aparținut, înainte de a ajunge în S.U.A., colecției sale. Ele l-ar fi făcut pe unul dintre pionierii istoriografiei române — stolnicul Constantin Cantacuzino — să le minimalizeze, „pentru că răsipit lucru și foarte pe scurt zic și fără cap povestesc și numai de un lucru vorbesc, adevăte au de cela cui să dă, au de cele ce dă [...], iar alt nimica nu mai lăște, nici de alte lucruri să mai întinde, unde dară puțin lucru și puțin ajutor și știință avem și de la aceștia”³. Însă, așa cum a arătat unul dintre cei mai demni urmași ai stolnicului în istoriografia română — Nicolae Iorga —, fiecare mărturie scrisă a trecutului reprezintă un crimă de viață vrednic de a reține atenția. „Crimpele de viață” cuprinse în documentele de mai jos vor întregi prin valorificare imaginea noastră despre societatea feudală românească.

Actele fondului Șt. D. Grecianu mi-au fost accesibile la Biblioteca Congresului din Washington, D. C., ele făcînd parte dintr-o colecție particulară din New York.

1526 (7034) iunie 19, București

† Многостню божнею, Їв Радѣл конвода и господннѣ въсон земли Ъггровладинскон, синѣ прѣдобраго и великаго Радюл конводе. Дават господство ми сню повелѣние господства ми жѣпаннѣ Лѣскачю и със анепсен си, жѣпанѣ Прѣвѣл

¹ Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. III, București, 1939, p. 8.

² Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, București, f.a., p. 374; *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 163.

³ Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, ed. N. Cartoian și Dan Simonescu, Craiova, f.a., p. 6.

логофетъ и съ нѣхъ синови, елци имъ Богъ припѣтитъ и жъпанъ Димитръ пѣхарникъ и съсъ братиамъ си, по имѣ Тръндафиръ и Бонко, и съ нѣхъ синови, елцимъ Богъ дастъ, ѣкоже да имъ сѣтъ села по имѣ Могошанинъ вѣсн и вт Нѣмъжѣци два дела, Понеже имъ сѣтъ били старе и праве вчинѣ и дѣдинѣ, ешеже вт предѣдомъ господства ми, вт великаго и добраго Блада воеводе Старога.

И потомъ, више реченимъ болѣри, жъпанъ Лѣкачю и жъпанъ Прѣвѣла логофетъ и жъпанъ Дѣмитръ, а вини имахъ съпренне предъ господства ми съ синови Стоиановъ вт Баломирѣци. Тако преше синови Стоиановъ како вини имаютъ вт Нѣмъжѣци и вт Могошани третне делъ. Тако, господства ми гледахъ и сѣднѣхъ господства ми съсъ чьститими правителне господства ми, еше прочетахъ кинге старимъ господри прѣжде насъ бившимъ, кинге Бладѣ воеводе Старога и Блада воеводе Калѣгеръ и кинге родителю господства ми, Радоула воевода и нандохъ господства ми како сѣтъ више реченимъ болѣромъ господства ми, жъпанъ Лѣкачю и жъпанъ Прѣвѣла и жъпанъ Димитръ вѣ вчинѣ и вѣ вѣхъбѣ темъзи селамъ еже сѣтъ више писанне Могошанинъ и Нѣмъжѣци. Такогере прочетахъ господство ми и кинге синови Стоиановъ вт Баломирѣци. Таже, нандохъ господство ми како сѣтъ били нѣхъ кинге лѣжовие вчинене. Сего радѣ, господство ми изваднѣхъ имѣна више реченимъ селамъ, по имѣ Могошанинъ и <Нѣ>мъжѣци вт кинге синови Стоиановъ, почто радѣ ница метѣхъ не сѣтъ имали надъ више реченимъ селамъ никогдаже. И всташе вт закона вт предъ господства ми страмотени.

Сего радѣ, имъ дадохъ и господство ми жъпанъ Лѣкачю и жъпанъ Прѣвѣла логофетъ и жъпанъ Дѣмитръ и съ нѣхъ синови, ѣкоже да имъ сѣтъ вѣ вчинѣ и вѣ вѣхъбѣ, нимъ и синовомъ, али надъ делъ Стоиановъ еже естъ вт Нѣмъжѣци да сѣтъ три братне неразделени, вѣ вѣки. И аще се сълѣчитъ Лѣкачю съмрътъ и ни всташе нитко, ни синъ, ниже дѣщере, а прѣдалике да нѣстъ, нѣ да сѣтъ жъпанъ Прѣвѣла логофетъ и Дѣмитръ съ братиамъ си. И ако ли се сълѣчитъ съмрътъ жъпанъ Прѣвѣла и Дѣмитръ съ братиамъ си и съ синови си и [некъ] не хтетъ нанти ни единъ встаничицъ вт нѣхъ, ни синови, ни дѣщере, тѣда и да сѣтъ вѣсе више речена селъ жъпанъ Лѣкачю и съ синовомъ имъ и вѣшкомъ и превѣчетомъ имъ и ни вт кожеждо непотѣковено, по речъ господства ми.

Сеже свидетелне поставѣлемъ господства ми: жъпанъ Прѣвѣла Кралевски ели и жъпанъ Дрѣгичъ бивши дворникъ и жъпанъ Манѣ Перша велики дворникъ и жъпанъ Радула бивши логофетъ и жъпанъ Тѣддоръ велики логофетъ и Нѣгое вистиръ и Драгомиръ спетаръ и Данчюла Богдановъ пѣхарникъ и Дрѣгичъ колмсъ и Шербанъ столникъ и Бадѣ и Мнѣхъ велики постеланици. Исправникъ, Бинтилъ Брага портаръ.

И азъ писахъ, Тѣддоранъ словописецъ, вѣ градъ Бѣжѣрѣци, мѣсеца юние ѿ дъни, вѣ лѣтѣ хѣлѣдъ.

† Іу Радула воевода, милостѣмъ божѣмъ господинѣмъ.

† Din mila lui Dumnezeu, Io Radul voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul preabunului și marelui Radul voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele jupanului Lucaciu și cu nepoții săi, jupanului Pirvul logofătul și cu fiii săi, cți Dumnezeu îi va lăsa și jupanului Dumitru paharnicul și cu frații săi, pe nume Trândafir și Voico și cu fiii lor, cți Dumnezeu le va da, ca să le fie satele pe nume Mogoșanii toți și din Nămăești două părți, pentru că le-au fost vechi și drepte ocine și dedine, încă de la strămoșul domniei mele, de la marele și bunul Vlad voievod cel Bătrîn.

Iar după aceea, mai sus spusii boieri, jupan Lucaciu și jupan Pirvul logofătul și jupan Dumitru, iar ei au avut pră înaintea domniei mele cu fiii lui Stoian din Balomirești. Așa prău fiii lui Stoian că ei au a treia parte din Nămăești și din Mogoșani. Astfel, domnia mea am cercetat și am judecat domnia mea cu cinstiții dregători ai domniei mele, încă am citit cărțile bătrînilor domni care au fost înaintea noastră, cărțile lui Vlad voievod cel Bătrîn și ale lui Vlad voievod Călugărul și cărțile părintelui domniei mele, Radul voievod și am aflat domnia mea că acele sate ce sînt mai sus scrise, Mogoșanii și Nămăeștii, sînt de

ocină și de ohabă ale boierilor domniei mele mai sus ziși, jupan Lucaciu și jupan Pîrvul și jupan Dumitru. De asemenea am citi domnia mea și cărțile fiilor lui Stoian din Balomirești. Deci, am aflat domnia mea că sînt făcute cărțile lor cu minciună. De aceea, domnia mea am scos numele mai sus ziselor sate, pe nume Mogoșaniș și <Nă>măești, din cărțile fiilor lui Stoian, pentru că n-au avut niciodată nici un amestec peste mai sus zisele sate. Și au rămas rușinați de lege, dinaintea domniei mele.

De aceea, le-am dat și domnia mea jupanului Lucaciu și jupanului Pîrvul logofătul și jupanului Dumitru și cu fiii lor, ca să le fie de ocină și de ohabă, lor și fiilor, însă peste partea lui Stoian cit este din Nămăești să fie trei frați nedespărțiți, în vecl. Și dacă se va întimpla moarte lui Lucaciu și nu va rămîne nimeni, nici fiu, nici filcă, iar prădalica să nu fie, ci să fie jupanului Pîrvul logofătul și lui Dumitru cu frații săi. Iar dacă li se va întimpla moarte, jupanului Pîrvul și lui Dumitru cu frații săi și cu fiii săi, și nu se va afla nici un urmaș din ei, nici fii, nici fiice, atunci să fie toate mai sus zisele sate jupanului Lucaciu și cu fiul lui și nepoților și strănepoților lui și de nimeni neatins, după spusa domniei mele.

Iată și martori punem domnia mea: jupan Pîrvul ban al Craiovei și jupan Drăghici fost vornic și jupan Manea Perșa mare vornic și jupan Radul fost logofăt și jupan Tudor mare logofăt și Neagoe vistier și Dragomir spătar și Danciu al lui Bogdan paharnic și Drăghici comis și Șerban stolnic și Badea și Mihnea mari postelnici. Ispravnic, Vintilă Braga portar.

Și am scris eu, Tudoran scriitor de cuvinte, în cetatea București, luna iunie 19 zile, în anul 7034 (1526).

† Io Radul voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Orig., perg. (34,5 × 24), pecete timbrată.

1568 (7076) august 28, București

† Многостію вожію, Іу Плиѣандрѣ воєвода и господинѣ въсое земле Уггровладхинское, синѣ великаго и прѣдобраго Мирча воєвода и анепсею Мнхнѣ воєвода. Дават господство мн сію повелѣніе господства мн болѣринѣ господства мн, жѣпан Мнхнѣ встниар, іакоже да мѣ ест село Концеѣини въсн, съ въсом хотаром, вт посвѣде, понеже покѣпи Мнхнѣ встниар вт жѣпанца Пнка, жѣпан <ни>ца ѣдрице встниар, за хкхнѣ аспри готовн. Пли ест продаде вт свое за добро волю.

Сего радї, дадох и господство мн Мнхнѣлов встниар, іакоже да мѣ ест село еже вше речено, вчинѣ въ хуабѣ и немѣ и синовин емѣ и вѣском и прѣвѣнчитом и ни вт когоже непотѣковено, по врѣзмо господства мн.

Сеже и сведетелне поставѣѣем господства мн: жѣпан Добромир велики бан Кралевски и жѣпан Драгомир велики дворник и жѣпан Радул велики лугвѣт и Бадѣ встниар и Ст<а>н спатар и Нвашко столник и Гонцѣ пѣхарник и Бладул комис и Стонкица велики постелник. Исправник, Радул велики лугвѣт.

Пис аз, Крачюи, въ град Бѣкѣреци, аргѣст кн дѣни, въ лѣт хѣос.

† Іу Плиѣандрѣ воєвода, многостію вожіѣ господинѣ.

† Din mila lui Dumnezeu, Io Alixandru voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Mircea voievod și nepotul lui Mihnea voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele boierului domniei mele, jupan Mihăilă vistierul, ca să-i fie satul Conțeștii, toți, cu tot hotarul, de pretutindenii, pentru că a cumpărat Mihăilă vistierul de la jupanița Anca, jupanița lui Udriște vistierul, pentru 28 750 aspri gata. Însă au vindut de a lor bunăvoie.

Pentru aceasta, am dat și domnia mea lui Mihăilă vistierul ca să li fie satul ce este mai sus zis, ocină de ohabă și lui și fiilor lui și nepoților și strănepoților și de nimeni neatins, după porunca domniei mele.

Iată și martori punem domnia mea: jupan Dobromir mare ban al Craiovei și jupan Dragomir mare vornic și jupan Radul mare logofăt și Badea vistier și Stan spătar și Ivașco stolnic și Gonțea paharnic și Vladul comis și Stoichiță mare postelnic. Ispravnic, Radu mare logofăt.

Am scris eu, Crăciun, în cetatea București, august 28 zile, în anul 7076 (1568).

† Io Alixandru voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Orig., hirtie (21,5 × 31,5), pecete timbrată. Cu o traducere din 1898.

1570 (1709) noiembrie 1, București

† Милостію божією, Їу ІліѣандрѸ воєвода и господинѸ въсон земли Угровлахи́нское, синѸ великаго и прѣдобраго Мирчев воєвод, синѸ Ми́хнев воєвод. Дават господство ми сію повелѣніе господства ми болѣринѸ господства ми, жѸпан Драгомир више велики портар и със синовѸ си, елицем БогѸ даст, ѡкоже да мѸ ест вчинѸ Ѹ Бѣтеци, дел теткам Нѣкшев въса, варе еанка се хтит избрати, занеже мѸ ест стара и права вчинѸ и дѣдѸнѸ.

И потом, имал ест прѣніе болѣринѸ господства ми више псиан пред господства ми със Манѣ и със чет емѸ. И тако прѣше Манѣ и чет им како им сѸт покѸпна таѡ више реченѸ дел теткам си Нѣкшев, еше вт прѣжде вѣрѣме. И господство ми гледаѸ и сѸдѸх, по правдѸ и по закон, със въси чѸстѸтими правители господства ми и дадоѸ господства ми Манев и чет им закон, вѣ болѣри, да заклет како ест кѸпн таѡ више реченѸ дел Нѣкшев. И шни никакоже не възмогоше заклетѸ със теѸ вѣ болѣри на дѸнѸ и на сорок, нѸ встали вт закон вт пред господства ми.

Сега радѸ, дадоѸ и господства ми болѣринѸ господства ми више реченѸ, ѡкоже да мѸ ест въ вчинѸ и въ вѸабѸ, емѸ и синовом емѸ и вѸком емѸ и прѣвнѸчетом емѸ и не вт когоже непоколѣвимо, по реч господства ми.

Сеже Ѹбо и сведетелѸе поставѣлем господство ми: жѸпан Драгомир велики дворник и жѸпан Івашко велики логофет и ДѸмитрѸ вѸстѸир и Ст<ан> спатар и Митрѣ комис и Бадѣ столник и Гонцѣ пѣхарник и жѸпан Стопка велики постелник. Исправник, Івашко велики логофет.

Пис аз, Фѣра, еже написаѸ въ столни граду БѸксѸреци, мѣсеца <н>оємвѣрѸе ѡ дѸни, и вт Ідама до селѣ, въ лѣт <з<о>Ѹ.

† Їу ІліѣандрѸ воєвода, милостіѡ божію господинѸ.

† Din mila lui Dumnezeu, Io Alixandru voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Mircea voievod, fiul lui Mihnea voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele boierului domniei mele jupan Dragomir fost mare portar și cu fiii săi, cîți îi va da Dumnezeu, ca să îi fie ocină la Bătești, toată partea mătușii Neacșa, oricît se va alege, pentru că îi este veche și dreaptă ocină și dedină.

Iar apoi, boierul domniei mele mai sus scris a avut piră înaintea domniei mele cu Manea și cu ceata lui. Și așa pira Manea și ceata lui că au cumpărat ei această mai sus zisă parte a mătușii sale Neacșa încă dinainte vreme. Iar domnia mea am cercetat și am judecat, după dreptate și după lege, cu toți cinstiții dregători ai domniei mele și am dat domnia mea lui Manea și cetei lui lege, 12 boieri, să jure că au cumpărat acea mai sus spusă parte a Neacșei. Iar ei nicum nu au putut să jure cu acei 12 boieri la zi și la soroc, ci au rămas de lege dinaintea domniei mele.

De aceea, am dat și domnia mea boierului domniei mele mai sus zis, ca să îi fie de ocină și de ohabă, lui și fiilor lui și nepoților lui și strănepoților lui și de nimeni neclintit, după zisa domniei mele.

Iată dar și martori punem domnia mea: jupan Dragomir mare vornic și jupan Ivașco mare logofăt și Dumitru vistier și St<an> spătar și Mitrea comis și Badea stolnic și Gonțea paharnic și jupan Stoica mare postelnic. Ispravnic, Ivașco mare logofăt.

Am scris eu, Fiera, care am scris în cetetea de scaun București, luna <n>oiembrie 1 zi și de la Adam pînă acum, în anul 70<7>9 <1570>.

† Io Alixandru voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Orig., perg. (39,5 × 27), pecete timbrată.

<1575 septembrie — 1576 august > (7084) 27

† Adecă eu Stan și Radulu, brat ego, cum să să știe că am vîndut moșie lu Stan finului di a noastră bunăvoe, anume loc iaste Piscul B . . . ru¹ din carele a fostu cumpărat de la Stan Miine ot Țița partea lui, a șasea, precum a cumpărat ș-altii dă hălalti frați și-n costă și-n șes. Și am dat eu Stan bani ughi 30. Și iar mai vîndut Stan fără frate-său Radulu o falcie di loc iară pînă tă <sic> hăla loc ce a fost cumpărat și iaste lu<c> gol den hotarul călugărescu pînă coste cu stîjinul de lu<n>g și în lat 20. Și acestu loc l-a fostu cumpărat de popa Stanciul. Și am dat eu Stan ughi 30 costande 3.

Și cîndu a fostu acesta zăpis, fost-au mu<1>ți oa[ă]meni buni, anume: Bran și Tanasie și Radulu brat ego.

Și am scrisu eu, popa Pir<v>u și Vilcul. Și pentru credințe ne-amu pus dégetele ca să să crează.

Пис дьнь кз, въ лѣт хзпа.²

Eu Stan.

Eu Radulu.

<Pe verso:> Zăpisul lui Stan i Radul iz Țița. 7084<1576>, fără lună, zioa 26. Zăpis de vînzare de moșie în zisa etc.

Orig., hirtie (30 × 21,5).

1580 (7088) iunie 3, București

† Мнолостію божією, Ію Мнхнѣ воєвода и господинѣ въсое земле ѿггровлахінское, синѣ великаго и прѣдобраго Ялеѡандрѣ воєвода. Дават господство ми сію повелѣніе господства ми Манев и ѡ братѣ си, на име Ѣрс и със ннх синови, елице им Богѣ припѣстит, такоже да им бѣдет вчинѣ ѡ Мнхѣши вт дел Дадев и братѣ си, Костев, али вт вчинѣ еже им ест вил Дадев и Костев, покѣпна да вт на Дръгою вт посвака, сіе вчинѣ вт полю и вт шѣм и вт бранище и вт посвѣдї третаго дела, али без седалище, занеже вн ест покѣпна Манѣ и братѣ си Ѣрс, вт на Дадѣ и вт братѣ си Костѣ, сіе више речена вчинѣ за тї аспри сребро и за тѣ <ас>при новци. И паки покѣпн Манѣ и [и]със братѣ си Ѣрс вчинѣ пак ѡ Мнхѣши, вт на Стан и вт Стопка и вт Ѣннча, синови Ѣрсов вт Корнѣцен, ннхном дела въсѣ, варе елика се хтет избрати вт седалище селѣ и вт полю и вт шѣм и вт посвѣде вт Мнхѣши за х̄ аспри сребро и за ф̄ аспри новци, бити им дѣдінѣ. И продали сѣт Стан и Стопка и Ѣнча сіе више речена вчинѣ за ннхном добро воліе. али да се знает, вт хотар до хотар и вчинѣ Дадев със братѣ си, Костев, вт хотар до хотар.

<И> пак покѣпн Мзнѣ със братѣ си, Ѣрс, єдин нив за м̄ пашн ѡ широт и ѡфѣндат и єдна половина за зї пашн вт Драгое за рк̄ аспри. И пак покѣпн Манѣ и Ѣрс пашн нн вт на Грозѣ и вт анепсеѣ си, Грозѣ вт Сѣка, за рл̄ аспри и вт Мѣ . . . мѣца, пак вт Сѣка м̄н пашн за рї̄ аспри. И пак покѣпн Манѣ и Ѣрс лѣ пашн ѡфѣндаци вт Дръгѣшин, пак вт Сѣка за п̄ аспри. И пак покѣпн Манѣ и Ѣрс л̄ пашн ѡфѣндаци вт на Крѣпитѣла > пак вт Сѣка за з̄ аспри. И пак покѣпн Манѣ и Ѣрс єдна половина ѡфѣндатѣ за нї̄, пак вт на Фѣтѣла, пак ѡ Сѣка за м̄ аспри. И пак покѣпн Манѣ сам єдна половина ѡфѣндат за к̄ пашн вт на Крѣпитѣла за м̄ аспри. И пак покѣпн Ѣрс сам єдин нив ѡфѣндат за л̄д̄ вт на Грозѣ, пак вт Сѣка за п̄ аспри. И пак покѣпн Манѣ єдна половина ѡфѣндатѣ за зї̄ пашн вт Бласіе за м̄е аспри сребро, пак ѡ Сѣка. И пак полѣпн Манѣ

¹ Loc rupt.

² Scris în ziua 27, în anul 7084.

и със братъ сѢ Зрс един нив ѡѡндаѡ за кѢ паши ѡ Човрънчещи ѡт Нѣг за ѡ аспри. И пак покѡпи Манѣ и Зрс един нив ѡѡндаѡ за лѢ паши ѡ Човрънчещи ѡт Кѡстрѡч за ѡ аспри.

И покѡпи Стан един нив ѡѡндаѡ за кѢ паши ѡ Радомирещи ѡт Радѡл ѡт Кѡлинещи за мѢ аспри.

И пак покѡпи Манѣ и Зрс един нив ѡѡндаѡ за лѢ паши ѡ Михѣещи ѡт на попа Тенка за ѡ аспри.

И пак покѡпи Ялѡс и Драгомир и Коман и Пицѡра със братѣем и Бладѡс със братѣем си и Нѣгомир ѡчинѡ ѡт Костѣ, негов дел, еже мѢ ест Костев покѡпена ѡт ѡпрѣ вѡса, варе елика се ѡтет избрати ѡт седалище селов и ѡт полю и ѡт шѡм и ѡт посвѡде за фѢ аспри. Или да се знает, Ялѡс сам да дрѡжет ѡт сѣе ѡчинѡ Костев покѡпена ѡт ѡпрѣ половина, а Драгомир и Коман и Пицѡра със братѣем си и Бладѡс със братѣем си и Нѣгомир, ѡни вѡса да дрѡжет вѡс дрѡга половина. Пак покѡпи Ялѡс и Драгомир и Коман и Пицѡра със братѣем си и Бладѡс със братѣем си и Нѣгомир ѡчинѡ ѡт ѡпрѣ, негов дел вѡса ѡт Дрѡмѡл ѡев дори ѡ Стѡлпѡл Тѡрчѡв за фѢ аспри. Или Ялѡс сам да дрѡжет ѡт сѣе ѡчинѡ ѡпрек половина, а дрѡзи братѣе да дрѡжет една половина.

И покѡпи Спрѡкач ... паши ѡз ѡѡндаѡци [ѡѡндаѡци] ѡт на ... за рѡд аспри. И пак покѡпи Спрѡкач ѡт Сѣка паши лѢ ѡѡндаѡци и ѡ Сѣка, ѡт на Гѡваза за ѡ аспри. И пак покѡпи Спрѡкач ѡт Михѣц... паши лѢ ѡѡндаѡци, ѡт на ѡанча ѡт З... врѡкъ за ѡ аспри. И пак покѡпи Спрѡлач ... паши лѡ ѡѡндаѡци... ѡт на... И пак покѡпи Спрѡкач, паши ѡѡндаѡци ѡи ѡт на Ми-трѣ ѡт Сѣка за мѢ аспри. И пак покѡпи Спрѡкач паши ѡѡндаѡци кѡ ѡ Сѣка, ѡт на Зо..., дѡщера поп Тѡдорѡв... ѡчинѡ ѡ Михѣещи, дела Поричещим вѡса, варе елика се ѡтет избрати ѡт седалище и ѡт полю и ѡт шѡм и ѡт посвѡде и със кладеница ѡт по вѡс ѡтарѡм. Понеже ѡи ест <покѡпна>... ѡт напрѣжде врѣме... , али над петѡго дел ѡт ѡчинѡ Поричещим, еже сѡт били ѡ Михѣещи. И после, теѡ людѣе Мѡнѡнаѡ и Михѡнаѡ и Манѣ... покѡпише и дрѡга ѡчинѡ ѡт на... ѡчинѡ ѡ Михѣещи... и ѡт на Тѡмаш и ѡт на Михѡнаѡ и ѡт на Иѡнаш и ѡт на Стан Бѡпаѡ и ѡт Бѡрѡца за ѡвѢ аспри, али Мѡнѡнаѡ да дрѡжет... ѡчинѡ [ѡчинѡ] ѡѡ аспри... ест дал. И пак покѡпи Спрѡкач, паши ѡѡндаѡци мѡ ѡ Михѣещи ѡт на Мѡнѡнаѡ, за един кон добрѡ.

И да мѢ ест Нѣгомиров със синови си ѡчинѡ ѡ Михѣещи, дел Стрѡев ѡт... , варе елика се ѡтит избрати ѡт седалище селов и ѡт полю и ѡт шѡм и ѡт посвѡде, ѡт Пѡт ѡвцев дори ѡ Стѡлпѡл Тѡрчѡв, занеже ю ест покѡпна Нѣгомир ѡт на Стрѡе за ѡ аспри. И пак покѡпи Нѣгомир ѡчинѡ ѡ Михѣещи ѡт на прѡва брата... и ѡт Биша ненна дел и ѡт Михѣещи... вѡса ѡт Пѡтѡ ѡвцев дори ѡ Рѡстоѡка, за един вол. И пак покѡпи Нѣгомир ѡчинѡ ѡ Михѣещи, ѡт на ѡана и ѡт на Драгомир, ниѡно дел вѡса и ѡт седалище и ѡт по вѡсѡдѡ, ѡт Пѡт ѡвцев дори ѡ Стѡлпѡл Тѡрчѡв за тѢ аспри. И пак покѡпи Нѣгомир ѡчинѡ ѡ Михѣещи ѡт на Стратѣ и ѡт на Шѡлѣ, ниѡном дел ѡт Пѡт ѡвцев дори ѡ Дрѡмѡл Рѡшилов вѡса, за един вол и за рѡ аспри. И пак покѡпи Нѣгомир ѡчинѡ ѡ Михѣещи ѡт Рѡлѣ ѡт над дел ѡт Пѡт ѡвцев дори ѡ Стѡлпѡл Тѡрчѡв вѡса, за лѢ аспри. И пак да <мѢ ест> Нѣгомиров ѡчинѡ ѡ Михѣещи, дела Доброславѡв със братѣем си и Нѣгов със братѣем си и Мѡрѡцѡнов, ниѡном дела за ѡчине сваке, занежѡ сѡт сѡтворна из ... тере сѣе... Нѣгомир неговѡ ѡчинѡ ѡт Рѡшѡн ѡнем людѣе сва... И Нѣг със братѣем си и Мѡрѡцѡн, ѡни даѡше ниѡном дел ѡт Михѣещи сва Нѣгомиров. И пак покѡпи Нѣгомир и

Ѣана съ братѣ си учинѣ 8 Рошіе ѡт Строе негов... Нѣгомир да дрѣжет ѡт сїе учинѣ половина, а Ѣана със братѣ си... сїе †фрѣтъцарѣ Нѣгомир със Ърс... и дарова по Ърс със єдин кон, надеже Блѣкканов... за ѡ... ѡт Радѣл, занеже єст бил Радѣл вѣхѣв Блѣкканов за три кони. Таже єст платѣна Радѣл за прѣщинѣ ѡт по Блѣккан със три ниве.

И пак да єст Манев и Ърсѡвс єдна половина вѣсѣдатѣ за сїи пашини, занеже єст покѣпна Манѣ и Ърс ѡт Гѣваза за ѡс аспри.

Сего радї, дадох и господство ми внем людїе вше рѣх, такоже да им сѣт селе вше речене учиниє вѣ сѣбѣ, им и синовом им и [и]внѣском и прѣвнѣчетом и не ѡт кожде непоколѣвимо, по врїзмо господства ми.

Сеже вбо и сведетелїе поставлех господство ми: жѣпан Митрѣ вел дворник и жѣпан Иван вел лѡгѡфет и Дѣмитрѣ спатар и Константин вкстїнар и Стан комис и Харват столник и Гонцѣ пѣхарник и жѣпан Данчѡл велки постелник. Исправник, Митрѣ вел дворник.

И аз, Барбѣл ѡт Некшещїи еже ю мазах вѣ столни 8 градѣ Бѣкѣреци, мѣсеца юнїе 7 днїи, вѣ лѣтѣ 3111.

† Іѡ Мїхїтѣ ввекѡда, милостїю божїю господинѣ.

† Din mila lui Dumnezeu, Io Mihnea voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Alexandru voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Manea și fratelui său anume Urs și cu toți fiii lor, cîți Dumnezeu le va lăsa, ca să le fie ocină la Mihăești din partea lui Dadea și a fratelui său Costea, însă din ocina care a fost a lui Dadea și a lui Costea, cumpărată de la Drăgoi, de peste tot, această ocină, din cîmp și din pădure și din braniște și de pretutindenii, a treia parte, însă fără vatră, pentru că a cumpărat el, Manea și fratele său Urs, de la Dadea și de la fratele său Costea această mai sus zisă ocină pentru 310 aspri de argint și pentru 300 aspri bani. Și iar a cumpărat Manea și cu fratele său Urs ocină, iarăși în Mihăești, de la Stan și de la Stoica și de la Oancea, fiii lui Urs din Cornățel, toată partea lor, oricît se va alege din vatra satului și din cîmp și din pădure și de pretutindenii din Mihăești, pentru 600 aspri de argint și pentru 500 aspri bani, să le fie dedină. Și au vindut Stan și Stoica această mai sus zisă ocină de a lor bunăvoie, însă să se știe, din hotar în hotar și ocina lui Dadea cu fratele său Costea, din hotar în hotar.

⟨Și⟩ iar a cumpărat Manea cu fratele său Urs un ogor de 40 de pași în lat și înfundat și o jumătate ⟨de ogor⟩ de 17 pași de la Drăgoe pentru 120 aspri. Și iar a cumpărat Manea și Urs 58 de pași de la Grozea și de la nepotul său, Grozea din Seaca, pentru 130 aspri și de la Mă... muța, tot din Seaca, 48 pași, pentru 110 aspri. Și iar au cumpărat Manea și Urs 32 de pași înfundată de la Drăgușin, tot din Seaca, pentru 80 aspri. Și iar au cumpărat Manea și Urs 30 de pași înfundată de la Cîrpitul pentru 40 aspri, iar din Seaca, pentru 60 aspri. Și iar au cumpărat Manea și Urs o jumătate ⟨de ogor⟩ înfundată, de 18 ⟨pași⟩, iar de la Fătul, iarăși din Seaca, pentru 40 aspri. Și iar a cumpărat Manea singur o jumătate ⟨de ogor⟩ înfundată, de 20 de pași, de la Cîrpitul pentru 40 aspri. Și iar a cumpărat Urs singur un ogor înfundat de 34 ⟨de pași⟩, de la Grozea, iar din Seaca, pentru 80 aspri. Și iar a cumpărat Manea o jumătate ⟨de ogor⟩ înfundată de 17 pași, de la Vlășie pentru 45 aspri de argint, iar în Seaca. Și iar au cumpărat Manea și cu fratele său Urs un ogor înfundat de 25 pași la Ciovrincești, de la Neag, pentru 50 aspri. Și iar au cumpărat Manea și Urs un ogor înfundat de 30 de pași la Ciovrincești de la Cîrstuci, pentru 60 aspri.

Și a cumpărat Stan un ogor înfundat de 23 pași în Radomirești de la Radul din Călinești, pentru 46 aspri.

Și iar au cumpărat Manea și Urs un ogor înfundat de 36 pași, în Mihăești, de la popa Teica, pentru 80 aspri.

Și iar au cumpărat Albu și Dragomir și Coman și Pițura cu frații și Vladu cu frații săi și Neagomir ocină de la Costea, toată partea lui, cită este cumpărătura lui Costea de la Oprea, oricît se va alege din vatra satului și din cîmp și din pădure și de pretutindenii, pentru 500 aspri. Însă să se știe: Albul singur să stăpînescă jumătate din această ocină a lui

Costea, cumpărată de la Oprea, iar Dragomir și Coman și Pițura cu frații lor și Vladu cu frații săi și Neagomir, ei toți să stăpînească toată cealaltă jumătate. Iar au cumpărat Albu și Dragomir și Coman și Pițura cu frații lor și Vladu cu frații săi și Neagomir ocină de la Oprea, toată partea lui de la Drumul Oii pînă la Stilpul lui Turcea, pentru 500 aspri. Însă Albul singur să stăpînească jumătate din această ocină a lui Oprea, iar ceilalți frați să stăpînească o jumătate.

Și a cumpărat Spircaci 67 pași infundați de la ... , pentru 164 aspri. Și iar a cumpărat Spircaci din Seaca 36 pași infundați în Seaca de la Găoază, pentru 80 aspri. Și iar a cumpărat Spircaci de la Mihet ... 36 pași infundați de la Oancea din Z ... vîrcă, pentru 80 aspri. Și iar a cumpărat Spircaci ... pași 32 infundați ... de la ... Și iar a cumpărat Spircaci, pași infundați 18 de la Mitrea din Seaca, pentru 40 aspri. Și iar a cumpărat Spircaci 24 pași infundați, în Seaca, de la Zo ... , fiica popei Tudor ... ocină la Mihăești, toată partea Poriceștilor, oricîtă se va alege din vatră și din cîmp și din pădure și de pretutindeni și cu fintină, de peste tot hotarul. Pentru că el a cumpărat dinainte vreme ... însă pe a cincea parte din ocina Poriceștilor, care a fost la Mihăești. Iar apoi, acei oameni, Mănăilă și Mihăilă și Manea ... au cumpărat și altă ocină de la ... ocină la Mihăești ... și de la Tănaș și de la Mihăilă și de la Ionaș și de la Stan Băplă și de la Buruța, pentru 2 500 aspri, însă Mănăilă să stăpînească ... ocină 1 000 aspri ... a dat. Și iar a cumpărat Spircaci, pași infundați 45 la Mihăești de la Mănăilă, pentru un cal bun.

Și să-i fie lui Neagomir cu fiii săi ocină la Mihăești partea lui Stroe de la ... oricîtă se va alege din vatra satului și din cîmp și din pădure și de pretutindeni, de la Drumul Oii pînă la Stilpul lui Turcea pentru că a cumpărat-o Neagomir de la Stroe, pentru 400 aspri. Și iar a cumpărat Neagomir ocină la Mihăești de la vărul primar ... și de la Vișa, partea ei și din Mihăești ... toată de la Drumul Oii pînă la Răstoaca, pentru un bou. Și iar a cumpărat Neagomir ocină la Mihăești de la Oana și de la Dragomir, toată partea lor și din vatră și de pretutindeni, de la Drumul Oii pînă la Stilpul lui Turcea, pentru 300 aspri. Și iar a cumpărat Neagomir ocină la Mihăești de la Strate și de la Șelea, toată partea lor, de la Drumul Oii pînă la Drumul Rușilor, pentru un bou și pentru 120 aspri. Și iar a cumpărat Neagomir ocină la Mihăești de la Rîlea de peste toată partea, de la Drumul Oii pînă la Stilpul lui Turcea, pentru 30 aspri. Și iar (să-i fie) lui Neagomir ocină la Mihăești, partea lui Dobroslav cu frații săi și a lui Neagu cu frații săi și a lui Murțean, toate părțile lor de ocină, pentru că au făcut din ... de această ... Neagomir ocina lui din Roșii acelor oameni toată ... Și Neag cu frații săi și Murgean, ei au dat toată partea lor din Mihăești lui Neagomir. Și iar a cumpărat Neagomir și Oana cu fratele său ocină la Roșii de la Stroe a lui ... Neagomir să stăpînească din această ocină jumătate, iar Oana cu fratele său ... această înfrățire Neagomir cu Urs ... și l-a dăruit pe Urs cu un cal, unde lui Vilcan ... pentru 30 ... de la Radul, pentru că Radul l-a tilhărit pe Vilcan de trei cai. Astfel a plătit Radul pe Vilcan pentru iertare cu trei ogoare.

Și iar să fie lui Manea și lui Ursu o jumătate <de ogor> infundat de 16 pași, pentru că au cumpărat Manea și Urs de la Găoază, pentru 36 aspri.

De aceea, am dat și domnia mea acestor oameni mai sus ziși, ca să le fie aceste mai sus zise ocine de ohabă, lor și fiilor lor și nepoților și strănepoților de nimeni neclintit, după porunca domniei mele.

Iată dar și martori am pus domnia mea: jupan Mitrea mare vornic și jupan Ivan mare logofăt și Dumitru spătar și Constantin vistier și Stan comis și Harvat stolnic și Gonțea paharnic și jupan Danciul mare postelnic. Ispravnic, Mitrea mare vornic.

Și eu, Barbul din Necșești, care am scris-o în scaun în cetatea București, luna iunie 3 zile, în anul 7088 <1580>.

† Io Mihnea voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Orig., perg. (46 × 36), pecete timbrată.

1607 (7115) iunie 9, București

† Милостїю вожію, Їв Радул воєвода и господинъ въсон земле Уггро-владїнское, вншк поконнаго Їов Бъсърба воєвода. Дават господства ми сїе повелѣнїе господства ми колеренъ господство ми Коркодел столнекѣ и със снновн емѣ, елнцеже Богъ даст, ꙗкоже да мѣ ест вчиннѣ с Стѣннслъвещї и вт Нежлов въсаѣ дел Роннѣк лшгѣфет, колнко хокет внтї кѣпна с сел с Стѣннслъвещїн, вбаче вт дел Радулѣв сеженн лд за х̃а аспрн и дел Маѣннов, сеженн ѡн за х̃аѣ аспрн и вт дел Фоддер сеженн м за х̃ас и вт на Златко, сеженн зї за ѱ и вт поп Калнн сеженн лг за в̃н и вт дел поп Ирннов <?> сеженн ѡн

за хѡѡ и ѡт деа Бонков сежени аї за ѡн и деа Нѣкшлов сежени сї за тн, кѡпно чин сежени снѡ и ѡт през вѣс чен аспри хзѡн. И пак ѡт бродове за воденицѡ, деа Радѡлов за сї и деа Маѡенов за сї и деа попер Ирнов и деа Романов за ѡм и деа Банков за рѡм и деа Бонков за ѡ и деа Нѣкшлов за рѣ и деа Златков за ѡ, чен аспри хѡѡп ѡт през вѣсѡх бродове. Понеже сїе ѡчинѡ и сѣс бродове за воденицѡ ѡт Стѣннслѡвещї бїѡ покѡпенїе Боннев лѡгѡфет, ешеже да ѡдавна, при дѡнїе Шефанов воеводѡ. Я потом, Боннѣ лѡгѡфет ѡн бѣджѡн Мнѡана воеводѡ хѣхї аспри, ешеже кѡда бил вел агѡ, при дѡнїе Шефанов воеводѡ. Таже, кѡда бил тогда, прилѡчел се ест Боннѣв лѡгѡфет сѡмрѣтѡ. Я послѣдне, при дѡнїе Мнѡана воеводѡ, егда бешѣ господарѡ, а господствѡ емѡ, дрѡг ничто невѣзнимаѣт ѡбрѣтїа вѣзїе радї сїе дѡжнокенїе развѣ тѣчїа сїе ѡчинѡ и сѣс бродове за воденицѡ ѡт Стѣннслѡвещї како ест више рѣчно. Таже вѣзел Мнѡана воеводѡ сїе ѡчинѡ за сїе дѡжнокенїеза хѣхї аспри. Я потом, Мнѡана водѣ господства емѡ, продавал сїе ѡчинѡ, деа Боннев лѡгѡфет вѣсѡх ѡт Стѣннслѡвещї, колеко биа кѡпна пре дѡнїе Шефанов водѡ, продаа ест жѡпанов Негрѣ ключар за хї аспри дадох емѡ ѡ рѡк и книг Шефанов водѡ. Еше више Боннѣв лѡгѡфет за покѡпенїе.

Я кѡда ест биа нинѣ, при дѡнїе господства ми, а Иѡнашко спатар, синѡ Негре ключар, ѡн ест продаа сїе ѡчинѡ ѡт Стѣннслѡвещї, деа Боннев лѡгѡфет вѣсѡх, болеринѡ господство ми жѡпан Коркодел столник, пак за хї аспри готови. И дадох емѡ ѡ рѡк и книг Шефанов водѡ. Еше више Боннѣв лѡгѡфет за покѡпенїе. И дадох емѡ и книгѣ Мнѡанов водѡ еже кѡпна ѡт господствѡ емѡ. И пак да мѡ ест болеринѡ господство ми Коркодел столникѡ ѡчинѡ ѡ Стѣннслѡвещї ѡт Нѣжслов > деа Шербан прѣкѡлаб и жителница его, Нѣкшев, вѣсѡх, варе елнках се хтит избрати и за дѣдїнѡ и за покѡпенїе, али ѡт вода и ѡт бродове за воденице и ѡт пол и ѡт шѡм и ѡт по вѣсом хѡтаром, ѡт хѡтар до хѡтар. Понеже сїе ѡчинѡ више рѣх ѡна бїѡ за дѣдїнѡ Шербанов прѣкѡлаб. Я потом, болеринѡ господство ми Коркодел столник, ѡн ест кѡпна сїе ѡчинѡ вѣсѡх ѡт на дѡщера Шербанов прѣкѡлаб, по име Марїа и ѡт зетомси его Блѡкѡа и пак ѡт на зетом си Трїфа ѡт Ёрѣвѣска и ѡт над . . . за хї аспри готови. И продадох ѡни негова ѡчине више рѣч над вѣсѡш за своим добро волю и сѣс знанїе вѣсем мегнїашом ѡт крѣстим <мѣсто и> ѡт прѣд господства ми.

Тем радї, дадох и господство ми болеринѡ господства ми више рѣчно јакже да им <ест ѡчї>нѡ, ѡхѡб емѡ и синови емѡ и вїѡкѡм и прѣвнѡчедом и не ѡт когоже непоколѣвнѡ, порнзмѡ господства ми.

<Сеже и сведетелїе поставѣем господство ми:> . . . жѡпан Радѡл ключер и брата . . . его, жѡпан Преда великїе бан <и жѡпан Черника вел>дворникѡ и жѡпан Стопка великїе лѡгѡфет и жѡпан Ника великїе вистїар и жѡпан Мрѣза <великїе спатар и Бѣркан вел>кїе столник и жѡпан Гангорїе великїе комнс и жѡпан Станчѡл <великїе пѣхарник> и жѡпан Лека великїе постелник. Исправник, жѡпан Стопка вел лѡгѡфет.

И аз, Нѣгое лѡгѡфет написах ѡ Трѡговище, мѣсеца юнїе ѡ <днн> и ѡт Ядама даже до нинѣ, ѡт сѣзданїе мира текѡщаго лѣтом, вѣ лѣт хрѣї.

† Іѡ Радѡл вѡевѡда, милостїю божїю господинѡ.

† Din mila lui Dumnezeu, Io Radul voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, nepotul răposatului Io Băsarab voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele boierului domniei mele, Corcodel stolnicul și cu fiii lui, ciji îi va da Dumnezeu, ca să îi fie ocină la Stă-

nislăvești și din Neajlov toată partea lui Voinea logofătul, cît va fi cumpărat în sat în Stănișlăvești, însă din partea lui Radu 34 de stinjeni, pentru 1 000 aspri și partea lui Maxin, 68 de stinjeni pentru 1 700 aspri și din partea lui Toader, 40 stinjeni pentru 1 200 (aspri) și de la Zlatco, 17 stinjeni pentru 400 și de la popa Călin, 33 stinjeni pentru 850 și din partea popii Irin, 68 stinjeni pentru 1 700 și din partea lui Voico, 11 stinjeni pentru 750 și partea lui Neacsul, 16 pentru 350, fac împreună 286 stinjeni și de peste tot fac 7 950 aspri. Și iar din vadurile de moară, partea lui Radu pentru 210 și partea lui Maxin pentru 210 și partea popii Irin și partea lui Roman pentru 840 și partea lui Baicu pentru 140 și partea lui Voicu pentru 70 și partea lui Neacsul pentru 105 și partea lui Zlatco pentru 70, fac 1 780 de peste toate vadurile. Pentru că această ocină și vadurile de moară de la Stănișlăvești au fost cumpărătura lui Voinea logofătul, încă de demult, din zilele lui Ștefan voievod. Iar apoi, Voinea logofătul el a luat de la Mihail voievod 15 000 aspri, încă pe cînd era mare agă, în zilele lui Ștefan voievod. Deci, cînd a fost atunci, i s-a întimplat lui Voinea logofătul moarte. Iar pe urmă, în zilele lui Mihail voievod, cînd a fost domn, iar domnia lui alta nimic n-a aflat să la pentru această datorie, afară numai de această ocină și cu vadurile de moară din Stănișlăvești, cum este mai sus zis. Deci, a luat Mihail voievod această ocină pentru această datorie, pentru 15 000 de aspri. Iar apoi, Mihail vodă, domnia lui a vîndut această ocină, toată partea din Stănișlăvești a lui Voinea logofătul, cîtă a fost cumpărată în zilele lui Ștefan vodă, a vîndut-o jupanului Negrea clucerul, pentru 10 000 aspri și i-a dat la mina lui și cartea lui Ștefan vodă. Încă i-a fost lui Voinea logofătul de cumpărătură.

Iar cînd a fost acum, în zilele domniei mele, iar Ionașcu spătarul, fiul lui Negre clucerul, el a vîndut această ocină din Stănișlăvești, toată partea lui Voinea logofătul, boierului domniei mele, jupan Corcodel stolnicul, iarăși pentru 10 000 aspri gata. Și i-a dat în mină cartea lui Ștefan vodă. Încă i-a fost lui Voinea logofătul de cumpărătură. Și i-a dat și cartea lui Mihai Vodă ce a cumpărat de la domnia lui. Și iar să fie boierului domniei mele Corcodel stolnicul ocină în Stănișlăvești și în Neajlov, partea lui Șerban pircălabul și a jitelniței lui Neașa, toată, oricît se va alege și de moștenire și de cumpărătură, însă din apă și din vadurile de moară și din cîmp și din pădure și de peste tot hotarul, din hotar în hotar. Pentru că această ocină mai sus zisă, ea a fost de moștenire a lui Șerban pircălabul. Iar apoi, boierul domniei mele Corcodel stolnicul, el a cumpărat toată această ocină de la fiica lui Șerban pircălabul, anume Maria, și de la ginerele său Vilcul și iar de la ginerele său Trifa din Orbeasca și de la ... pentru 10 000 aspri gata. Și au vîndut ei toate ocinele lor mai sus zise de a lor bunăvoie și cu știrea tuturor megiașilor dinprejurul (locului și) dinaintea domniei mele.

Pentru aceasta, am dat și domnia mea boierului domniei mele mai sus zis, ca să li fie ocină, obabă, lui și fiilor lui și nepoților și strănepoților și de nimeni neclintit, după porunca domniei mele.

(Iată și martori punem domnia mea:) ... jupan Radul clucer și fratele său jupan Preda mare ban (și jupan Cernica mare) vornic și jupan Stolca mare logofăt și jupan Nica mare vistier și jupan Mirzea (mare spătar și jupan Bărcan) mare stolnic și jupan Gligorie mare comis și jupan Stanciul mare (paharnic) și jupan Leca mare postelnic. Ispravnic, jupan Stoica mare logofăt.

Și eu, Neagoe logofătul, am scris în Tirgovîște, luna iunie 9 (zile) și de la Adam pînă acum, de la facerea lumii, ani curgători, în anul 7115 (1607).

† Io Radul voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Orig., perg. (42,5 × 51,5), pecete timbrată, rupt.

1610 (7118) aprilie 16, Tirgovîște

† Многостю божию, Ію Радул воевода и господинъ > въсон земле Шггрово-владѣтское, вѣск покоиннаго Ію Бѣсаравѣ воевод. Дават > господства ми сїю повелѣніе господства ми волеринѣ господства <ми Коркодел > столникѣ и със снїов емѣ, елицеже Богъ даст, цкоже да мѣ... въс, със въс хотаром и със въс доходок и със въсѣх вечинї... , занеже кѣпна ест волеринѣ господство ми Коркодел столникѣ т <ое село шт > госпожда Белика, дѣщера Иванов дворник, за хкхе аспри готови. И дадох ен ешеже и дрѣг село волеринѣ господство ми Коркодел столникѣ <на нме > Бѣрдѣшїн, радї того село више рѣх, Корнїн и теѣ аспри више рѣх хкхе аспри. Занеже бѣ кѣпна волеринѣ господство ми више рѣх гото

село <Корнѣн> нан преже време, пак ѡт на госпожда Бѣанка. Таже нинѣ, пак дадох ен того село Бердѣщѣн радѣ село Корнѣн, да ест на рѣк ен.

И вѣткн емѡ сведетелѣе и аддѣмѣшари мнози добри людіе... по нме: поп Станцила ѡт Питещи и Грама из дол и Нан и Апостол и Тѣдорѡ и Иван постеланикн ѡт Мѣршѣ. И продадох госпожда Бѣанка своен село за своен добром волю и със ѡзнаніе въсем мегнишом ѡт крѣстна мѣсто, ѡт гор и из дол и ѡт пред господства ми.

Тем радѣ, дадох и господства ми волеринѡ господство ми жѣпан Коркодел столникѡ, икоже да нм ест того село еже више рѣк ѡ Корнѣн за дединѡ ѡхак емѡ и синовн емѡ и вѣнком и прѣвѣчедом и не ѡт коже непоколѣбимѡ, поризмѡ господства ми.

Сеже и сведетелѣе поставлѣем их господства ми: жѣпан Черника великѣе дворник и жѣпан Лѣнѡ великѣе лѡгѡфет и жѣпан Мирослав бивше великѣе лѡгѡфет и жѣпан Не<ка вели>кѣе вистниарю и жѣпан Мѣрѣѣ великѣе спатар и жѣпан Костѣ великѣе комис и жѣпан Бѣркан великѣе столник <и жѣ>пан Станцила великѣе пѣхарник и жѣпан Ле<ка вели>кѣе постеланик. И исправник, жѣпан Лѣнѡ великѣе лѡгѡфет.

<И аз, Нѣкое лѡгѡфет написах ѡ граду реко <Тѣрго>вице, мѣсеца априлѣе сѣ дни и ѡт ѣдама даже до нинѣ, ѡт създаніе мира тек<щим лѣтом, въ лѣт> хѣрнѣ, а ѡт рождество Хриѡстова, въ лѣт хѣтѣ.

† Іѡ Радѡа воевода, милостию божію господинѣ.

† Din milă lui Dumnezeu <Io Radul voievod și domn> a toată țara Ungrovlahiei, nepotul răposatului Io B<asarab voievod. Dă> domnia mea această poruncă a domniei mele boierului domniei mele <Corcod>el stolnicul și cu filii săi, cîți Dumnezeu îi va da, ca să-i <fie tot satul Cornii> cu tot hotarul și cu tot venitul și cu toți vecinii... Pentru că a cumpărat boierul domniei mele Corcodel stolnicul, <acel sat de la > doamna Velica, fiica lui Ivan vornicul, pentru 25 000 aspri gata. Și i-a dat încă și alt sat boierul domniei mele Corcodel stolnicul, <anume> Verdeștii pentru acel sat, mai sus zis, Cornii și acei mai sus ziși aspri 25 000. Pentru că a cumpărat boierul domniei mele mai sus zis acel sat <Cornii> mai dinainte vreme, tot de la doamna Velica. Deci acum, iar i-a dat acel sat Verdeștii pentru satul Cornii, să fie la mina ei.

Și i-au fost martori și aldămașari mulți oameni buni... pe nume: popa Stanciul din Pitești și Grama din jos și Nан și Apostol și Tudoru și Ivan postelnicii din Mîrșa. Și a vindut doamna Velica satul ei de a ei bunăvoie și cu știrea tuturor vecinilor dinprejurul locului, din sus și din jos și dinaintea domniei mele.

De aceea, am dat și domnia mea boierului domniei mele Corcodel stolnicul, ca să-i <fie> acel sat care este mai sus zis, Cornii, de moștenire, ohabă, lui și fiilor lui și nepoților și strănepoților și de nimeni neclintit, după porunca domniei mele.

Iată și martori le puneu domnia mea: jupan Cernica mare vornic și jupan Lupul mare logofăt și jupan Miroslav fost mare logofăt și jupan Ne<ca> mare vistier și jupan Mirzea mare spătar și jupan Costea mare comis și jupan Bărcan mare stolnic <și ju>pan Stanciul mare paharnic și jupan Le<ca> mare postelnic. Și ispravnic, jupan Lupul mare logofăt.

<Și eu, N>eagoe logofătul, am scris în cetatea numită <Tîrg>oviște, luna aprilie 16 zile și de la Adam pînă acum, de la zidirea lumii, cursul anilor, în anul 7118, iar de la nașterea lui Iristos, în anul 1610.

† Io Radul voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Orig., perg. (32 × 41,5), pecete timbrată, rupt; cu o traducere

1610 (7118) mai 2, Tîrgoviște

† Милостию божію, Іѡ Радѡа воевода и господинѣ въсое земле Уггровлахѣнское, аниесеѡ покинномѡ Іѡ Басарабѣ воевода. Дават господство ми сѣю повѣлѣнне господства ми почтеном парвентелю господства ми жѣпан Герге вел

армаш и със синови си, елнциже им Богъ даст, икоже да им ест едѣнь мѣсто
 wt кѣке 8 варош 8 Тръговище, на црѣква поі Кѣлинскѣлов, изгор понеже ест
 покѣпна жѣпан Герге вел армаш wt на Балѣ спатар за аспри хѣхъ готови. И Балѣ
 спатар, вн ест покѣпна wt на Фрѣнци Сас старцѣ. И пак покѣпнѣхъ жѣпан Герге
 вел армаш едѣнь мѣсто wt кѣке въ тоє. . . код Дѣмѣитрѣ Мазрѣ и код Дѣмѣитрѣ
 Цинкѣла, wt на Бладѣла Табѣ и wt на пападѣа Стана wt Бѣкѣреци, за аспри
 хѣвѣ готови. Понеже того мѣстѣ бнл ест wt дѣдѣинѣ Тоадерѣв сѣдецѣ. Таже
 Тоадер сѣдецѣ и жена его и [и]сини его, уни дали сѣт того мѣсто радѣ дѣж-
 новеніе ихъ Бладѣлов Товѣ и пападѣев Станев wt Бѣкѣреци със своимъ добро воле,
 тере се сѣт платна wt дѣжно.

И ешеже, къда ест покѣпна жѣпан Герге вел армаш, бнли сѣт сведетелѣе:
 жѣпан Нѣка велики вѣстиар и Бадѣ пѣхарник wt Грѣдѣще и Тома комис и Бѣзинка
 комис и wt Тръговище, Дѣмѣитрѣ Мазрѣ и Дѣмѣитрѣ Цинкѣла и поп Дѣмѣитрѣ.

Сего радѣ, дадохъ и господство ми жѣпан Герге вел армаш, икоже да им
 ест вчинѣ и хѣабѣ емѣ и синовиимъ емѣ, внѣком и прѣвнѣчетом и wt никогоже
 непоколѣбнмо, порозмѣ господства ми.

Сеже и сведетелѣе поставѣлемъ господство ми: жѣпан Черника велики дворник
 и жѣпан Дѣспѣла велики лѣгофѣт и жѣпан Нѣка велики вѣстиар и Мрѣзѣ спатар и
 Бѣркан столник и Костѣ комис и Станчѣла пѣхарник и жѣпан Лѣка велики постелник.
 И исправник, Дѣспѣла велики лѣгофѣт.

И Ерѣмѣа лѣгофѣт написахъ въ стол Тръговище, мѣсеца маѣ бѣ дѣни,
 въ лѣт хѣрні.

† Din mila lui Dumnezeu, la Radul voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, ne-
 potul răposatului Io Basarabă voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele
 cinstitului dregător al domniei mele jupan Gherghe marele armaș și cu fiii lui, ciți Dumnezeu
 fi va da, ca să îi fie un loc de casă în oraș în Tirgoviște, din sus de biserica popii Căli-
 nescul, pentru că a cumpărat jupan Gherghe marela armaș de la Balea spătarul pentru
 2 600 aspri gata. Iar Balea spătarul, el a cumpărat de la Frenți sasul cel bătrîn. Și iar a
 cumpărat jupan Gherghe marele armaș un loc de casă în acel . . . lingă Dumitru Mazrea și
 lingă Dumitru Țincul de la Vladul Tabă și de la preoteasa Stana din București pentru 2 800
 aspri gata. Pentru că acel loc a fost de moștenire al lui Toader județul. Deci Toader județul
 și femeia lui și fiii lui, ei au dat acel loc pentru datoria lor lui Vladul Tabă și preotesei
 Stana din București de a lor bunăvoie, de s-au plătit de datorie.

Încă și cînd a cumpărat jupan Gherghe marele armaș au fost martori: jupan Nica
 marele vîstier și Bade paharnicul din Grădiște și Toma comisul și Buzinca comisul și din
 Tirgoviște, Dumitru Mavrea și Dumitru Țincul și popa Dumitru.

De aceea, am dat și domnia mea jupanului Gherghe marele armaș, ca să-i fie ocină
 și ohabă, lui și fiilor lui, nepoților și strănepoților și de nimeni neclintit, după porunca dom-
 niei mele.

Iată și martori punem domnia mea: jupan Cernica mare vornic și jupan Lupul mare
 logofăt și jupan Nica mare vîstier și Mirzea spălar și Bărcan stolnic și Costea comis și
 Stanciu paharnic și jupan Leca mare postelnic. Și ispravnic, Lupul mare logofăt.

Și Erimia logofătul a scris în scaunul Tirgoviște, luna mai 2 zile, în anul 7118 <1610>.

† Io Radul voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Pe verso Loc de casă în Tirgoviște.

Orig., hirtie (30 × 21,5), pecete aplicată; cu o traducere.

1622 (7130), mai 21

† Eu Dumitru vîstiar Dudescul scriu și mărturesc cu acestu zăpis al meu, cum
 am vindut jupînésie Grăjdanie partea mea de ocină de la Ciurnernic, ce au fost cumpărat
 eu de la Nan postelnic și de la Hrezan, fecioru lu Opriș logofăt, totă parte den pădure și
 de în apă și despre totă ocina. Că am vindut de a mea bunăvoie drept 8 000 bani. Încă am
 vindut și parte lu Neagoe, feciorul popei lu Nan, pentru că am eu cumpărat de la Neagoe,
 feciorie popei lu Nan. Apoi eu am vindut eu tot cită se va alege de preste totă ocina.

Și mărturii: jupan Cernica dvornic i jupan Ivașco dvornic i jupan Nenciul dvornic i jupan Alecxu dvornic, Dumitru de Bobești, Stan de Bobești, Vladul de Glina, Badea de Stilpéni, Șarban de Bobești, Paraschiva de Glina și alți molți megiași.

Și am scris eu, Radul, singur cu mîna a mea.

Пис мѣсца мая кѣ дѣни, къ лѣтъ хъ зрѣл.¹

Ivașco dvornic

Alecxu dvornic

Dumitru vistiier

Nenciul dvornic²

Orig., hirtie, (31,5 × 21,5).

1627 (7136) noiembrie 6

† Бѣ ѡмѣ штца и сына и свѣтѣго дѣхѣ, троиць едїносѣшна и нераздѣльна, дмни.

† Потомъ исписахъ азъ, Пѣтрѣ сѣдѣцѣ и бѣ пѣргарумъ и съсъ мнози добри людїе и свѣщенници штъ карошъ штъ Трѣговище сїа наше книгѣ семѣ человекѣкъ, на имѣ Фота, штъ карошъ², ca să se știe cum i-au fost dat Dumnezeu Fotei o boală foarte grea pînă spre moarte, iară fratele Fotei, pre nume Costandin, elu au fost zicindu cătră oameni că are și elu parte cu frate-său Fota în moara Fotei. Și au zis că are parte în niște locuri dă prăvălii ce au fost cumpărate dă Fota în București și intru un slămnu dă la vie. Și au zis că-i iaste datori Fota 40 dă galbeni și niște scule. Iar într-aceia au spus oamenii Fotei cum zice frate-său Costandin și au întrebat cum știe elu și cum lasă el la moartea lui: iaste-i datori frăține-său lu Costandin sau are parte pre unde zice frate-său, au n-are? Elu au zis Fota că n-are frate-său meslecătură nemica cu dînsul, neci în moară, nece în prăvălii la București, neci în slomnul dă la vie, neci i iaste datori nemica, ce dă va socoti elu, rămîne mulți bani datori Costandin Fotei, ce numai ce au locul caselor ce le iaste dă moșie dăpreună neinpărțit, ce se va alége, iar alte locuri ce sint înprejur toate sintu cumpărate dă Fota pre banii lui.

După aceia, s-au milostivit Dumnezeu pre Fota de i-au fost mai bine dintr-aceia boală și au putut trăi. Dăci au strinsu mulți preoți și oameni buni, mici și mari și au chemat pre frate-său Costandin dă față dă l-au întrebat acei oameni buni ce are la fratele său Fota să-i ceară să-i dea. Iar Costandin, elu au zis singur cu gura lui, naintea acelor preoți și oameni buni și a orașului, că n-ar nemica, nece în moară, nece în locurile dă prăvălii la București, nece în slomnul dă la vie, nece într-alte locure ce au cumpărat Fota aicea în oraș, nece scule, numai ce are în cel loc dă casă cu casele și cu prăvăliile cele ce va alége dă moșie. Iară pîntru 40 (dă galbeni) au scos Costandin un zapis al lu . . . au scos Fota alt zapis al lui. Dăci au socotit oameni buni și cu preoți amăruntul și au fost Costandin tot dă față și l-au întrebat. Dăci au rămas Costandin dator Fotei mulți bani ce n-am vrut să-i cislui aicea, că de se vor mai certa feciorii lu Costandin cu feciorii Fotei să nu zică că atîta bani au ertat tată-nostru tătine-tău, ce noi nu vom erta. (După) aceia, s-au sculat acei preoți și oameni buni dă au rugatu și au cerșu pre Fota pîntru sufletul lui și pîntru pacea dă au dat Fota frăține-său lu Costandin 13 galbeni și se-au ertat amîndoi și se-au inpăcat de bunăvocea lor dinaintea acelor oameni buni. Și dă acum nainte să n-aibă Costandin cu Fota metih, nice mult, nice puțin, ce să aibă bună pace unu dă cătră alalt.

Și au spartu și zapisurile și au pus și blăstem: cene va mai scorni piră pîntru aceste ce zic mai sus, să fie proclēt și blăstemat de 318 sveti otți ije vă Nechei și să fie cu Iuda i cu Aria intru un loc în vecie, amin.

¹ Scris luna mai 21 zile, în anul 7130 (1622).

² Toate semnăturile sint autografe.

³ † În numele tatălui și al fiului și al sfintului duh, troiță de o ființă și nedespărțită, amin.

† După aceea, am scris, eu, Pătru județul și 12 plrgari și cu mulți oameni buni și preoți din oraș din Tirgoviște această carte a noastră, acestui om, anume Fota, din oraș.

Și mărturii am pus care-i au fost la această tocmeală, pre nume: popa Tanasie cli-siarghidî i popa Necula gospodschi i deacon Iane gospodschi i popa Ivan ot staretsia i Dumitru postelnic ot Bărbătești i Iancul star i Mihai, sinu Zoicăi i Vladul biv sudețu i Dumitru cojocar i Dragul, zet Corb i Neagoe, sinu Dobre i brat ego Radul i Sima cojocar i Stanco logofet i Calona teslar i Rădici i Dumitru, sinu Dumitru cojocar ot Panaghia i Mina, sinu Rădiciu i Stănilă, sinu Puulov și mulți oameni buni ce nu i-am scris în cartea aceasta,

ИЗ СТАРО БѢТНИЦКЕ ЛОГОВАТ, ПИС НОИМЕРЪЕ СЪ ДЪЛНИ, КЪ ЛѢТЪ 7361¹.

Orig., hirtie (47,5 × 33), rupt în două, pecete timbrată, căzută.

¹ Eu, Eftimie logofătul cel bătrîn, am scris luna noiembrie 6 zile, în anul 7136 (1627)-

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ ANUALĂ DE COMUNICĂRI A INSTITUTULUI DE ISTORIE „NICOLAE IORGA”

În ziua de 8 iulie 1988 s-au desfășurat la Institutul de Istorie „N. Iorga” lucrările sesiunii științifice anuale a Institutului.

În cuvîntul de deschidere prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului a subliniat tradiția acestor sesiuni științifice prin care se introduc în circuitul științific numeroase informații de valoare, rod al muncii de cercetare.

În continuare Nagy Pienaru, redactor la „Revista de Istorie” a analizat în comunicarea *Politica otomană la frontiera dunăreană și orientală 1420—1429* locul celor două segmente de frontieră în ansamblul politicii sultanilor Mehmed I Çelebi și Murad II relieftind unele corespondențe surprinzătoare în echilibrul dinamic dintre Rumelia și Anolia în contextul în care otomanii au dezvoltat simultan în Europa divergențele dintre Veneția, Ungaria, Polonia și Lituania, iar în Orient cele din triumful mameluci, timurizi și triburile Ak-Koyunlu și Kara-Koyunlu. Autorul remarcă efortul militar și diplomatic al țărilor române în stăvilirea expansiunii otomane.

Cercetător științific Virgil Ciociltan în comunicarea *Tensiuni moldo-lituaniene (1421- 1429)* a evidențiat că raporturile moldo-lituaniene în perioada respectivă au fost profund marcate de intențiile marelui cneaz Vitold de a anexa Cetatea Albă. Presiunile exercitate asupra Moldovei au variat ca formă în funcție de modificarea conjuncturii inter-statale, obiectivul rămînînd însă cel fixat inițial. În ciuda tenacității și a deosebitei abilități diplomatice dovedite de marele cneaz, Cetatea Albă a rămas în posesia Moldovei, în primul rînd datorită îndrjitei rezistențe a moldovenilor conduși de Alexandru cel Bun.

În comunicarea *Comitatul Severinului la sfîrșitul secolului al XVII-lea — o problemă de istorie a instituțiilor*, cercetător științific dr. Costin Feceșan întemeindu-se pe documente din arhivele clujene și vieneze supune analizei un aspect puțin cercetat al istoriei Banatului în timpul ocupației habsburgice 1688—1699. Este înfățișată conjunctura dintre autoritățile habsburgice de ocupație și nobilimea din fostul Banat al Caransebeșului și Lugojului în privința regimului de administrație, strădaniile nobilimii severinene (în cea mai mare parte de origine românească) de a obține din partea Curții din Viena restabilirea integrală a situației dinainte de ocupația otomană. Pe baza a numeroase informații documentare autorul a urmărit procesul sinuos prin care nobilimea severineană condusă de Petru Măciș de Tincova a reușit în 1698 restabilirea integrală a sistemului de administrație comitatensă în comitatul de Severin, situație de scurtă durată pentru ca în anul următor prin pacea de la Karlowitz, Banatul va reveni sub dominație otomană.

Realități socio-politice și legitimarea lor prin simbol heraldic comunicarea susținută de Ileana Căzan-Neagu, istoric a analizat armeriile de concesiune și cele de prestație ca fiind cele mai elocvente în exprimarea plastică a raporturilor socio-politice. De la cadrul general european, în care acordarea de armerii era, în același timp și ilustrarea raporturilor de vasalitate, comunicarea a trecut la cadrul sud-est european, la cazul concret al țărilor române unde structurile socio-politice specifice nasc o heraldică proprie. A fost luată în discuție în context acordarea titlului de conte, însoțită de blazon, lui Constantin Brâncoveanu, la 19 mai 1688 de către Leopold I.

În următoarea comunicare *Instalarea unei administrații românești în Transilvania în timpul revoluției de la 1818—1849*, dr. Apostol Stan, cercetător științific principal a schițat împrejurările în care națiunea română — luptînd pentru apărarea propriei identități — s-a angajat în contestarea autorităților guberniale opresive — în lunile aprilie și mai —, substituindu-le apoi — începînd din septembrie 1848 — cu prefecturi și instanțe locale. S-a realizat deci o organizare administrativă națională, o creație politică de excepțională însemnătate pe planul luptei de emancipare de sub dominația străină. Spre deosebire de alte lucrări existente deja în care se reflectă un asemenea aspect, autorul integrează într-un asemenea proces chiar faza inițială de negare a autorităților, dînd astfel o viziune mai cuprinzătoare luptei pentru

substituirea lor. Pe de altă parte, din comunicare apar mai clar conturate limitele impuse unui asemenea fenomen de la Comitetul național și proporțiile dobândite de el la scara împlinirilor locale.

În comunicarea *Cristalizarea conceptului de „revoluție română” și ecourile Revoluției franceze*, Nicolae Liu, cercetător științific principal propune stabilirea a două epoci formative și a două forme corespunzătoare de cristalizare — una modernă, cealaltă contemporană — a conceptului amintit. El se oprește asupra contribuției imaginii și ideologiei Revoluției franceze la primul dintre aceste două procese de cristalizare, culminând cu Revoluția română de la 1848.

Studiind rapoartele agenției comerciale franceze de la București și Iași din anii 1870—1871, Lucia Taftă, cercetător științific, în comunicarea *România și conflictul franco-prusian din anii 1870—1871 în arhivele diplomatice franceze*, aduce noi mărturii despre sprijinul moral și material pe care românii l-au acordat Franței în conflictul cu Prusia. Este subliniată strinsa corelație dintre războiul franco-prusian și mișcările antidinastice din țara noastră, implicațiile interne și externe pentru România în urma stabilirii unui nou echilibru european în 1871.

Radu-Dan Vlad, istoric, a prezentat comunicarea *Industria națională în viziunea lui B. P. Hașdeu*. Folosind presa vremii, operele economice ale ilustrului enciclopedist, publicate de Victor Slăvescu, precum și o bogată bibliografie de specialitate autorul a reușit să scoată în evidență contribuția lui B. P. Hașdeu la răspindirea curentului protecționist în România și concepția acestuia cu privire la modalitățile de edificare a industriei naționale.

În comunicarea *Sensul spiritului critic în cultura română*, dr. D. Hurezeanu, cercetător științific principal, a propus o interpretare diferită de cea a lui Ibrăileanu, Lovinescu sau Zeletin a fenomenului, fixând atenția asupra determinării social-istorice a curentelor de gândire critică din cultura noastră și reliefând mai ales valoarea demersului critic ca mijloc de analiză și înțelegere a problemelor societății românești dincolo de cadrul general al orientărilor ideologice din perspectiva cărora avea loc acest demers. S-a precizat că atât timp cât nu va fi analizată raționalitatea criticii în raport cu condițiile realității însăși, iar nu cu concepția în numele căreia se întreprindea această critică, cercetările nu vor reuși să valorifice cum se cuvine sensul spiritului critic în cultura noastră.

În încheierea lucrărilor sesiunii prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu a evidențiat valoarea comunicărilor prezentate rod al muncii susținute depuse de cercetătorii institutului în valorificarea trecutului nostru istoric.

Mihai Opreșcu

ANALIZA CRITICĂ A IZVOARELOR MEDIEVALE — CERINȚĂ FUNDAMENTALĂ A ETICII ȘI PROBITĂȚII PROFESIONALE

Editarea științifică a izvoarelor medievale (și nu numai a acestora!) pune în fața istoricului exigența fundamentală a unei analize critice, nepărtinitoare și temeinice. Întemeială pe îmbinarea armonioasă a mijloacelor și metodelor oferite de științele speciale ale istoriei (diplomatica, paleografia, sigilografia etc.) cu investigarea atentă a contextului istoric mai larg și mai restrâns al perioadei supuse cercetării, împlinirea cerințelor unei analize critice a izvoarelor este dătătoare de măsură pentru spiritul etic și probitatea profesională a istoricului, punând totodată în evidență capacitatea de discernămint a acestuia. Prin judecata de valoare formulată în privința unui izvor istoric se implică nemijlocit și cu responsabilitate bine determinată în integrarea acestuia în procesul complex de reconstituire critică a realității istorice. De aceea editarea critică a izvoarelor medievale presupune din partea istoricului nu numai temeinice cunoștințe de specialitate, ci, în aceeași măsură, o atitudine etică, străină de orice părtinire și spirit pătimăș. De aceea istoricul, chiar păstrând rezerve mai mult sau mai puțin întemeiate față de calitatea unui sau altui izvor, este dator să evite — iar aceasta mai ales în cazul unor surse disputate — pronunțarea răspăcată a unei sentințe definitive, care să nu poată rezista apoi unei contraargumentații întemeiate. De aceea, fără să abdice cituși de puțin de la o atitudine de angajament ferm în slujba adevărului, istoricul este dator să accepte, în numele eticii și al probității profesionale, puncte de vedere deosebite pe care le poate suscita analiza critică a unui izvor, precum și implicațiile acestora într-un context mai larg sau mai restrâns. Doar astfel își va împlini datoria morală față de sine și față de știința căreia li slujește.

Într-o notă, care distonează cu ținuta academică a celorlalte studii apărute în paginile unei prestigioase publicații științifice, Adrian A. Rusu se străduiește să ne ofere *ex cathedra* o „lecție” de diplomatică latină, istorie hațegănană și spirit critic¹. Afișînd o falsă etică profesională și fără a se sfii cituși de puțin să pășească pe calea nesigură a relei-credințe și a dezinformării cititorului, A. A. R. încearcă să discrediteze cu tot dinadinsul cele afirmate de noi pentru a dovedi autenticitatea unui document din prima jumătate a secolului al XV-lea referitor la cnezii din Țara Hațegului², document pe care preopinental nostru îl socotește drept apocrif. Înainte de a purcede însă la dezbateră critică și argumentată a modului în care înțelege A. A. R. să polemizeze, se cuvine relevată concepția sa cel puțin stranie despre munca de editare a documentelor medievale. Să-i dăm însă cuvîntul: „Ediția de documente” (a se înțelege *editarea documentelor* — n.n.) a reprezentat întotdeauna o muncă istovitoare și anonimă (sic!), dar indispensabilă pentru progresul cercetărilor istorice. Dificultățile sînt mai mari în diplomatica medievală, unde paleografia și limba străină dublează formularistica (! ?) nu întotdeauna ușor de înțeles. În bună parte, restituirea unui document medieval echivalează cu prezentarea unei viziuni personale (!) a editorului asupra sa.”³ Credem, că orice comentariu este de prisos, mai ales că ni se va mai oferi prilejul să ne confruntăm cu vederile *sui generis* ale lui A. A. R. despre munca de editare a documentelor medievale.

Nu mai puțin original este modul în care A. A. R. încearcă să infirme — de o manieră pe care o lăsăm la aprecierea cititorului — argumentele aduse de noi în favoarea autenticității documentului în cauză și a încadrării sale într-un anumit context istoric. Constrîns, în fața evidenței, să admită existența documentului original, A. A. R. afirmă cu nevinovată seninătate, că în prezența acestuia „argumentele noastre, prezentate într-un context care impunea simpla lor enumerare, nu mai sînt de luat în considerare decît în parte” (p. 535). Or, în cazul în care — fie și într-un anumit „context” — este denunțat caracterul apocrif al unui document, probitatea profesională îl obligă pe istoric să producă pe larg și în mod convingător argumentele, atîtea cîte sînt, în favoarea opiniei sale, iar nu să recurgă doar la o „simplă enumerare” a acestora, mai ales dacă de pe urma „dovedirii” falsului sînt trase concluzii de ordin istoric avînd implicații de natură generală⁴. În cele ce urmează vom avea prilejul să discutăm și argumentele pe care A. A. R. are convingerea că le mai poate susține. Nevoit, lotuși, să admită autenticitatea documentului din 1435, A. A. R. ne acuză de a fi prezentat „și alte lucruri, care nu mai pot fi considerate decît rod al unei cu totul nejustificate pripeli și, surprinzător, ... spirit pătimaș” (p. 535). Expunerea noastră va arăta însă, de care parte se cuvin căutate pripeala și spiritul pătimaș...

Dintru început A. A. R. se simte vexat, că îi atribuim „absoluta întîietate în «acuzarea falsității documentului», informînd pe toți cititorii «Revistei Arhivelor», că «nici un istoric nu și-a exprimat pînă acum dubiile în privința autenticității documentului din 1435»” (p. 535). În sprijinul afirmației sale A. A. R. citează un studiu din 1937 datorat „*cunoșcutului editor de documente*” (A. A. R. dixit!) Gustav Gündisch (vezi mai sus aserțiunea aceluiași A. A. R. despre „anonimitatea” editorului de documente!), în care s-ar „exprima probabilitatea falsului kemenian”⁵. Cu acest prilej preopinental nostru se simte dator să-și clameze *urbi et orbi* meritul de a fi „descoperit” studiul amintit al lui G. Gündisch. „deoarece revista indicată s-ar fi putut să scape atenției istoriografiei românești (sic!)”, disculpîndu-ne totodată, în parte și cu subită condescendență, de pretinsa noastră „lipsă de informație”. Or, acest studiu nu numai că a intrat încă de la apariția sa în circuitul istoriografiei române și al celei internaționale, ci, mai mult, el a fost publicat destul de recent, într-o versiune revăzută tot de Gustav Gündisch⁶. Dar A. A. R., atît de grijuliu cu informația bibliografică exhaustivă, este cuprins în acest caz de o subită dar pe deplin explicabilă amnezie. Într-adevăr,

¹ A. A. Rusu, *Diplomatică latină, istorie hațegănană și spirit critic*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, vol. XXVI (1983—1984), p. 535—538.

² C. Feneșan, *Un fals imaginar. Lămuriri necesare despre cnezii hațegani la 1435*, în „Revista Arhivelor”, anul LXI, vol. XLVI, nr. 1/1984, p. 80—93.

³ A. A. Rusu, *op. cit.*, p. 535.

⁴ Vezi C. Feneșan, *op. cit.*, p. 87, precum și A. A. Rusu, *Preoți români ortodocși din districtul Hațeg în secolul al XV-lea*, în „Mitropolia Banatului”, anul XXXII (1982), nr. 10—12, p. 647—648.

⁵ G. Gündisch, *Die Türkeneinfälle in Siebenbürgen bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts* în „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas”, 2, 1937, p. 398, nota 22.

⁶ Idem, *Siebenbürgen in der Türkenabwehr, 1395—1526*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tom XIII, nr. 3/1974, p. 415—443.

dacă în 1937 G. Gündisch admitea *probabilitatea* (subl. n.) caracterului apocrif al documentului din 1435, în studiul său din 1974 același autor a renunțat cu totul la această ipoteză. Dar, cum situația nu se potrivea cu argumentația sa, A. A. R. a preferat să treacă sub tăcere această ultimă luare de poziție. Citarea studiului din 1937 a lui Gustav Gündisch constituie pentru A. A. R. indemnul de a „mai adăuga o trimitere către (!) o altă afirmație mult mai nouă” (p. 535—536). Îndatoritor, preopinental nostru ne atrage atenția asupra unui citat dintr-un studiu — apărut recent într-o revistă de specialitate⁷ — al cărui autor nu ne este însă numit dintr-o pudică și inexplicabilă discreție, pasaj în care se contestă autenticitatea documentului din 1435⁸. În același timp A. A. R. își exprimă nedumerirea față de „scăparea acestui ciat revelator, cu atât mai mult, cu cât (stranie coincidență!) C.F. însuși semnează un articol în același număr al «Anuarului»”. Dacă ar fi citit cu atenție articolul menționat, A.A.R. ar fi fost cu siguranță mai circumspect în a-l utiliza la argumentația sa. Căci iată ce afirmă acolo textual Viorica Pervain despre documentele referitoare la lupta de lângă Hațeg din septembrie 1420: „Demonstrarea falsității acestor documente (publicate în Hurmuzaki-Densusianu, I/2, p. 515—516, 517—518, 592—594) necesită o analiză temeinică a tuturor documentelor referitoare la lupta de lângă Hațeg, un studiu separat, în care se va publica și documentul inedit din 3 iulie 1428, Cuvin.”⁹ În acest caz, credem, avem toată îndreptățirea să nu ne referim la o demonstrație *in spe*, iar aceasta cu atât mai mult, cu cât Viorica Pervain — de a cărei competență și probitate profesională nu ne îndoiim — nu a făcut-o nici în studiul ei apărut de curând, în care supune unei critici atente amintitul document inedit din 3 iulie 1428 cu toate implicațiile sale și unde era de așteptat să dovedească argumentat caracterul apocrif al documentului din 1435¹⁰. Iată, prin urmare, cele două argumente cu ajutorul cărora A. A. R. mai încearcă, în pofida evidenței, să arunce o umbră de îndoială asupra autenticității documentului din 1435: o ipoteză avansată în 1937 și abandonată mai apoi; o demonstrație care mai urmează a fi făcută. În această situație A. A. R. rămâne cu adevărat singurul care — făcând apel la o argumentație doar enunțativă, a cărei șubzenie am avut ocazia să o demonstrăm¹¹ — contestă validitatea disputatului document din 1435. Confruntat, totuși, cu neplăcuta existență a originalului, preopinental nostru își reproșează „o prea mare încredere în informația bibliografică a realizatorilor primului volum al corpusului privind relațiile interromânești medievale”¹², deoarece în caz contrar toate cele afirmate despre documentul din 1435 „s-ar fi scris în alt fel, dacă am fi văzut *prima ediție a originalului* (subl. A. A. R.)”. Motivația *post festum* este pentru preopinental nostru cit se poate de evidentă: această lacună de informare bibliografică l-ar fi privat să constate *avant la lettre*, că noi nu am fi făcut decît să reedităm originalul! Făcîndu-și o *mea culpa* tardivă, A. A. R. ține să-i asigure pe cititori, că noi ne-am afla „în situația tragi-comică de a reedita un document deja editat, tot de către Arhivele Statului, într-un album pentru uzul învățăcelilor de paleografie latină din interiorul (sic!) școlii de Arhivistică și de aiurea (sic!)”. În acest caz preopinental nostru se întrece pe sine în arta misticării adevărului și a dezinformării cititorilor, deoarece situația este departe de a fi așa cum vrea să o acrediteze cu orice preț. Existența originalului documentului din 1435 este într-adevăr cunoscută cercetării științifice încă din anul 1942, cînd a fost cuprins de Maria Holban și Virginia Sacerdoțeanu în albumul de paleografie latină editat sub egida Arhivelor Statului¹³.

⁷ V. Pervain, *Lupta antiotomană a țărilor române în anii 1419—1420*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, vol. XIX (1976), p. 77.

⁸ Iată pasajul din acest studiu, invocat de A. A. R. în sprijinul afirmațiilor sale: „Era firesc ca o asemenea forță (cnezimea română din Țara Hațegului — n. n.) să se afle în primele rînduri într-o luptă ce se purta în acel ținut, mai ales că una din principalele ei obligații era de a apăra cetățile din districtele respective și hotarele țării, dar documentele — datele la 4 iulie 1421 în Cetatea de Baltă și 20 noiembrie 1435, Hațeg — în temeiul cărora s-a susținut pînă acum participarea cnezilor hațegani la lupta de lângă Hațeg, din 1420, sînt false, după cum evident fals este și actul din 7 iulie 1421, privind donația moșiei Fahid din comitatul Alba”.

⁹ V. Pervain, *op. cit.*, p. 131.

¹⁰ Idem, *Lupta antiotomană la Dunărea de Jos în anii 1422—1427*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, vol. XXVI (1983—1984), p. 85—117.

¹¹ C. Feneșan, *op. cit.*, p. 80 și urm.

¹² *Documenta Romaniae Historica*, seria D, vol. I, București, 1977, doc. 220.

¹³ M. Holban, V. Sacerdoțeanu, *Citire de facsimile pentru școala de arhivistică. Seria latină*, fasc. I, București, 1942, planșa III, nr. 3 + regestul, extrasele de text și nota bibliografică de la p. 5 a *Indicelui*.

Ceea ce omite însă — din motive lesne de înțeles — să comunice A. A. R. cititorilor este faptul, că M. Holban și V. Sacerdoțeanu publică doar două fragmente scurte de la începutul și sfârșitul documentului (intitulația, salutația, adresa, respectiv datarea) împreună cu o reproducere fotografică de slabă calitate, *fără a edita nicidecum textul integral al documentului* (subl. n.). Mergind pe aceeași cale a relei-credințe, A. A. R. afirmă că „între ediția din 1942 și aceea din 1984 (adică a noastră — n. n.) există unele inadvertențe la trimiterea bibliografică” (p. 536, nota 2), fără a-și lua însă osteneala să le semnaleze concret cituși de puțin. A. A. R. mai susține și aberația, că „între timp au apărut și alte însemnări contemporane pe originalul latin”. Il invităm pe preopinutul nostru să cerceteze cu atenție originalul păstrat la Arhivele Statului București și să ne comunice, nouă și cititorilor, însemnările care ar fi apărut între timp în chip atit de misterios.

Ținând să-și manifeste cu un nou argument suspiciunea față de autenticitatea originalului în cauză, A. A. R. ne reproșează, că n-am fi sesizat o coincidență, care preopinutul nostru i se pare de-a dreptul revelatoare: data de emilire a documentului din 20 noiembrie 1435 ar coincide în mod surprinzător cu termenul-limită al primei șederi a lui Ladislav Csáki în dregătoria de voievod al Transilvaniei. Spre a ne dovedi această „revelație”, A. A. R. se mulțumește să facă apel la „critica și puțin modificata listă a voievozilor Transilvaniei, elaborată în 1956”¹⁴. Or, într-un document emis de Sigismund de Luxemburg la începutul anului 1436 (*anno Domini millesimo quandringsesimo tricesimo sexto, nono calendis mensis februarii*) în favoarea conventului din Jász, printre marii dregători citați spre mărturie este amintit și „Lasislav Csáki, voievodul nostru al Transilvaniei” (*Ladislaus de Chaak, vaivoda noster Transilvaniensis*)¹⁵.

Înainte de a continua să înfățișăm cititorilor modul aparte în care A. A. R. înțelege să ducă o dispută științifică, se impun, credem, câteva constatări. În concepția stranie a preopinutului nostru reeditarea unui document sau „(re)restituirea originalului” (p. 537), ar fi ceva cu totul tragicomic, abstracție făcând de faptul, de acum dovedit, că în cazul nostru este vorba de *prima editare integrală a textului după original*. Orice comentariu este, credem, de prisos! Nu înai puțin stranie și surprinzătoare este și atitudinea de persiflare a unui manual universitar, pe care A. A. R. l-ar putea consulta cu real folos. Față de cele de mai sus, lăsăm la aprecierea cititorilor să-l stabilească pe cel aflat într-o postură tragicomică!

Sigur pe argumentația sa — a cărei lipsă de temeinicie am mai relevat-o — A. A. R. vrea să ne convingă, — că n-am fi pus la dispoziția cercetării științifice „textul definitiv stabil” al documentului din 1435. Elementele pe care își întemeiază afirmația preopinutul nostru rezistă la fel de puțin unei critici *ad rem*, ca și cele invocate în exegeza de pînă acum. A. A. R. ne reproșează „greșelile de acord și tipar” (p. 536) remarcate în textul editat al documentului, păstrînd însă și de această dată o totală și inexplicabilă discreție cînd e vorba să dea exemple. Continutul crescendo, A. A. R. ne impută „inutilitatea majorității celor 80 de note, atît timp cit ele se raportează nu la o variantă contemporană ori la o lectură diferită a originalului (publicat pînă la noi doar fragmentar, așa cum am amintit — n. n.), ci la o variantă în copie de secol XVIII” (p. 536). Abstracție făcînd de confuzia strecurată în mod intenționat de preopinutul nostru, se pare că lui A. A. R. îi sînt cu totul străine cerințele unei editări critice a documentelor, mai ales atunci cînd e cazul confruntării *originalului* cu o copie mult mai tîrzie.

Continuînd să ne ofere cu generozitate o lecție de editare a documentelor, A. A. R. ne recomandă efectuarea unor „serioase corecturi” (p. 536) la „bibliografia actului”, dar înainte de toate „punerea de acord a trimiterii arhivale (actuale — n. n.) cu cea a ediției din deceniul cinci (M. Holban, V. Sacerdoțeanu — n. n.)”. Dacă ar fi citit cu atenție indicarea cotei de arhivă din 1942 (*Donații*, pachetul VIII, doc. 1) și ar fi comparat-o cu cea actuală (col. *Achiziții Noi*, pachetul VIII, nr. 1), A. A. R. n-ar mai fi rămas nedumerit, fără a mai lua în considerare faptul, că în cursul timpului anumite fonduri și colecții de arhivă sînt reorganizate și reordonate. Aceași totală lipsă de cunoaștere a arhivelor de către preopinutul nostru este dovedită de afirmația (p. 536) potrivit căreia „colecția Ludwig von Rosenfeld nu se cunoaște decît din informații indirecte, așa încît o vagă trimitere către (sic!) ea nu servește nimănui”. Or, realitatea este cu totul alta! Lăsămîntul și colecția de documente Ludwig von Rosenfeld (*L. v. Rosenfeld's Nachlass und Urkundensammlung*) se păstrează la Arhivele Statului Sibiu, colecția Brukenenthal, sub cotele II₆₋₉ nr. 1—43, I₆₋₈ nr. 1—37 și K₆₋₈ nr. 1—39, iar *copia integrală* a documentului din 20 noiembrie 1435 se găsește tot aici

¹⁴ Cf. *Documente privind istoria României*. Introducere, vol. I, București, 1956, p. 504.

¹⁵ G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, tom X, vol. VII, Buda, 1843, doc. CCCLXII, p. 756—757.

sub cota H₆₋₉ nr. 32, f. 90—91. Tocmai această copie integrală a documentului din 1435 păstrată în colecția Rosenfeld¹⁶ i-a servit lui J. K. Schuller la editarea celei mai mari părți a textului în apendicele documentar al unei lucrări publicate în 1840¹⁷.

Cu o seninătate suverană A. A. R. ne acuză în continuare de „ușurința” cu care stabilim „false filiații” în privința originii copiei documentului din 1435 folosită la publicare de G. Fejér. Să-i dăm însă cuvântul preopinentei noastre, spre a restabili apoi adevărul: „Fără să vadă colecția manuscrisă (recte: colecția de manuscrise — n. n.) Kemény, C. F. nu avea de unde să știe, că ceea ce publicase Fejér era pină la amănunt copia primului (adică a ediției Schuller sau a copiei Kemény, A. A. R. nu ține să ne precizeze — n. n.). Trimiterea arhivală trebuia să fie diferit formulată în cazul în care cei doi ar fi văzut separat copia de la 1785. Însemnarea ediției lui Fejér apare la Kemény după redactarea copiei, cu o altă pană și altă cerneală. Deci primatul și originea tuturor edițiilor copiei nu putea fi decît Kemény. O practică științifică și astăzi valabilă i-au impus (sic!) aceluiași Kemény citarea lui Fejér și nu a copiei sale manuscrise, atunci cînd informațiile din document au fost utilizate într-un studiu.”¹⁸ Iată cum se prezintă însă în realitate situația. Pe copia aflată în colecția sa — copie al cărei text n-a mai fost publicat, deoarece între timp apăruseră edițiile J. K. Schuller și G. Fejér — Iosif Kemény a indicat la proveniență următoarele: *Ex transmissionibus causae Catharinae Rusori Michaelis Kenderesianae de anno 1785* (Dintre documentele de moștenire în procesul Ecaterinei de Riușor, soția lui Mihail Kenderesi/Cândreș)¹⁹. G. Fejér, al doilea editor al copiei documentului, a menționat drept sursă a acestuia tot: *E transmissionibus causae Cath. Russori Mich. Kenderesianae de anno 1785*²⁰. Cum și primul editor, J. K. Schuller, a indicat în mod firesc ca sursă a copiei documentului din 1435 (preluată din colecția Ludwig von Rosenfeld²¹) tot documentul prezent în dosarul procesului de moștenire al Ecaterinei de Riușor, rezultă cu limpezime că trci dintre cei patru deținători ai copiei din prima jumătate a secolului al XIX-lea (L. v. Rosenfeld, G. Fejér, I. Kemény) au depistat-o independent unul de celălalt în arhiva Capitlului de la Alba Iulia (excepție făcînd J. K. Schuller, care precia piesa din colecția Rosenfeld). Dacă Fejér ar fi preluat textul copiei din colecția Kemény, el ar fi menționat faptul cu siguranță, așa cum a procedat în alte cazuri, cînd a recurs la bogăția documentară a aceluiași surse²². În această situație credința lui A. A. R., că „primatul și originea tuturor edițiilor copiei nu putea fi decît Kemény” se dovedește cu totul neîntemeiată, după cum se lămurește fără echivoc și rostul însemnărilor manuscrise ulterioare ale lui Kemény, survenite în mod firesc după ce acesta avusese cunoștința de publicarea textului aflat în copie și în colecția sa de manuscrise²³.

După ce ne-a administrat „lecția de documentare” A. A. R. revine la sentimente ceva mai pașnice, afirmînd abrupt cu o falsă notă de umor: „Cu originalul în față, C. F. se străduiește cu orice preț să ne convingă că este ... originalul.” (p. 537). Preopinentei noastre își recapătă însă la fel de repede ascuțimea verbului, continuînd cu aplomb: „Totodată

¹⁶ În ceea ce privește proveniența copiei existente în colecția Rosenfeld, iată indicația de la sfîrșitul textului: *E transmissionibus causae Catharinae Rusori Michaelis Kenderesianae de anno 1785* (Dintre documentele de moștenire în procesul Ecaterinei de Riușor, soția lui Mihail Kenderesi/Cândreș), cf. Arh. St. Sibiu, col. *Brukenthal*, H₆₋₉ nr. 32, f. 91.

¹⁷ J. K. Schuller, *Umriss und kritische Studien zur Geschichte von Siebenbürgen. Mit besonderer Berücksichtigung der Geschichte der deutschen Colonisten im Lande*, fasc. I, Sibiu, 1840, *Urkundenbuch*, doc. 5 b, p. 9—11.

¹⁸ A. A. Rusu, *Diplomatică latină...*, p. 536—537.

¹⁹ Biblioteca Academiei R. S. România, filiala Cluj-Napoca, *Manuscrise*, Mss. A-120, p. 170 (Josephus Kemény, *Supplementum diplomatarii*).

²⁰ G. Fejér, *op. cit.*, p. vol. XI, Buda, 1844, p. 505.

²¹ Vezi *supra*, nota 17.

²² Iată două exemple ale preluării de către G. Fejér a unor documente din prima jumătate a secolului al XV-lea din colecția Kemény, cu menționarea expresă a provenienței lor: G. Fejér, *op. cit.*, tom X, vol. VIII, Buda, 1843, doc. CCLII, p. 492—493 (*E copia Josephi C. Kemény*) și tom XI, Buda, 1844, doc. XCII, p. 212—213 (*Originales in archivo illustrissimae familiae Kemény*). De altfel, atunci cînd a cercetat și transcris documente păstrate în arhiva Capitlului de la Alba Iulia, G. Fejér a făcut mențiunea cuvenită: tom X, vol. VIII, doc. XVIII, p. 135 (*ex arch. ecclesiae Albenis Transilvaniae*): doc. XXVI, p. 146—147; doc. CLVIII, p. 365—367 (*ex arch. Capit. Alben. Transilv.*): doc. CCLIII, p. 493—494 (*orig. exstat in Archiv. Capit. Albenis*), ceea ce este și cazul copiei documentului din 1435.

²³ Iată aceste însemnări: *Fragmentum editum Schuller in Umriss der Geschichte Siebenbürgens I. Urkundenbuch, pag. 9; Editum Fejér C. D., tom XI, p. 503.*

(CF. — n. n.) încearcă cu îndrăzneală (sic!) să combată *absolut tot* (subl. A. A. R.) ceea ce afirmasem pe seama documentului din 1435. O face pe propriul său risc, dar și dintr-un neînțeles și înveninat spirit de contradicție". Motivația acestei șarje, care s-ar dori academică, o aflăm din cele ce urmează: „Indiferent de (re)restituirea originalului (sic!), parte din argumentele invocate de noi succint (!) pentru demonstrarea neautenticității sînt de luat în considerare în continuare pentru caracterul ieșit din comun al actului". În opinia lui A. A. R. „caracterul ieșit din comun al actului" ar consta în faptul că scribul acestuia „s-a servit fără scrupule de modelul unei scrisori regale deschise de la sfîrșitul secolului al XIV-lea". Pe acest temei preopinutul nostru se socotește îndreptățit să afirme, că „întreaga formă este improprie unui înscris voievodal, nu numai prin utilizarea unor expresii ieșite din uzul curent (de aprox. 40 de ani), dar și prin deosebirea de competență juridică dintre emitențul real (voievodul) și cel luat drept model (regele)." (p. 537). Pentru a-și argumenta afirmația legată de folosirea unui model de la finele veacului al XIV-lea la redactarea documentului din 1435 și a suscitată astfel noi dubii în privința autenticității acestuia, A. A. R. citează aprecierile formulate mai demult de reputatul medievalist Francisc Pall. Dar, și de această dată preopinutul nostru procedează într-o manieră străină prohibitivii științifice, eludind cu bună știință ceea ce nu-i convine. Iată însă care este realitatea. După ce prezintă termenii generici prin care sînt denumite documentele medievale, Fr. Pall menționează câteva exemple de folosire a formei *carmen*, citînd între acestea și documentul din 20 noiembrie 1435. În privința acestuia Fr. Pall afirmă apoi textual: „E de observat în legătură cu acest document, că cuvîntul *carmen* și în general redactarea sa bombastică, scrierea mărită (*scriptura longior*) a primului rînd și calitatea foarte subțire, mătăsoasă a pergamentului sînt neobișnuite în epoca aceasta, mai ales pentru actele voievodale. În schimb cerneala, forma literelor și pecetea nu prezintă semne de suspiciune. O comparație a originalului (păstrat la Arhivele Statului București, Donații, pach. VIII, doc. 1) cu un mandat al aceluiași emitenț, voievodul Ladislau Csáky, dat la 18 oct. 1433, în *Hașeg* (Arh. ist. cit., Kamuli lev.) arată că e vorba de același scrib și de aceeași pecete. Unele elemente neobișnuite de mai sus se explică probabil prin imitarea, fără prea mult discernămint, a unui model, a unei scrisori regale deschise de la sfîrșitul sec. al XIV-lea (subl. n.)." ²⁴ De altfel, referindu-se la *falsurile moderne* ale unor documente medievale, mai ales la cele datorate lui Iosif Kemény, Fr. Pall nu menționează în rîndul acestora disputatul document din 20 noiembrie 1435 ²⁵. În aceste condiții lăsăm la aprecierea cititorului să constate de partea cui se află riscul unor afirmații izvorîte „dintr-un neînțeles și înveninat spirit de contradicție".

După ce consideră că a lămurit problemele legate de editarea documentului din 1435, preopinutul nostru își îndreaptă atenția asupra celor de fond, decurgînd din informațiile oferite de izvorul în cauză, încercînd să demonstreze cititorilor cit de departe ne-am afla „de cunoașterea realităților hașegane din vremurile de început ale veacului al XV-lea" (p. 537). Ni se impută bunăoară faptul, de a fi statuat o relație între deposedarea celor trei cnezii hașegani Costea, Stanciul și Vilcul și procesul de deposedare a cnezilor din Țara Hașegului, fenomen analizat de M. Holban pentru perioada secolului al XIV-lea ²⁶, precum și legătura stabilită cu alte procese de proprietate ale cnezilor din același ținut de la începutul veacului al XV-lea ²⁷. Or, dacă ar fi sesizat corect sensul comentariului nostru ²⁸, A. A. R. n-ar mai fi afirmat, că „dacă fuga pe ascuns în Moldova (a celor trei cnezii hașegani — n. n.) ar fi fost generată de probleme de stăpînire în raport cu rude sau vecini, acțiunile ulterioare, îndreptate împotriva statului, nu aveau suficiente temeiuri a se naște" (p. 537). Preopinutul nostru ar fi trebuit să țină însă seama de două elemente. Înainte de toate A. A. R. ar fi fost dator să remarce, că bunurile confiscate *cnezilor* din familia Basarab de Riușor au revenit *nobililor* din aceeași familie. În al doilea rînd preopinutul nostru ar fi trebuit să cunoască și să admită posibilitatea, ca în sinul aceleiași familii să existe divergențe în pri-

²⁴ Fr. Pall, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania*, în vol. *Documente privind istoria României*, Introducere, vol. II, București, 1957, p. 229, nota 8.

²⁵ *Ibidem*, p. 318—319. Nici în preocupările sale ulterioare de diplomatică latină Fr. Pall n-a revenit într-un mod diferit asupra opiniei exprimate în 1956 despre documentul din 1435; cf. în acest sens *Profesorul Francisc Pall la vârsta de 65 ani. Introducere și bibliografia operei (1933—1976)*, Cluj-Napoca, 1978.

²⁶ Cf. M. Holban, *Deposedări și judecăți în Hașeg pe vremea Angevinilor*, în vol. M. Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, București, 1981, p. 232 și urm.

²⁷ Vezi C. Feneșan, *op. cit.*, p. 83, nota 8.

²⁸ *Ibidem*, p. 84.

vînța orientării și adevărului politice a membrilor ei²⁹. Astfel infidelitatea politică deschisă a cnezilor de Rîușor n-a fost decât momentul favorabil și pe semne așteptat de *nobilii* din aceeași familie, pentru a se înstăpini pe bunurile, rîvnite cu probabilitate încă mai de mult ale cosingienilor lor. Adevărul *nobililor* de Rîușor la politica oficială, răsplătită prin acordarea bunurilor confiscate de la *cnezii* deveniți „rebeli”, n-a fost decât factorul decisiv al încheierii unui proces de deposedare ale cărui începuturi se cuvin căutate cu mai mulți ani înainte de 1435.

Nemulțumit de ipoteza noastră privind drumul pe care cei trei cnezi hațegani s-au refugiat în Moldova, A. A. R. o socotește „doar o poveste (sic!) puțin credibilă”. Fără a ține seama de argumentele noastre³⁰ și fără a le combate prin probe convingătoare, preopinutul nostru nu avansează altă ipoteză temeinică pentru itinerarul urmat de Costea, Stanciu și Vilcul de Rîușor plină în țara românească de la est de Carpați. Cu atât mai puțin poate fi acceptată afirmația lui A. A. R., potrivit căreia refugierea celor trei cnezi hațegani în Moldova ar fi fost „o inițiativă cu mobiluri obscure (sic!), cu puține șanse de a fi conexasă în jocul marilor interese politice” (p. 538). Călăuzit de aceeași siguranță de sine, preopinutul nostru continuă astfel: „C. F. le atribuie mărunților cnezi din Rîușor o înaltă percepție (*recte*: percepere — n. n.) a evenimentelor politice contemporane, calitate de care erau amputați (sic!) majoritatea trăitorilor de la mijlocul secolului al XV-lea și încă mulți alții (?), în veacurile următoare”. Înainte de a da cuvenitul răspuns acestor afirmații nelătmurite și ilare, fără voia autorului lor, este necesar să emendăm opinia lui A. A. R. care crede, că „din moment ce fugarii se aflau în conflict cu «sfînta coroană», ce alt prilej mai nimerit ar fi avut, decât acela de a se alătura lui Alexandru Aldea, care, așa după cum C. F. recunoaște, tocmai în acele vremuri ataca succesiv fruntariile Transilvaniei?” (p. 537). Or, preopinutul nostru nu sesizează faptul, că în 1435 Țara Românească era atît teatrul de desfășurare a luptelor dinastice dintre Dănești și Drăculești³¹, cit și locul de concentrare a unor puternice forțe militare otomane, destinate să atace regiunile de sud ale Ungariei încă în toamna aceluiași an³². În aceste condiții țara românească de la sud de Carpați nu putea oferi nicidecum un refugiu prea sigur celor trei cnezi hațegani fugari. În ceea ce privește însă calificarea refugierii lui Costea, Stanciu și Vilcul de Rîușor drept „o inițiativă cu mobiluri obscure”, credem că orice comentariu este de prisos. Totodată ținem să reamintim preopinutul nostru, că n-am „conexat” deloc fuga celor trei cnezi hațegani cu „jocul marilor interese politice”, detectarea acestei tentative datorîndu-se în exclusivitate fanteziei bogate a lui A. A. R. Pe de altă parte, se cuvine lămurită și „înaltă” capacitate de percepere a „evenimentelor politice contemporane”, pe care am fi atribuit-o „mărunților cnezi din Rîușor”. Afirmînd că cei trei cnezi hațegani cunoșteau „într-o măsură îndestulătoare mutațiile survenite în conjunctura internă și externă a țărilor române”³³, am avut în vedere atît situația din Transilvania (mai ales din părțile ei sudice și, în orice caz, pe cea din Țara Hațegului) cit și cea din Țara Românească, învecinată nemijlocit cu ținutul de obîrșie al lui Stanciu, Costea și Vilcul de Rîușor. Realitatea unor contacte între indivizi și între comunități din Țara Hațegului și din Țara Românească — chiar dacă nu apare menționată în documente — este o certitudine de acum dovedită, avînd un aspect evasicotidian³⁴. Aceste contacte intense, facilitate de structura unică de civilizație, de unitatea etno-lingvistică, au contribuit în bună parte la conservarea atît de îndelungată a unor structuri sociale și relații spirituale cu pronunțat specific românesc în Țara Hațegului³⁵. De asemenea, aceste raporturi statornice ale hațeganilor cu țara românească de la sud de Carpați au prilejuit românilor de pe amîbi versanți ai munților o cunoaștere îndestulătoare a situației din fiecare parte, așa încît lui Stanciu, Costea și Vilcul de Rîușor nu li se poate nega — măcar sub forma unor zvonuri — perceperea evenimentelor care aveau loc în Țara Românească. Cei trei cnezi hațegani n-au fost nicidecum atît de ignoranți în cunoașterea „evenimentelor politice contem-

²⁹ Vezi un exemplu concludent în acest sens, la C. Feneșan, *Familia românească Bizere și moșile ei de pe valea Pogănișului (1433—1447)*, în „Sargetia”, vol. XVI—XVII (1982—1983), p. 268—271.

³⁰ Cf. i d e m, *Un fals imaginar...*, p. 84—85.

³¹ Vezi în acest sens A. D. Xenopol, *Lăptă între Drăculești și Dănești*, în „Analele Academiei Române”, Mem. secț. ist., tom XXX, 1907, p. 133—272.

³² N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București, 1897, p. 82—83.

³³ C. Feneșan, *op. cit.*, p. 85.

³⁴ Cf. I. A. Pop, *Din relațiile Țării Hațegului cu Țara Românească în veacul al XV-lea și la începutul veacului al XVI-lea*, în „Revista de Istorie”, tom 38, nr. 1/1985, p. 80.

³⁵ *Ibidem*, p. 85.

porane” pe cit o crede preopinental nostru, iar faptul că au preferat calea mai lungă și mai anevoioasă a refugierii în Moldova este tocmai o dovadă în acest sens.

Nici „schema stăpînirilor românești din Riușor” (a se înțelege și tabla genealogică a familiei Basarab de Riușor — n. n.) nu are darul să-l convingă pe preopinental nostru, care o consideră „departe de a fi atît de limpede precum și-o imaginează și o comunică C. F.” (p. 538). Ni se reproșează de a fi eludat „în mod neînțeles” (!) alte „prezențe feudale” din Riușor, care de pildă pe Ladislau, fiul lui Buda de Riușor, această omisiune determinînd, pe de o parte, ca „salul” să nu mai poată fi atribuit în întregime fraților Mihail, Basarab și Ioan, „spulberind” (A. A. R. dixit!), pe de altă parte, genealogia propusă. Or, preopinental nostru se contrazice în cuprinsul aceleiași fraze: după ce ne acuză că am fi eludat „în mod neînțeles” prezența lui Ladislau, fiul lui Buda de Riușor, tot A. A. R. afirmă că acesta ne este „cunoscut și citat de altfel”. Cunoașterea aprofundată a documentelor din prima jumătate a secolului al XV-lea referitoare la familia Basarab de Riușor, (I-ar fi convins pe A. A. R., că Ladislau, fiul lui Buda de Riușor, nu putea fi încadrat cu deplin temei în genealogia propusă de noi. Deși în afara documentului din 1411 nu dispunem deocamdată de alte informații privind ascendența și descendența lui Ladislau, fiul lui Buda de Riușor, totuși, cu titlu de ipoteză, putem presupune că acesta s-ar fi înrudit cu Ioan, fiul lui Basarab de Riușor, căzut în bătălia de lângă Hateg din 24 septembrie 1420. Nu este exclus ca Ladislau, fiul lui Buda de Riușor, să se fi numărat între cei despre care documentul din 1435 afirmă că și-au pierdut viața alături de Ioan în lupta din 1420 („... chiar și alți cîțiva frați și apropiați de-ai lui <Ioan — n. n.>, loviți tot acolo <în bătălia de lângă Hateg — n. n.> de săbii au fost doborîți la pămînt și ucși”) ³⁶. Chiar și în cazul — de altfel foarte probabil — al unei înrudiri apropiate a lui Ladislau cu Ioan, „schema stăpînirilor românești din Riușor” și în aceleși timp genealogia propusă de noi nu sînt nicicicum „spulberate”, așa cum ține să-și convingă cititorii preopinental nostru.

Nemulțumit de „modul în care C. F. înțelege să facă polemică” (p. 538) și imputîndu-ne intenția de a-i da lecții de diplomatică, A. A. R. oferă cititorilor încă o mostră a spiritului său „critic” tocmai în postura didactică pe care ne-o reproșează. Astfel preopinental nostru ne „dăscălește” *ex cathedra* în privința „termenului maxim de un an” dintre porunca regală sau voievodală de dare în stăpînire a unei moșii și raportul adresat regelui sau voievodului de capitul însărcinat cu ducerea la îndeplinire a acestei proceduri. Pe acest temei A. A. R. consideră drept eronat anul 1455 ca dată a raportului de dare în stăpînire al Capitlului din Alba Iulia drept răspuns la „întreaga serie de acte emise pentru hațegani în 13—15 noiembrie 1453” (p. 538). Dar nici de această dată preopinental nostru nu-și dă osteneala să ne dezvăluie care ar fi fost *documentele* în cauză „rezolvate” de capitlul încă la începutul anului 1454, precum și răspunsurile care „au urmat imediat după aceea”. În aceste condiții, ca dată a raportului capitular trebuie încă acceptat anul 1455, menționat într-o notă marginală a contelui Kemény (în a cărui colecție exista o copie a documentului din 1453) ³⁷, iar aceasta cu atît mai mult, cu cit originalul din 1453 se păstra în prima jumătate a secolului al XIX-lea — împreună cu alte documente privind cauza succesorală a Ecaterinei de Riușor — în arhiva Capitlului din Alba Iulia. Mai mult, așa cum afirmă, preopinental nostru a cercetat „personal, la Budapesta” (p. 538) originalul documentului din 1453. Or, în acest caz A. A. R. ar fi fost dator să ne comunice eventualele însemnări ulterioare de pe original, în măsură să clarifice situația măcar în parte. Dar și de această dată preopinental nostru păstrează o discreție desăvîrșită.

În fine, se cuvine lămurită și „culmea operației de vopsire în negru (sic!)” (p. 538), priu care A. A. R. susține că l-am fi calomniat. Dacă preopinental nostru ar fi recitit cu atenție cele scrise de el în 1982 în legătură cu documentul din 1453 și raportarea acestuia la cel din 1435, atunci s-ar fi putut convinge că formulările sale îndreptățeau în bună parte afirmațiile noastre legate de caracterul apocrif al poruncii regale din 1453 și demonstrarea netemeiniciei acestei prezumții. Dar, cum problemele unei exprimări clare și corecte în limba română par să nu-l preocupe pe A. A. R. — iar cititorului i s-au oferit, credem, probe suficiente în acest sens — preopinental nostru își asumă singur riscul unei înțelegeri greșite a afirmațiilor sale. În aceea ce privește însă „crasa rea-voință și lipsa de etică profesională” de care A. A. R. ne acuză „fără rest” (a se înțelege: *fără rezerve!*), cititorul dispune acum de toate elementele pentru a stabili adevărul, calificînd după cuviință tentativa de inducere voită a sa în eroare. *Sapient! sat!*

Costin Feneșan

³⁶ C. Feneșan, *op. cit.*, p. 91.

³⁷ Această notă marginală este reprodusă fără vreun comentariu de Hurmuzaki-Densusianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II/2, București, 1891, doc. XIII, p. 18, nota 1.

CARTEA ROMÂNESCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

* * * *Istoria militară a poporului român*, vol. IV, Edit. militară, București, 1987, 1105 p. + 28 p. il. color + hărți*

Eveniment științific și editorial deosebit aparția tomului IV din prestigioasa serie consacrată istoriei militare a poporului nostru a fost așteptată cu interes atât de specialiști cât și de publicul larg iubitor de istorie. Ca și aparițiile anterioare și volumul de față apare sub egida Comisiei române de istorie militară și a Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară și beneficiază de îngrijirea unei prestigioase comisii de coordonare, compusă din personalități ale vieții noastre politice, culturale și științifice (general-colonel Vasile Milea ministrul apărării naționale, acad. Ștefan Pascu, general-locotenent dr. Ilie Ceaușescu — coordonator principal, prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, conf. univ. dr. Mircea Mușat, conf. univ. dr. Ion Ardeleanu, colonel dr. Gheorghe Tudor, colonel Constantin Căzânișteanu, maior dr. Mihail E. Ionescu, maior dr. Ioan Talpeș).

Semnificativ pentru obiectivele urmărite de colectivul de autori ni s-a părut „Introducerea” tratatului (p. VII—XIX) în care se subliniază în chip explicit că volumul IV „continuă înfățișarea, pe temeiul concepției revoluționare, profund științifice a Partidului Comunist Român, a secretarului său general tovarășul Nicolae Ceaușescu ... a evoluției complexe și multilaterale a fenomenului militar românesc între anii 1784 și 1878” (p. VII).

Aceeași parte a lucrării relevă totodată și câteva elemente de noutate teoretică și real interes științific. Astfel autorii definesc perioada cuprinsă între limitele cronologice ale volumului drept „Secol al Revoluțiilor de eliberare socială și națională” element pe care îl considerăm pe deplin justificat prin conținutul etapei pe care o acoperă. În acest sens — se subliniază în Introducere — el „a avut ca trăsătură predominantă a procesualității istorice românești împlinirea dezideratelor naționale fundamentale de unitate și independență” (p. VII).

Introducerea accentuează de asemenea faptul că procesul obiectiv și inevitabil al modernizării organismului militar românesc nu a purces pe un teren complet vid, ci s-a desfășurat în chip firesc pe baza tradiționalei organizări militare din epocile anterioare, ce presupunea ridicarea la arme a întregului popor pentru apărarea patriei. Și exemplele conținute în sinteză confirmă din plin justetea acestei aserțiuni, ilustrind-o mai ales în cadrul revoluțiilor de la 1821 și 1848.

Unul din evenimentele majore ale perioadei analizate în lucrare este tratat în cap. al II-lea care urmărește revoluția populară din 1784 condusă de Horea, Cloșca și Crișan (p. 14—62). În cadrul capitoului sint redată cu minuțiozitate și obiectivitate științifică contextul intern și internațional premergător inării ridicării țărănești, premisele îndepărtate și imediate ale acesteia, caracterul său complex în care latura socială s-a împletit organic cu aspectul național, lupta eroică a țăranilor răsculați din Munții Apuseni, în fine înfringerea și ecoul intern și european al evenimentului. În ansamblu înregistrăm aici o tratare judicioasă și echilibrată a diferitelor momente ale acestei ridicări revoluționare, un spațiu distinct fiind destinat înfățișării elementelor privind strategia și tactica armatei revoluționare.

Un alt eveniment de covârșitoare însemnătate ale istoriei noastre naționale și anume revoluția de la 1821, este analizat în capitolul următor (p. 108—155). Este evidențiată la justele sale dimensiuni semnificația sa istorică particulară, ca moment ce marchează începutul istoriei moderne a românilor; pe de altă parte sint relevate cu claritate tendințele de emancipare socială și națională — conținute în programul și acțiunile lui Tudor Vladimirescu

* Colectivul de autori al volumului IV a fost compus din: dr. Nichita Adăniloaică, colonel dr. Vasile Alexandrescu, dr. Leonid Boicu, colonel Constantin Căzânișteanu, general locotenent dr. Ilie Ceaușescu, colonel dr. Nicolae Ciobanu, prof. univ. dr. Vasile Cristian, cercet. șt. Maria Georgescu, cercet. șt. Sergiu Iosipescu, colonel dr. Vasile Mocanu, prof. univ. dr. Camil Mureșan, acad. Ștefan Pascu, conf. univ. dr. Ion Pătroi, prof. univ. dr. Gheorghe Platon, dr. Alexandru Porțeanu, cercet. șt. Dumitru Preda, locotenent-colonel Costică Prodan, colonel dr. Gheorghe Romanescu, dr. Dorina N. Rusu, cercet. șt. Cornel Scafey, căpitan Ilie Schipor, col. dr. Gheorghe Tudor.

„Revista de istorie”, tom 41, nr. 10, p. 1033—1040, 1988

și tovarășilor săi de luptă. În chip firesc autorii au urmărit în descrierea evenimentelor relevarea suferinței politice deosebite a liderului revoluționar român, care spre deosebire de erorile tactice comise de eteriști, a acționat cu maturitate și prudență căutând a evita transformarea teritoriului țării într-un devastator câmp de luptă. Sînt totodată puse în lumină eroismul și spiritul patriotic manifestate de panduri care, chiar după dispariția fizică a conducătorului lor, au continuat lupta sub conducerea celorlalți căpitani, ținînd astfel sus stindardul demnității naționale.

Un subcapitol de concluzii și învățăminte de ordin politico-militar încheie în chip judicios expunerea generală a evenimentelor. Se relevă la locul cuvenit, abolirea regimului fanariot și restabilirea domniilor autohtone ca principală consecință a 1821-ului românesc. Reținem totodată de aici și concluzia autorilor potrivit căreia acest important episod istoric „...ducînd mai departe programul militar al revoluției din 1784, a trebuit să răspundă unui asemenea deziderat și a creat un instrument românesc de luptă și apărare complex, în organica căruia au intrat, pe lângă categoriile militare autohtone tradiționale de felul pandurilor și structuri permanente ale armelor de bază ale epocii infanterie, cavalerie, artilerie, geniu. Prin asimilarea unor asemenea unități și subunități permanente de către oastea populară a lui Tudor se poate conchide că în timpul desfășurării revoluționare din 1821 s-au trasat coordonatele de bază ale fărurii armatei române moderne” (p. 152).

Un loc aparte în lucrare a fost rezervat evoluției structurilor militare în perioada 1821—1848, interval apreciat ca benefic în cadrul procesului de restructurare pe baze moderne a organismului militar național (p. 189—242). Autorii relevă aici cu pertinentță faptul că în epoca amintită majoritatea opiniilor exprimate converg spre ideea instituției militare văzută drept cheazășie a realizării aspirațiilor naționale, element reliefat de altfel în numeroasele proiecte și memorii cu tentă socio-politică care au circulat în Principate.

O altă concluzie importantă, referitoare la aceeași perioadă și care este judicios argumentată în cadrul capitolului subliniază că datorită păstrării unor structuri autohtone de veche tradiție, la începutul secolului al XIX-lea, cînd entitățile politice românești se aflau sub protectoratul dublu otomano-țarist, s-a reușit evitarea transformării acestora în auxiliare ale uneia sau alteia din forțele armate ale marilor puteri vecine.

În cadrul acestui proces de încheiere treptată, dar ireversibilă, a organismului militar național, românii au știut a utiliza cu suferință și inteligență unele prevederi ale tratatelor internaționale sau actelor legislative care li priveau (Tratatul de la Adrianopol, Regulamentul Organic etc). Deceniul al 4-lea al secolului trecut a marcat apariția primelor unități militare autohtone, cu profil distinct, diferențiate pe specialități și cu un statut politico-administrativ bine precizat. „Dezvoltarea oștirii române moderne în deceniul al IV-lea al secolului al XIX-lea — se evidențiază în lucrare — prin organizarea unităților permanente de infanterie și cavalerie și modernizarea formațiunilor teritoriale, a fost salutată cu entuziasm și îndreptățită speranță de toți românii, care vedeau în aceasta un moment de referință în lupta pentru cîștigarea drepturilor lor legitime de unitate și independență, pentru afirmarea deplină a statului lor în concertul internațional european” (p. 199). Aceste realizări notabile din deceniul al 3-lea aveau să-și dovedească, pentru început, însemnătatea și reala lor utilitate la finele deceniului următor, în timpul revoluției pașoptiste care a constituit credem — un prim moment de validare a oportunității nou creatului organism militar național.

Un spațiu amplu este acordat în lucrare revoluției române de la 1848—49, unul din evenimentele cardinale ale epocii noastre moderne. Văzută ca o continuare, pe un plan superior, a obiectivelor revoluției de la 1821, tratarea acesteia evidențiază permanent caracterul său unitar, relevant între altele de largă identitate programatică ca și de numeroasele exemple de participare și colaborare inter-românească (revoluționarii moldoveni la Blaj, transilvănenii în serviciul cauzei revoluționare în Țara Românească).

Se subliniază aici faptul că fruntașii pașoptiști au văzut în armata cîștigată idealurilor revoluționare un element fundamental în planul general al mișcării, i-au atribuit acesteia rolul de protector și pavază a cuceririlor revoluției. În Țara Românească s-a desfășurat totodată și un proces de democratizare și curățare a rîndurilor organismului militar de elementele partizane vechiului regim, a căror prezență făcuse posibilă cele două tentative contra-revoluționare din 19 și 29 iunie.

De o competență prezentare beneficiază episodul taberei constituite la Cîmpul lui Troian (jud. Vilcea), într-o excelentă poziție strategică, sub conducerea lui Gh. Magheru, preconizată a fi o forță de șoc în apărarea noului regim instaurat la 11 iunie 1848. Sînt descrise organizarea armatei revoluției, recrutarea și înarmarea oștilor, înaltul lor potențial de luptă ca și împrejurările care au dus la dizolvarea taberei, menite a evita singeroasa represiune la care inevitabil ar fi recurs forțele străine de invazie.

În ceea ce privește situația din Transilvania se relevă că aici ostașii din regimentele grănicerești au fost alături de frații lor din toate provinciile românești pe tot timpul pregătirii și desfășurării revoluției. Exprimându-și fățiș poziția lor favorabilă cauzei revoluției române grănicerii de la Orlat s-au oferit să asigure paza și protecția noilor autorități românești create de fluxul revoluționar, constituindu-se așadar în garda înarmată a revoluției.

Principala rezistență militară a revoluției de la 1848—49 în Transilvania a fost însă cea desfășurată cu succes de Avram Iancu și tovarășii săi de luptă în Munții Apuseni a căreia i se conferă în chip justificat un amplu spațiu în volum. Utilizarea eficientă a condițiilor naturale favorabile, dislocarea judicioasă a forțelor, larga mobilizare a maselor — subliniază autorii — au fost tot atâtea atuuri cu care forțele revoluționare românești conduse de Avram Iancu și perfecții săi au reușit să contrabalanseze superioritatea în oameni și armament a adversarului în cazul de față trupele guvernului de la Pesta. Acest episod pune în lumină greșita politică față de naționalități dusă de guvernul revoluționar maghiar, obtuzitatea și rigiditatea politică a lui Kossuth și aderenților săi, nedispusi a recunoaște și altor naționalități libertățile și drepturile pentru care acționau revoluționarii maghiari. Această miopie politică a avut cele mai triste consecințe, singurele beneficiare ale acestei situații au fost forțele reacțiunii externe care au folosit aceste disensiuni pentru a înăbuși rînd pe rînd focarele revoluționare.

Volumul urmărește apoi perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza, relevînd însemnătatea măsurilor adoptate de acesta pe tărîm militar (în fond cristalizarea definitivă a structurilor mecanismului ostășesc la români) și se încheie în chip firesc, cu prezentarea războiului pentru cucerirea independenței de stat a României, căruia i se consacră un amplu spațiu grafic (p. 626—900). Ceea ce impresionează la acest compartiment al lucrării este expunerea competentă a cadrului intern și internațional, însoțită de descrierea detaliată, efectuată cu multă minuție și exactitate a operațiilor militare de la confruntările de majoră anvergură (Grivița, Plevna, Vidin, Smîrdan, Rahova) pînă la episoadele minore ca importanță. Confruntînd sursele istorice autorii apreciază că tributul de sînge și jertfă plătit de armata română în cursul amintitului război a fost de circa 10 000 de militari al căror sacrificiu a stat la baza cîștigării independenței.

În același timp se subliniază cu claritate că țelul pentru care tînărul stat român își desfășura lupta, reprezenta o cauză comună a românilor de pretutîndeni, aceștia văzînd în dobîndirea independenței naționale un pas de seamă spre propria lor emancipare. În acest sens exemplele furnizate în lucrare evidențiază contribuția în bani, materiale sanitare sau prin voluntari a românilor din Transilvania, dornici de a-și manifesta solidaritatea cu frații de peste munți.

Operă a întregii națiuni — se apreciază în lucrare — cucerirea independenței a deschis largi posibilități de dezvoltare și afirmare a capacităților creatoare ale poporului român, a impulsionat lupta lui pentru progres social și pentru desăvîrșirea unității statale” (p. 900).

Remarcăm de asemenea, ca trăsătură fundamentală caracteristică a întregului volum încadrarea organică a fenomenelor și evenimentelor militare pe fondul general al istoriei patriei, caracteristică care îi conferă volumului o deosebită valoare de sinteză.

Adăngăm de asemenea prezența în lucrare a tuturor elementelor auxiliare necesare a unui tratat de asemenea amploare, realizate cu o acribie exemplară: un rezumat în patru limbi de circulație, un glosar de termeni, o listă de semne convenționale și abrevieri, abrevieri bibliografice, o bibliografie extrem de utilă și un indice general. Un vast și variat material ilustrativ (hărți, diagrame, planșe alb-negru și color, reproduceri după stampe de epocă) completează în chip armonios ținuta generală a volumului. Se cuvine așadar adresat un bine-meritat cuvînt de apreciere la adresa Editurii militare pentru condițiile grafice de excepție asigurate prezentului tom.

Realizarea celui de-al IV-lea volum din lucrarea *Istoria militară a poporului român* constituie expresia concretă a înaltului profesionalism al istoriografiei militare românești, caracterizată prin respectul pentru adevăr și obiectivitatea istorică. Cu apariția lui știința istorică din patria noastră înregistrează un nou și însemnat pas pe drumul către desăvîrșirea maturității sale creatoare, în înfăptuirea responsabilă a înaltelor obiective trasate de conducerea de partid și de stat frontului istoric.

Marian Stroia

* * * *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1986, 415 p.

Lucrarea* de față reprezintă, după cum înșiși autorii precizează, un omagiu adus partidului și secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Prin intermediul datelor calendaristice importante, în volum se urmărește crearea unei imagini de ansamblu asupra evoluției relațiilor dintre poporul român și alte popoare, de-a lungul întregii sale existențe. Totodată, această trecere în revistă a principalelor momente din istoria neamului nostru evidențiază continuitatea fundamentală a direcțiilor și orientărilor de bază ale politicii externe românești. Se urmărește prezentarea existenței poporului român în două planuri paralele: pe de o parte, relațiile românilor cu alte popoare, iar pe de altă parte, relațiile dintre cele trei țări române, permanenta lor colaborare și eforturile depuse pentru realizarea unității lor politice, iar mai târziu, pentru apărarea unității și independenței statului român.

Autorii încep cu prezentarea apariției și evoluției societății omenesti în spațiul carpato-dunăreano-pontic; ei pornesc de la ideea că această cristalizare a trăsăturilor specifice ale comunității umane în această zonă a influențat în mod decisiv dezvoltarea relațiilor cu alte populații, relații de natură economică, iar, mai târziu, de natură politică. Astfel, o dată cu apariția primelor formațiuni politice în zonă, mai întâi la geto-daci, culminând cu statul dac condus de Burebista, sînt prezentate relațiile cu popoarele și statele vecine și rolul diplomației în realizarea obiectivelor de unitate și independență.

În continuare, prin datele istorice care relevă momentele dificile din istoria poporului nostru, autorii demonstrează că în perioadele de cumpănă pentru români, atunci cînd toate mijloacele de apărare fuseseră epuizate, existența poporului, independența sa fiind amenințate, diplomația românească a făcut dovada unei profunde abilități, manifestînd o înțelegere realistă a situațiilor, echilibru, capacitate de adaptare, evaluare exactă a raportului dintre forțele favorabile și cele inamice. De asemenea, încă din această frământată epocă a evului mediu, diplomația românească a dovedit o bună informare și organizare și capacitatea de a îmbina suplețea în folosirea metodelor și mijloacelor cu fermitatea în urmărirea scopului propus. Toate aceste calități au determinat păstrarea, de către cele trei țări române, a instituției statului, în timp ce popoarele vecine gemeau sub stăpînire străină; mai mult, Moldova, Țara Românească și Transilvania au constituit adeseori un sprijin și un loc de refugiu, de renaștere a luptei de eliberare națională pentru popoarele vecine asuprite.

Datele menționate în lucrare țin să evidențieze afirmarea națiunii române, poziția pe care ea și-o cucerește pe plan internațional; în acest scop, autorii au luat drept criteriu de bază importanța datei și a problematicii respective pe ansamblul politicii externe românești sau în planul relațiilor internaționale. S-a avut în vedere, astfel, evidențierea intensificării prezenței românești în planul relațiilor internaționale, dinamica relațiilor externe românești. În acest sens, secolul al XX-lea reprezintă o perioadă de maximă importanță pentru politica externă a României, fiind vorba de acum înainte, de contribuțiile românești la dezvoltarea dreptului internațional, de inițiativele țării noastre pe plan european și internațional, activitatea sa în cadrul organizațiilor internaționale.

Lucrarea scoate în evidență aportul deosebit al României la viața politică internațională, în ultimele două decenii, cu toate că, pentru această perioadă, unele activități internaționale ale țării noastre nu au putut fi redată în evoluția lor în timp, ci numai în momentul debutului lor (de exemplu, crearea comisiilor guvernamentale bilaterale). Un loc deosebit de important revine, în lucrare, prezentării momentelor de referință ale activității șefului statului român, secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Dicționarul cronologic al politicii externe românești este, prin tematica, prin amploarea investigației și prin modul său de realizare, o primă lucrare de acest gen din literatura de specialitate românească și una din puținele existente de plan mondial. Prin conținutul și prezentarea sa, lucrarea demonstrează ceea ce înșiși autorii afirmă în prefața volumului:

„Pe drept cuvînt putem afirma că de la Congresul al IX-lea al P. C. R., poporului român i-a fost redată autentică dimensiune a propriei istorii — istorie pe care el a făurit-o și în care se recunoaște, istorie de care putem fi mindri și care obligă generațiile de azi și viitoare.”

Tatiana Dușu

* autori: Mircea Babeș, Șerban Rădulescu-Zoner, Valeriu Stan, Nicolae Stoicescu; coordonatori: Cristian Popișteanu, Ion Calafeteanu.

THOMAS S. BURNS, *A History of the Ostrogoths*, Indiana University Press, Bloomington, 1984, XVI + 299 p.

Lucrarea tînărului istoric american este, așa cum se menționează în Introducere, un studiu de sinteză bazat în egală măsură pe o cercetare exhaustivă a izvoarelor literare, ca și pe studierea mărturiilor arheologice. De fapt, ea își depășește oarecum titlul, deoarece mai ales în prima parte a ei sînt studiați și vizigoții, după ce autorul a aruncat o privire generală asupra raporturilor dintre romani și germanici. Cartea devine astfel o lucrare de referință pentru studiul lumii barbare est-europene aflate în dialog cu lumea romană, în primele secole ale erei noastre. Se înțelege, din acest motiv, ea este și o lucrare care interesează în mod direct istoriografia românească. Și spunem aceasta nu doar din cauza problematicii abordate de autorul american, ci și datorită faptului că el cunoaște în amănunțime rezultatele cercetării arheologice românești. În bibliografia cărții sînt prezente 41 de studii românești, ceea ce — trebuie să recunoaștem — din păcate nu se întîmplă foarte des. Autorul dovedește o bună cunoaștere a situației etnice și politice de la Dunărea de Jos în sec. III—V, admițînd ca ceva de la sine înțeles continuitatea populației autohtone în Dacia post-aureliană. Este regretabil însă că, dincolo de această atît de temeinică documentare, autorul continuă să folosească anacronic ca denumire Szilágyosomlyó pentru tezaurul de la Șimleul Silvaniei. Lăsînd acestea la o parte, să trecem la prezentarea acestei cărți, insistînd asupra chestiunilor de interes pentru istoriografia românească a mileniului I.

În primul capitol, „Rome and the Northern Barbarians” (p. 1—17), sînt trecute în revistă contactele romano-germanice, în cadrul general al expansiunii romane în lumea barbară. Se apreciază, pe bună dreptate, că nici Rinul și nici Dunărea nu au fost niște hotare culturale. Dimpotrivă, confruntarea celor două culturi a fost dublată de relații reciproce, atît economice și culturale, cît și demografice. Romanitatea a stimulat dezvoltarea societății germanice, oferindu-i un model, ceea ce este de fapt concluzia care se desprinde din întregul material analizat în acest volum. Se poate spune că a existat o permanentă atracție spre *limes*, spre Imperiu. Drept consecință a dezvoltării societății germanice, a teritorializării treptate a obștii gentilice, în sec. al IV-lea diferențele dintre germanici și romanii care trăiau în preajma *limes*-ului s-au estompat, pregătindu-se astfel simbioza ulterioară, care nu ar fi fost posibilă fără lungul proces de acculturație, de iradiere a culturii romane.

Capitolul al doilea (p. 18—38) se ocupă de „The Presettlement Phase”. Inițial, goții au locuit în vastul teritoriu dintre Baltica, Elba și Carpați. Pe măsură ce Imperiul a pătruns mai adînc în interiorul lumii barbare, germanicii au început să se deplaseze în direcția *limes*-ului, mai ales începînd cu sec. II e.n., provocînd astfel o presiune care s-a făcut simțită în Dacia și Pannonia. La nordul Mării Negre, goții găsesc o civilizație mai avansată decît a lor: scito-sarmații aflați sub directa influență a lumii greco-romane. Începînd cu sfîrșitul sec. al II-lea, acest complex de populații în care au intrat și goții a dat naștere culturii Sintana de Mureș — Cerneahov. În aprecierea caracterului multietnic al ei autorul urmează concluziile arheologilor români (respingînd, totodată, ipotezele unor autori sovietici asupra preținșului caracter pre-slav al culturii Cerneahov). Th. S. Burns arată că în acest complex cultural noi veniți au suferit influența autohtonilor mai avansați. Treptat, și concomitent cu expansiunea purtătorilor acestei culturi către vest, goții devin elementul conducător în acest conglomerat etnic, iar teritoriul nord-pontic și nord-dunărean devine în sec. al IV-lea o „Gothia”. Autorul apreciază că goții nu au pătruns pe teritoriul fostei provincii romane Dacia, ceea ce s-ar putea explica printr-un acord în acest sens încheiat în urma victoriei lui Aurelian asupra goților. S-a arătat, însă, că Aurelian nu a cedat Dacia goților, și că nu a putut exista nici un acord între Imperiul și barbari¹, astfel că ipoteza formulată de Th. S. Burns nu poate fi susținută (ne-am putea gîndi, însă, cel mult, la un acord de acest fel în cazul păcii încheiate de Constantin cel Mare în 332).

Lucrarea continuă cu studierea evenimentelor care au dus la constituirea confederației ostrogote, sub conducerea tribului greuthungilor lui Ermanaric, confederație care, în fața pericolului hunic, a ales alianța cu acest nou factor politic din regiunea carpato-danubiană. Al treilea capitol, „Bondage and Struggle” (p. 39—66) se ocupă tocmai de situația ostrogotilor în cadrul noii confederații hunice. Pătura conducătoare ostrogotă a adoptat modul de trai hunic, s-a „nomadizat”. Aceasta este și explicația caracterului dispersat și singular al mormintelor princiare din secolul al V-lea. În schimb, populația ostrogotă de rînd a continuat conviețuirea cu autohtonii, existînd, probabil, și cazuri de căsătorii mixte. Autorul consideră că o asemenea situație poate fi surprinsă în importanța necropolă de la Botoșani — Dealul Căramidăriei. De fapt, este greu de precizat apartenența etnică a celor înhumați acolo. Autorii săpăturilor afirmă că avem de-a face cu autohtoni și cu o populație care practica deformarea craniului (alani sau sarmați)².

În privința datării tezaurului de la Pietroasele, autorul adoptă teoria lui R. Harhoiu (prima jumătate a sec. al V-lea).

Capitolul al patrulea este consacrat domniei lui Theodoric (489—526) și instaurării stăpînirii ostrogote în Italia și în vestul Peninsulei Balcanice (p. 67—107). Lungul proces de acculturație suferit de societatea germanică a permis integrarea ostrogoților în societatea romană tîrzie, în Italia secolului al VI-lea constituindu-se o „Gothia within Romania” (p. 86). Societatea ostrogotică se polarizează în jurul celei romane, aristocrația apropiindu-se de cea autohtonă, iar masa populației integrându-se treptat lumii rurale romanice.

În al cincilea capitol, „The Metamorphosis of Ostrogothic Society” (p. 108—142) este oferită o privire generală asupra evoluției societății ostrogotice, de la stadiul tribal și seminomad către o dezvoltare economică și socială superioară. În această evoluție, un rol important au avut contactele cu lumea greco-romană, venite din Imperiu, din zona Olbiei, dar și din partea populației romane din Dacia. Au crescut dezvoltarea economică, diviziunea socială a muncii, aceste transformări putînd fi surprinse și prin reprezentările de unelte din tezaurul de la Șimleul Silvaniei. Treptat, modul de viață al ostrogoților s-a apropiat de cel al populației romane. Influența romană s-a făcut simțită și în limbă. Toate acestea au pregătit simbioza romano-germanică desfășurată în Italia.

Capitolul al șaselea (p. 143—162) este consacrat religiei, studiindu-se pătrunderea creștinismului mai întîi la vizigoți, pentru care informația este mult mai bogată; de fapt, împrejurările creștinării în rit arian a ostrogoților rămîn obscure. Este cert că acest fapt s-a datorat vizigoților, și autorul presupune că el s-a petrecut în jurul anilor 420—427, convertirea avînd și o motivație politică (sublinierea independenței față de hunii păgîni). În privința creștinismului din Gothia secolului IV, autorul consideră că el a generat două comportări diferite în societatea gotică. Pentru aristocrație, el ar fi reprezentat un pandant al rezistenței de centralizare (și în cazul ei creștinarea ar fi fost mai rapidă — ceea ce este totuși discutabil). În schimb, masele au acceptat foarte încet noua credință. Se presupune de asemenea că atacurile romane din anii 367—369 au putut avea ca efect o slăbire a credinței păgîne și o mai largă convertire la creștinism a vizigoților, ceea ce nu este exclus, avînd în vedere că starea de nesiguranță a contribuit mult la evanghelizarea mulțimilor. Pe de altă parte, adăugăm noi, nu trebuie să exagerăm proporțiile răspîndirii creștinismului printr vizigoți înainte trecerii lor în Imperiu. E. A. Thompson a arătat că majoritatea creștinilor din Gothia (cîți vor fi fost ei) erau urmașii prizonierilor luați din Imperiu.

Următoarele două capitole se ocupă de evoluția organizării politice (p. 163—183) și a celei militare (p. 184—201), insistîndu-se și aici asupra rolului de model jucat de instituțiile și organizarea militară romană. Nici un alt popor barbar (nici măcar vizigoții) nu a preluat atît de mult din formele instituționale romane. După un capitol consacrat războaielor ostrogoto-bizantine și sfîrșitului dominației ostrogote în Italia (p. 202—215), autorul, într-un epilog, aruncă o privire de ansamblu asupra rolului jucat de ostrogoți în Italia. Dominația lor a permis supraviețuirea unei vieți economice destul de intense, a asigurat papalității o poziție de independență, iar cultura romană tîrzie (să nu uităm, este epoca lui Boethius și Cassiodor) a fost și ea sprijinită de Theodoric, cel care a imprimat statului său barbar modelul de organizare roman. În încheiere, de altfel, se poate spune că întreaga istorie a ostrogoților este un caz rar de sinteză germano-romană.

NOTE

¹ Vezi de ex. K. Horedt, *Un nou aspect al problemei continuității*, în vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 79; R. Vulpe, *Considérations historiques autour de l'évacuation de la Dacie par Aurélien*, în *Dacoromania*, Freiburg, I, 1973, p. 50.

² Em. Zaharia, N. Zaharia, *Les Necropoles des IVE—Ve siècles de Botoșani — Dealul Cărmădăriei*, în *Dacia*, NS, XIX, 1975, p. 225—226.

Alexandru Madgearu

PHILIPPE ERLANGER, *Isabelle la Catholique*, Librairie Académique Perrin, Paris, 1987, 286 p.

Deși aparent biografie, celebrul istoric francez a realizat o sugestivă evocare a epopeii creării statului spaniol, completată cu o sagace radiografiere a instituțiilor specifice profilului politic și social al Spaniei pentru mai multe secole. Urmărind traseul existențial al Isabellei de Castilla, născută la 22 aprilie 1451 probabil la Madrigal, Philippe Erlanger reface

atmosfera în care s-a forjat un destin energetic, obstinat pînă la fanatism în urmărirea scopurilor care niciodată n-au purtat marca absurdului.

La jumătatea secolului XV Castilla putea să aspire la titlul de tipică reprezentantă a anarhiei feudale. Regele, Enrique IV era incapabil să-și impună autoritatea asupra unei nobilimii turbulente care acorda un credit minor puterii regale. De fapt Enrique IV de Castilla a fost permanent contestat de aristocrația care nu ezita să se grupeze în jurul propriului său frate Alfonso care este proclamat rege în 1465. În 1467 Isabel se alătură partidei fidele lui Alfonso dar pentru puțin timp deoarece în 1468 tinărul pretendent (se născuse în 1453) moare în condiții dubioase, ceea ce în acele vremuri confuze era o regulă. După această dramă Isabel se autoexilează la mănăstirea dominicană Santa Cruz unde îl va cunoaște pe Tomas de Torquemada, unul din principalii săi consilieri. În fine, foștii partizani ai lui Alfonso au convins-o să se căsătorească cu moștenitorul tronului Aragonului, aceasta nu numai pentru că afinitățile dintre Aragon și Castilla ofereau garanțiile unei uniuni organice ci și din spirit de opoziție față de Enrique IV care optase pentru varianta castellano-portugheză. În octombrie 1469 s-a celebrat la Valladolid căsătoria dintre Isabel și Fernando de Aragon, ambii moștenitori pînă cînd la 12 decembrie 1474 cînd decedază în condiții neclare Enrique IV și Isabel se proclamă imediat la Segovia regina Castillei. Uniunii castellano-aragoneze i s-a opus regele Portugaliei care spera să realizeze unitatea iberică în beneficiul său dar bătălia de la Toro (1476) a pus capăt definitiv acestor aspirații. Sînt interesante investigațiile chiar indiscrete ale lui Philippe Erlanger privind posibilitatea lui Enrique IV de a avea urmași, mai ales că istoricul francez este convins că partizanii Isabelei au creat o legendă a impotenței neferticului rege castellan tocmai pentru a justifica accederea pe tron a Isabelei. Indiscutabil alegerea a fost o nedempțiune pentru Spania secolului XV.

Cu o tenacitate uluitoare Isabel s-a dedicat imediat asanării vieții politice și sociale a statului, sprijinindu-se pe categoriile care dețineau o poziție mediană în societatea spaniolă. A obligat marea nobilime să-i presteze omagiul de vasalitate, a reformat Santa Hermandad care avea rol primordial în securitatea internă, a readus ordinele militar-religioase sub autoritatea regală, Cortesurile întrunite la Toledo în 1480 au trecut la codificarea justiției și administrației, rezultatul fiind cunoscutele *Ordenanzas Reales* din 1485. Tot sub patronajul ei se trece la reformarea bisericii catolice, riscîndu-se chiar un conflict cu papa. Philippe Erlanger surprinde ezitățile Isabelei în utilizarea bunei papale din 1478 prin care se înființa inchiziția spaniolă. Totuși ea a cedat elitei conducătoare care era partizana unei politici de unificare religioasă și rasială, fapt poate explicabil dacă se consideră resentimentele acumulate pe parcursul Reconquistei. În toamna anului 1480 bula a fost publicată și instituția nou creată a fost încredințată lui Torquemada care acum dispunea de prerogative care l-au indispus pe însuși papa Alexandru VI. Prima victimă a inchiziției a fost executată la 4 februarie 1481. Legată de această problematică este chestiunea comunității evreiești din Spania. În 1490 inchiזורii au înscenat descoperirea unui omor ritual și Torquemada a profitat de acest pretext pentru a solicita expulzarea tuturor evreilor. Edictul regal care ordona evreilor să abandoneze Spania s-a dat la 31 martie 1492, posteritatea urmînd să stabilească proporțiile consecințelor pe care le-a antrenat o acțiune de această natură. Aceeași politică se va aplica și maurilor care au ripostat printr-o violentă revoltă în 1499-1500. Autorul recunoaște în aceste manifestări fanatismul religios care a impulsionat-o pe Isabel la luarea unor asemenea decizii.

Dacă eliminarea ultimului bastion arab din Spania, Granada, este opera în general atribuită lui Fernando, girarea întreprinderii lui Cristobal Colon se înscrie în palmaresul Isabelei. În fond Isabel traduce vocația maritimă a Castillei în timp ce Fernando era adeptul unei politici continentale care trebuia să transforme Spania într-o putere europeană. În aprilie 1486 Colon, în cadrul primei sale audiențe la regină, și-a expus planurile care sînt înaintate unui comitet științific care urma să avizeze. Tocmai în 1490 docentul comitet însărcinat cu examinarea propunerilor lui Colon a dat răspuns negativ. În cele din urmă Colon obține acordul reginei și astfel s-au creat condițiile pentru celebrul eveniment din octombrie 1492 cu adevărat revoluționar. În 1493 Colon este primit triumfal de regii catolici la Barcelona, consacrare formală a unui act care nu-și dezvăluise toate implicațiile. Expediția lui Colon a fost motivată în primul rînd de rațiuni financiare, astfel încît deși navigatorul genovez a deziluzionat sub acest aspect, el a continuat să fie sprijinit și protejat de regina Spaniei. Semnificativ, poate tot ca o emanație a spiritului său de religiozitate sublimată, Isabel i-a interzis descoperitorului, cînd acesta pleca în ultima sa călătorie în 1502, să-i transforme pe indigenii în sclavi.

Regii catolici au fost preocupați de asigurarea unei descendențe care să nu mai fie susceptibilă de dubii. S-ar putea susține că urmașii regilor catolici au fost urmăriți de o implacabilă tragedie care s-a repercutat și asupra evoluției ulterioare a Spaniei. Primogeni-

tura cuplului regal a fost Isabel, născută în 1470 și care se căsătorise potrivit unei convenții din 1479, cu regele Portugaliei. Fiul acestora Miguel devenind și moștenitorul Spaniei (după moartea unicului fiu al regilor catolici, Juan, în 1497) ar fi reușit să realizeze printr-un concurs de împrejurări propice unitatea iberică care căsuase deseori în epocile precedente. Dar la 20 iulie 1500 Miguel moare. Cu câteva luni mai devreme în Belgia se născuse Carlos, fiul Juanei la Loça (al treilea copil al Isabellei), căsătorită cu Filip cel Frumos.

În toamna anului 1504 starea sănătății Isabellei s-a deteriorat încît a fost necesară reglementarea succesiunii prin care Fernando a fost declarat regent pînă la majoratul lui Carlos (totuși Fernando l-a preferat pe fratcele acestuia Fernando, născut în Spania în 1503 și abia în 1516 s-a deesit pentru viitorul Carol Quintul). În preajma morții Isabel face o lucidă recomandare: menținerea Gibraltarului cu orice preț în patrimoniul Spaniei. Finalul s-a produs la 26 noiembrie 1504, trupul reginei fiind înhumat simbolic la Granada. Philippe Erlanger, după ce a descifrat sensurile vieții și activității eroinei sale, este abilitat s-o ierarhizeze în panteonul istoriei spaniole: „Petrus Martyr seria lui Cisneros: „nu cunosc pe nimeni de același sex, din timpurile vechi sau moderne care să fie demnă să stea lîngă această incomparabilă femeie”. Era mult spus. Dar este sigur că istoria oferă puține exemple de suverană — cea mai mare pe care Spania a cunoscut-o — capabilă să realizeze într-un timp atît de scurt o operă în aparență imposibilă și unde atîția alții au eșuat” (p. 260).

Armonizînd clasice informația verificată cu transcripția literară, fără ca literaturizarea să transgreseze demersul științific, Philippe Erlanger recompune excepțional istoria Spaniei din secolul XV și începutul secolului XVI.

Ovidiu Bozgan

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile : Probleme ale istoriografiei contemporane, Cronica vieții științifice, Cartea românească și străină de istorie, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile înfrapagate fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului. Numele autorilor va fi precedat de inițială, titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor, nr. 1, București—71247.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHIE ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA, REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE BEAUX-ARTS
 - SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Valoarea temporală a informației cartografice.

Învățământul preuniversitar în evul mediu.

Tratatul de 7 martie 1395 : semnificația sa politică și cronologică.

Independența Americii Latine, marile puteri europene și S.U.A.

Nicolae Iorga și Revoluția franceză.

Înființarea consulatelor franceze în țările române și impactul asupra spiritului românesc.

Considerații privind cauzele prăbușirii Venetiei.

Problemele învățământului în parlamentul român. Pe marginea criticii reformelor școlare a lui Take Ionescu.

Ecoul unor evenimente istorice românești în presa norvegiană.

Oamenii de știință și viața politică a României.

Renașterea națională — fenomen constitutiv al formării României moderne.

Concepții privind industrializarea țării în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

Promovarea de către specialiștii români a idealului păcii la congresele internaționale.

Reacții în România față de atacarea Belgiei în 1914.

Un sprijinitor al cauzei unității naționale românești în S.U.A. : Theodore Roosevelt.

Legislația electorală în România după Marea Unire.

Acțiuni comune ale românilor, cehilor și slovacilor în lupta pentru recunoașterea lor internațională 1916—1920.

Poziția statelor europene față de războiul italo-etiopian văzută de diplomația S.U.A.

Opinii ale economiștilor români din perioada interbelică cu privire la încaadrarea țării noastre în circuitul economic internațional.

Contribuția Biroului pentru servicii strategice al S.U.A. la victoria Națiunilor Unite.

RM ISSO 567—630

